

A DUALISZTIKUS MONARCHIA.

BEKSICS GUSZTÁV.

*

A FRANCZIA SZÖVEG EREDETIFE UTÁN EGYEDÜL JOGOSÍTOTT
MAGYAR KIADÁS

KIADJA
A JÓKAI-NYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSULAT
SEPSI-SZENTGYÖRGYÖN.

NYOMATOTT A JÓKAI-NYOMDA KÉSZVÍSNYÁRS. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN S.-SZENTGYÖRGYÖN.

Előszó.

A Kelet, a múlt ősz óta, élénk mozgalom szintére. Az örmény lázongás, a bolgár trónörökös vallásváltoztatása stb. nem csekély érdeklődést keltettek a hatalmaknál és a népeknél. A tavasz is meg fogja már első virágaival hozni a maga érdekes eseményeit. A magas éjszakon pedig mire virágszönyegek lepik el az óriás pusztaságokat, fényes ünnep fogja lekötni varázsával nemcsak Oroszország, hanem az összes szlávtság figyelmét. A czár koronázása, a magyarok ezredéves ünnepe egyenlően kimagasló jelentősége lesz a tavasznak és a nyárnak. Mindez események Ausztria-Magyarország, Oroszország, a szlávizmus s a keleti kérdés iránt fognak érdeklődést kelteni.

Különösen érdeklődhetik a világ azon lényegesen átalakult szerep iránt, mely Ausztria Magyarországra vár belső viszonyainak messze kiható átalakulása folytán Európa Keletén.

A jelen munka célja az, hogy a tények erejével bizonyítsa be, a Habsburgok monarchiájának a porosz-osztrák, és a német-francia háborúkra következő nagy válságok után létesült állandó, sőt végleges megszilárdulását.

Az osztrák-magyar monarchia egyik államának történetét sem tartalmazza a jelen tanulmány, a tulajdonképp való történetírás szempontjából; de tartalmazza azon lényeges események legnagyobb részét, melyek közrehatottak Ausztria-Magyarország belső konszolidációjának, és a dualisztikus államrendszer megszilárdulásának létesítésére.

Csak természetes, hogy Ausztria-Magyarországnak az 1866.

óta, napjainkig tartó evolúcióját vizsgálva, a jelen munka nem kerülhette ki, hogy behatóbban foglalkozzék a szlávizmus kérdéseivel s magával a keleti kérdéssel. Az események előadásában azonban mindig az Osztrák-Magyar monarchia, vagy Magyar ország, vagy Ausztria, avagy mind a két állam együtt képezi a központot. A lényeges átalakulások, a melyekre a munka utal, s az új szempontok, a melyeket különösen a szláv kérdés kapcsán feltár, ha tán nem keltűének figyelmet, egyetlen tény legalább az aktualitás érdekével mindenesetre felruházza azt.

Ez azon tény, hogy ugyanazon időben vállalkozik az osztrák-magyar monarchia belső megszilárdulásának bizonyítására, a midőn egyrészt a nemzeti s névszerint a szláv eszme új rezdülést mutat, másrészt pedig Ausztria és Magyarország közt lát szölyag súlyos természetű közgazdasági ellentét létezik.

Ha sikerült megszüntetnie az osztrák-magyar monarchia belső villongásainak alkalmát mindig gyászos következtetésekre felhasználó föltevéseket, a következő fejtegetések megírása, nem történt hasztalanul.

Paris, márczius 10.

A SZERZŐ.

I. FEJEZET.

Dissolving — view.

A teljes felbomlásnak gyászosabb képét aligha mutatta az imént még hatalmasnak vélt állam, mint 1866-ban a sadovai csata után Ausztria. Katonai szerencsétlenség más államokat is sújtott már, még nagyobb mértékben, mint Ausztriát. A Napóleoni háborúk a véderő szempontjából nagyobb megpróbáltatásra tették a Habsburgok monarchiáját, mint a rövid tartamú porosz hadjárat. Sőt a sadovai katasztrófát némileg legalább a katonai prestige szempontjából ellensúlyozta a custozzai győzelem, úgy, hogy Ausztria, habár a porosz fegyverek legyőzték s habár a magát Bécset fenyegető ellenség diadala súlyos békefeltételeket szabott a legyőzöttekre: az Olaszországban győzelmes, de Csehországban megvert Ausztria katonailag még jobban állott, mint a kül- és belpolitika tekintetében.

Szomorú vigasztalás volt ez s a bomlás legnagyobb bizonyítékát képezte, hogy a megvert és megalázott hadsereg még szilárdabb organizmust képezett, mint voltak Ausztria politikai viszonyai kint és bent.

Hadvezére még csak volt Ausztriának, a custozzai csatatéren diadalmas Albrecht főherceg, de nem volt sem diplomáciája, sem államférfia.

Ha valamit szemére lehetett vetni Ausztriának, úgy ez főleg az volt, hogy alig néhány kivételes nagyságtól eltekintve, nem voltak egyáltalán államférfiai. Oly állam térfiai, a kikről el lehetett volna mondani: „Mens agit mollem.“ Schwarzenberg herceg kivételt képezett. Alig volt valaki hozzáfogható a jelen század közepén, egész azon korig, midőn Bismarck csillagzata

már elérte a zenitét. A „nagy hálátlanság“ indokolt politikájának ő volt a mestere s ő vitte Poroszországot az olműtzi megaláztatásig.

Schwarzenberg herceg azonban csak mint átfutó meteor jelent meg az osztrák politika horizontján. A külpolitikában, addig a míg a keleti kérdés át nem alakult, nem is volt szüksége Ausztriának rendkívüli kaliberű diplomátákra és államférfiakra. Az osztrák külpolitika, különösen a keleti kérdésben Metternich óta, Beustig, valójában Andrássy-ig sablonná vált. Egészen bürokratikusán lehetett intézni, az előiratok és ante-aktacsomók szerint. Egyszerűen csak le kellett másolni a régi jegyzéket, csak új dátummal kellett azokat ellátni. Beust gróf joggal mondhatta, hogy politikája nem más, mint melyet Metternichtől örökölt Ausztria. Beust megkísértette ugyan a keleti kérdésben a szakítást a múlt tradícióival. Nemcsak beavatkozási jogot követelt Európa számára a török belügyekbe, hanem revideálatni akarta a párisi szerződést Oroszország javára. A homlokzatváltoztatást azonban nem volt képes gyakorlatilag érvényesíteni s maga Gyorcsakow csak később, saját kezdeményezésére vetette fel a pontusi kérdést. A külpolitika tehát Andrássy külügyministersége alatt lényegileg megmaradt a régi.

De egészen más volt a belügyek tere azon pillanattól kezdve, midőn Ausztria szakított régi belpolitikájával, mely az úgynevezett „örökös tartományokat“, hol a felvilágosult, hol fel nem világosult absolutizmussal kormányozta, Magyarországot ellenben autonóm provinciának tekintette, melynek külön belügyei vannak a tulajdonképeni Ausztria belügyeitől. A míg e hagyományos belügyi rendszer volt érvényben a Habsburgok monarchiájában, addig ennek nem volt szüksége nagy belügyi kormányzókra, a kikenél a „raens agitat molem.“ A magyar diétákon szónokoltak s egészen sajtóságos s érdekes politikai typus fejlődött ki, melynek azonban sem a monarchiára, sem az európai viszonyokra — Andrássyig — semmi befolyása sem volt. Magyarország érdekes alkotmányának birtokában s ennek koronként megújuló védelmében, hol bús, hol víg napokban töltötte éveit és évtizedeit. Az osztrák népek ellenben belenyugodtak az absolutizmus minden fájába s így az osztrák belpolitika nem hozhatott létre nagyobb-szabású államférfiakat.

Goresakow, a párisi kongresszuson igen híressé vált mondással vonta magára a közfigyelmet, hogy „Ausztria nem állam, hanem

csak kormány“. A sadovai csatavesztés után bebizonyosodott, hogy Ausztria szétzüllött volna daczára inkább állam, mint kormány. Tulajdonképváló kormány Ausztriában egyáltalán nem létezett. A nagy kaliberről, a kis kaliberre már az absolutizmus idejében rátért a politikusok tekintetében, míg a Mannlicher-féle kis kaliberű fegyverekre az osztrák magyar hadsereg csak később tért át. Tujdonkép sem Bach, sem Schmerling nem voltak nagy kaliberű államférfiak. Az első sarlatan poseur szerepét játszotta, a második tudósét, a ki politikába ártja magát. Schmerling bizonyára jobban helyén volt a legfőbb törvényszék elnöki, mint a birodalmi miniszteri széken. És a provizórium államférfiának bukására még kisebb kaliberű államférfiak következtek. Csupa szélsőséget képviseltek, a német czentralizációt és a szláv foederalizmust. A kapkodás, rögtönzés és kísérletezés volt a bomladozás ez állapotában Ausztria és belpolitikájának jellegzetes alapgondolata. A belügyek zavarát, a szilárd tradicziók daczára sok tekintetben osztották még a külügyek is. III. Napóleon által Beusthoz intézett eme szavak: „Nem vagyok kész a háborúra“ s „a már késő“, valamint a sadovai csatavesztést követő időben a porosz gyűlölet s orosz rokonszenv ellentétes momentumai jellemezték az osztrák külpolitikát. A megvert, megalázott és tönkretett Ausztria nemcsak szövetségesek, hanem barátok, sőt rokonszenv nélkül volt játékszerűl odadobva az eseményeknek és a változandó sors szeszélyeinek.

Csak egy állott szilárdan, a Habsburgok trónja. Minden más trónt, kevésbbé a csatavesztések és külügyi sikertelenségek, mint inkább a belügyek hihetetlen szétzüllése okvetlenül ledöntött volna. A teljes anarchiában a trón magaslata volt az irányjelző, mely egyedül emelkedett ki a bizonytalanság hullámozó ködtömegeiből. A Habsburgok trónja képezte az állammentő gondviselést, mely felette áll a czentralisták és foederalisták elvadult küzdelmeinek s apró embereinek. A trón, illetőleg az ezen ülő koronás politikus volt az, ki messze belátott a jövőbe és mert nem talált politikájához államférfiút Ausztriában, külföldről importálta a chaos megtisztításának s a kibontakozásnak emberét. Az osztrák belpolitikusokkal nem lehetett semmit sem végezni, vagy megértetni. A Kellersperg-féle czentralisták s a Belcredi-féle toederalisták az általános zürzavarban nem értették sem a maguk, sem a mások szavát.

A tanácstalanság és a kapkodás borzasztóbb átka volt Ausztria belpolitikájának, még a külpolitikánál is.

Ausztriának 1848-ig, vagyis a régi tradíció bukásáig, mint említés történt róla, ritkán volt baja a belpolitikával; egész erejével kultiválhatta a külpolitikát. A Bach-féle abszolútizmus óta azonban Ausztriára nézve a belpolitika lett minden szerencsétlenség és baj forrásává. Solferinonál a francia fegyverek megbuktatták az osztrák abszolútizmust, s erre a kísérletezésnek oly szerencsétlen korszaka következett, mely Ausztriát lejjebb és lejjebb lökte a külpolitikai és katonai elernyedés lejtőjén.

Minden egyes kísérlet a legélesebb világításba helyezte Ausztria belügyi ellentéteit. Az október 20-iki diploma öröme hangolta a szlávokat, a kik ebben a foederalizmusnak, a birodalmi egységgel való kompatibilitását pillantották meg. Ellenben a legnagyobb haragra és passzív resistenciára bírta az osztrák németeket és a magyarokat.

A február 26-iki pátens pedig a szlávokat lökte oppozícióba, a nélkül, hogy megnyerte volna a magyarokat. Legfeljebb az osztrák németek láttak abban szabadság garanciát s kedvezést politikai állásukra nézve. Valóban Csehországban és Morvaországban a februári pátens alapján létesült választási törvény többséget adott a németeknek.

De a februári pátens is megbukott s jött Belcredi, ki felüggesztette az alkotmányt s ismét a foederalizmussal próbált kísérletet. Ekkor újból a németek haragudtak s a szlávok örültek, a magyarok pedig várták, várták történeti alkotmányuk visszaállítását. A Belcredi rendszernek különösen a csehek örültek, a kik a foederalizmus táborából segítséget kapva, már a Schmerling-féle rendszer utolsó idejében többségre tettek szert a prágai Landtagban. A porosa háború után hatalmuk zenitjére jutottak. Az 1867. januári Reichsrath idején nagyobb erőt látszottak mutatni⁷ mint a Hohenwart aera korában.

Az osztrák szlávok soha sem voltak ennyire egyesülve. A csehek ezúttal nemcsak a szlovénekkal, hanem a lengyelekkel is teljesen egyetértettek, sőt csatlakoztak hozzájuk még a tyroli németek is. Most már nemcsak arról volt szó, hogy a cseh és morva Landtagon többségük segítségével marakodjanak, hanem hogy két irányban befolyásolják Ausztria sorsát. Két homlokzaton harcoltak: végleg meg akarták buktatni a német centralizációt és meg akarták gátolni a dualizmus létesülését. A centralizáció visszavonhatatlanul le is tűnt a politikai látóhatárról; de nemcsak a dualizmus létrejöttét nem gátolhatták meg, hanem még

legszűkebb küzdőterükön, Csehországban és Morvában is kisebbségre jutottak.

Ugyanezen sorsa lett azon küzdelemnek, mely a magasabb politikai régiókban ment végbe. Itt Belcredi és Beust álltak egymással szemben. Belcredi képviselte a foederalisztikus irányt, Beust a dualizmust. Az alkotmány felfüggesztés és a rendkívüli Reichsrath összehívásának kérdésébe összeveszve Belcredi megbukott s Beust lett a helyzet urává.

De mily politikai anarchia, mily teljes szétzüllés előzte meg a dualisztikus kibontakozást, mi sem mutatja ezt annyira, mint az alkotmány felfüggesztését követő közbenső rendszer, mely Sadowa után 1866. novemberben következett be a Landtagok Összehívása által.

Nem kevesebb, mint 17 tartománygyűlés jött össze és vitatta meg a szerencsétlen belügyi helyzetet. Csak nagyon természetes, hogy a 17 tartománygyűlés valóságos politikai Bábelt képezett. Ausztria ez alkotmányos testületektől nem várhatta állammentő eszméjét.

Hosszú habozás, ingadozás, a cenzalizáció és a foederalizmus közti kapkodás után végre a dualizmus gondolata kezdett szilárdabb alakot ölteni.

De .okak előtt csak, mint kísérlet, nem mint végleges forma. A helyzetet a Neue Freie Presse akkori röpke szava fejezte ki leginkább: „A Magyarországgal való kiegyezés, még a rossz kiegyezés is, csak a kisebb baj.“ Ausztria szerencsétlen helyzetében kénytelen volt megkoczkáztatni a Magyarországgal való kiegyezést, vagyis a dualizmust.

Giskra nyíltan kimondta, hogy a Magyarországgal való kiegyezés, Ausztria hatalmi állásának érdekében feltétlenül szükséges. Kaisersfeld pedig határozottan utalt rá, hogy a Magyarországgal való kiegyezés lét és nemlét kérdése Ausztriára nézve.

A kül- és belpolitikai helyzet teljes szétzüllött volta kényszerítette fel Ausztriára a dualizmust. Miután sem a cenzalizáció, sem a foederalizmussal tett első kísérlet eredményre nem vezetett, más állammentő eszme nem is kínálkozott Ausztria számára, mint a dualizmus. A felbomlás szomorú látványosságában a dualizmus volt az egyetlen világos, pont. A belpolitika egész horizonján különben a legsötétebb ködök ültek. A Habsburgok monarchiájának szétroncsolt hajója a legellentétebb áramlatok ellen küzdve, mint utolsó menedékhelyre, bevezett a dualizmus révébe,

De hosszú évek során itt sem volt nyugta. Havariáját nem reparálhatta azonnal helyre. Az új rendszer Ausztria népei közt nem egyhamar hozhatta létre a békét és egyensúlyt. A „dissolving viewet“ örökségbe kapta a dualizmus is. Nemcsak a csehek mentek át a passiv resistenciába, hanem később a lengyelek, bukovinaiak, szlovének és mások is. Grocholszky maga állt a lengyelek élére, mikor ezek a Reichsrathból kivonultak.

A monarchia-mentő kísérlet tehát, bár a kik létrehozták, állandóságot reméltek számára, nem hozta létre a kívánt bel békét. Erre mutatott Ausztriának külügyi helyzete is.

A Habsburgok monarchiájának nem volt tekintélye a külföldön. Szétzüllött belügyi gátolták akció-képességét minden irányban. Nemcsak keresett szövetséges nem volt, hanem attól lehetett tartani, hogy egy újabb háborús zivatar katasztrófára viszi, mint a nyílt tengeren rendszerint el szokott merülni azon hajó, a mely havariáját ki nem igazította az elemek újabb csatájáig. Ausztria külügyi és katonai tekintélyének hanyatlása reflektálta árnyát a keleti kérdésre is.

E kérdésnek minden vibrációja hatalmas rezonanciát keltett egész Európa politikájában, mert attól lehetett tartani, hogy egy keleti háború nemcsak Törökországot, hanem egyszersmind Ausztria Magyarországot végveszélybe sodorja. Minden válság, mely a Balkán félszigeten kitört, hasonlított az akna fölé tartott gyújtó csóvához; egyetlen szikra elégségesnek látszott általános európai konflagráció létesítésére. S a Balkán félsziget, sőt az egész török birodalom olyan volt, mint vulkanikus terület. A mélyben mindig rezgett valami, a talaj soh sem volt szilárd és biztos. Főleg azért, mert Ausztria sorsa is bizonytalan volt.

Így Európa sem lehetett soha biztos, vájjon nem sodorják-e a keleti események kiszámíthatatlan kalandba, tán végzetes kataklizmába. Még az utolsó orosz-török háború is, úgy előzményeit, mint lefolyását illetőleg a legnagyobb aggodalmat okozta világrészünk kormányainak és népeinek. A diplomácia rettegett, vájjon a keleti tűzvész elég jól van-e elszigetelve s nem borítja-e lángba világrészünk egész tetőzetét.

Kétségtelen, hogy világrészünk közbékéje nyugati háborúk miatt is gyakran veszélyben forgott.

A keleti kérdés kapcsán azonban, nemcsak a már kitört háborúk, hanem már a pusztá zavargások, bolgár atrocitások, román-szerb török villongások, boszniai lázadások stb. a fény-

gető veszély érzetét keltették fel világrészünk államférfiakban és népeiben.

Legújabban azonban úgy látszik gyökeres változás állott be s az összefügg Ausztria-Magyarország belső konszolidációjával. Az örmény-török vérengzés következtében támadt diplomáciai akció még laikus szem előtt is kétségtelenné tette, hogy igen lényeges átalakulás történt a keleten. A periodikusan ki-kitörő nyavalyának a Balkán félszigetről Ázsiába történt dislokációja már maga lényeges változás képét mutatja. A Balkán-télsziget szokásos forrongásai megszűntek. A bolgár atrocitások s a boszniai felkelések többé nem ismétlődhetnek.

A keleti horizon a Fekete-tenger északi vidékeitől az Arany szarv városáig nem képez többé vulkanikus területet, melyet szakadatlan földrengések zavarnak és pusztítanak.

És midőn a beteg ember kóros szimptomái európai testrészéből átköltöztek az ázsiaiba, e kórtűnek egész hidegen hagyták Európát s ha valami izgalom támadt is ez főleg a megszokásnak s pusztá idegességnek tulajdonítható.

Az átalakulás nem szorítkozik csak arra, hogy a balkáni népek legnagyobb része szabaddá lett s ekkép a tényes porta ellen irányult lázongások s az ezek czímén történni szokott beavatkozások lehetetlenekké lettek.

Ez igen fontos változás sem meríti ki teljesen a keleti kérdésben történt átalakulás lényegét. A kép csak akkor lesz teljessé, ha kiegészíti azt Ausztria-Magyarországnak az utolsó évtizedek alatt történt belső rekonstrukciója, zilált viszonyainak megszilárdulása s ehhez képest azon igen lényegesen módosult szerep, melyre a Habsburgok monarchiája úgy a keleti kérdésben, mint egyáltalán a hatalmi viszonyok közt szert tett s melynek érvényesítése tisztán ennek politikusaitól függ.

Ausztria-Magyarország újabb kibontakozása annyira fontos és annyira európai érdekű, hogy e nélkül sem a keleti kérdésben történt gyökeres változást nem lehetne kellőleg érteni, sem pedig a hatalmi viszonyokat nem lehetne kellőleg mérlegelni.

Gúnyos közmondást képezett a Habsburgok monarchiájára nézve, hogy mindig hátra van egy eszmével, vagy egy hadsereggel. Szerencsétlen hadi vállalatait valóban gyakran hadvezéreinek ügyetlensége, vagy a hátralékos eszme idézte fel; de a ki igazságos akar lenni, el kell ismernie, hogy Ausztria katonai szerengetlenségeit s tekintélyének gyakran súlyos megfogyatkozását,

nem ritkán, sőt lényegileg majd mindig belső viszonyainak állapota okozta.

És íme, most a Habsburgok monarchiája, belső erőinek hatalmas kibontakozásával kezd szerepelni. A konszolidáczióknak oly jelenségeit mutatja, a melyek Ausztria-Magyarországot egészen új alakban jelentetik meg, új hivatást és szerepkört biztosítva ennek számára.

A dissolving — view gyászos képe véget ért. A dualizmussal tett kísérlet bevált. De előbb az osztrák-magyar monarchia nehéz megpróbáltatásokon s végveszélyekkel fenyegető örvények felett ment keresztül.

II. FEJEZET.

A dualisztikus monarchia.

A legveszélyesebb bontó erőt a nemzetiségi eszme hozta létre Ausztria számára. Szerencsétlen hadi vállalatát kiheverhette. De felettébb kérdéses volt, vajjon a nemzetiségi eszme nem fakaszt-e a Habsburgok monarchiájában veszedelmes életre oly destruktív erőket, melyek veszélyesebbekké lehetnek, minden szerencsétlen hadi vállalatnál?

A katonai szerencsétlenségek a régi abszolutisztikus Ausztriát sújtották. A nemzetiségi veszedelem az alkotmányossá és dualisztikussá lett osztrák-magyar monarchiát fenyegette s Európában elterjedt nézetek szerint fenyegeti még ma is.

Ausztria ethnografiai viszonyait teljesen balul ítélte meg nemcsak a frankfurti parlament, hanem Bismarck is. De a frankfurti parlamenttel szemben követett gögös kritikusi szerepéhez képest ez ép az ellenkező álláspontra helyezkedett, mint a nagy németiség — szerinte — nehézkes, buta és lusta képviselője. A frankfurti parlament azért zárta ki Ausztriát a német alkotmányból, mert Ausztria nem tisztán német állam, hanem „alsóbb fajok“ felett is uralkodik. Az „alsóbb fajok“-at képviselték természetesen a szlávok és magyarok.

Bismarck ellenben a k k o r „csak azért is“ meg volt győződve, hogy Ausztria teljesen német állam, csakhogy kiterjeszti uralmát más nemzetiségekre is.

Nemcsak a misztikus keleten, hanem Bismarck szerint „német“ osztrák-magyar monarchiában is hatalmasan előtérbe lépett a szláv kérdés. Ugyanazon mérvben, mint felemelkedett a keleten Oroszország kolosszális árnyéka, azonképp nőttek a szláv nemzeti aspi-

rációk a Habsburgok monarchiájában; különösen pedig a szoros értelemben vett Ausztriában. Már a dualizmus létesülte előtt, a provizóriumok, a kiegyezési kísérletek idején Ausztria három tartományában élesen kidomborodott a szláv irányzat. A lengyeli, prágai és laibachi tartománygyűlések szláv nemzeti többséggel bírtak. Mikor pedig a dualizmus létesült s a politikai hegemoniát Ausztriában a németiség, s Magyarországon a magyar faj kezébe tette le, a szláv ellenhatásnak szükségkép be kellett következnie.

Az ausztriai szlávok sorsát a legrokonszenvesebb figyelem kísérte a külföldön.

Ausztriában a szlávok még számbeli többséget is képeztek s hozzá a szláv népcsaládok közül kettő az összes szláv világban kifejlett és érdekes egyéniséggel bírt. A Csehországban és Morvaországban többséget képező cseh nép kulturailag fejlett, gazdaságilag, világrészünkben kiválóan előrehaladott s még politikai múltjában sem hiányoztak a nagyobb szabású vonások. A cseh királyság tradíciói, mely egykor hatalmasabb volt Ausztriánál, úgy, hogy ez csak a magyarok segítségével győzhette le, fényes glóriájával nem veszett el a cseh nép visszaemlékezésének látóhatáráról.

A lengyelek pedig mindenkor a világ legrokonszenvesebb népfajai közé tartoztak. Nagy szerencsétlenségeik következtében alapos politikai iskolázottságra tettek szert, s nem egy államférfit szolgáltatott Ausztriának.

Szinte képtelenségnek látszott a szlávok előtt, hogy a Habsburgok monarchiájának dualisztikus újjászületése és rekonstrukciója két kiváltságos faj alapján történik, annál nagyobb képtelenségnek, mert a nemzeti eszme a külföldön is óriási sikereket ért el. Létesült a német és olasz egység. A szláv népfajokban tehát szintén be kellett következnie hatalmas mozgalomnak, mely ezeket az egység felé viszi. De mindenesetre be kellett következnie az osztrák szlávoknál, legalább a nemzeti öntudat felébredésének. Ez ugyan már a 40-es években kezdett ébredni; az októberi diploma és a februári pártus megindították kibontakozását. Valójában azonban a szláv eszme a dualizmus ellenhatása gyanánt jelent meg az osztrák magyar monarchia viszállyainak küzdőterén; új és eddig nem ismert bontó elem gyanánt lépett fel, fenyegetve azon alakulást, mely 1867-ben létrejött.

A régi Ausztria nem ismerte a szláv eszme által képviselt bontó erőt. A bécsi kormányoknak sok bajuk volt ugyan Magyar-

országgal; ez azonban csak elkobzott, vagy sértett alkotmányának védelmére rántott kardot s nem képezte a Habsburgok monarchiájának kifelé gravitáló és bontó tényezőit.

Voltak súlyos és végzetes pillanatok, a midőn a szlavizmus a dualisztikus rendszer következtében történt visszazorítottatása miatt ily tényezővé készült alakulni. Úgy látszott, valóságos eksploziv erő rejlik benne. A hetvenes évek elején kevesen jósolhattak maradandóságot a csak imént létesült dualizmus számára. Lehetetlennek látszott, hogy egy harmadik faktor, a szlávtság, leszorítható legyen az érvényesülés teréről s állandóan kizárva maradjon a hatalomból.

A szlávokat ki kellett elégíteni. Addig a dualizmus nem lehetett szilárd, a míg a szlávok, vagyis a monarchiának számbelileg legnagyobb néptöredéke azzal szemben életre-halálra oppozíciót csinál. Nem lehetett béke és nyugalom s végleges megszilárdulás a dualisztikus alapra helyezett osztrák-magyar monarchiában, a szláv igényeknek legalább oly kielégítése nélkül, mely ez igényeknek veszélyes jellegét megszünteti. Képtelelenség volt arra csak gondolni is, hogy a dualizmus állandó formája maradjon a monarchiának, a szlávtság jogos és megvalósítható követeléseinek teljesítése nélkül.

De hogy ez mikép és mily mérvben történjék, ez volt a kérdés. Ebben tértek el egymástól államférfiak, politikusok. Vájjon csakis a foederatív eszme vezethetett-e a szláv törekvések kielégítésére, vagy a lényeges és jogos szláv követelések kiegyenlíthetők tán a dualizmus keretében is: ez volt soká a töprengés és gondolkodás tárgya Ausztriában

De vágjunk elébe a dolgok és események pragmatikus előadásának. Egy pillanatra a befejezett tények álláspontjára helyezkedünk. Az eredményt és kibontakozást állítjuk a színtér elejére, hogy azután annál világosabb lehessen a háttér, vagyis a monarchia belső megszilárdulásának procezzusa.

Közel három évtized súlyos küzdelmei után ma már konstálható, hogy a szláv eszme lényeges átalakulást idézett fel ugyan Ausztriában; de a dualizmust nem döntheti le. Sőt megszűnt a monarchia bomlasztó erejének lenni; mert jogos követelése Ausztriában már is érvényesültek a helyi viszonyok keretében. Az osztrák németek kultúrai hegemoniáját érintetlenül hagyva megdöntötte ezek politikai hegemoniáját, a nélkül, hogy saját vezérszerepét kiküzdhetette volna. A dualizmusnak azon akcessorius,

törvényben ki nem mondott feltétele, hogy t. i. Ausztriában a németiség legyen a vezérszerep; megbukott. A dualizmus azonban e változás következtében legkevésbé sem rendült meg; sőt oly konszolidációt nyert, mely biztosítja nemcsak az 1867-ben lerakott alap maradandóságát, hanem egyszersmind az osztrák-magyar monarchia nagyhatalmi állását; sőt vezérszerepét a keleten s a kelethez közel álló közép Európában.

A sadovai csatavesztés után Ausztria megsemmisültni látszott. Beust későbbi mondása már ekkor igazolást nyert, hogy „Európát sehohsem látja.“ Európa formaszerint ki volt szolgáltatva a győzelmes Poroszországnak. A hatalmi egyensúly teljesen felbillent. Ausztria nem volt többé mérséklő egyensúlyozó a germán és szláv közt. A dualizmus ez állásponton kezdetben nem változtatott; de a Habsburgok monarchiájának hatalmi állását és tiszteletet keltő nemzetközi szerepét rövid idő alatt helyreállította, s oly történeti igazságot valósított meg, melyre a vezérhatalmak nem is gondoltak, sőt nem is gondolhattak. A Habsburgok monarchiájának a dualizmus alapján történt megszilárdulásáig általános volt a hit, hogy Ausztria csak úgy lehet erős, csak úgy ellensúlyozhatja, egyrészt Porosz, másrészt Oroszországot és csak úgy oldhatja meg konzervatív keleti hivatását, ha a német Bundra támaszkodik. A sadovai csata után a német Bundból kizáratva, olybá tűnt fel, mint egy röppályából kilökött égi test, melynek kozmikus körforgását többé kiszámítani nem lehet. Azt lehetett hinni, hogy Ausztria degradált politikai pályája hasonlítani fog azon üstökösökhöz, melyek végre is beleesnek valamelyik naprendszer központjába. Vagy Németország és Berlin, vagy Szt.-Pétervár és Oroszország képezték az eltévelyedett pálya központját. Sőt tán Ausztriának, mint Biela üstökösének, szét kellett válni s egyik részével a germán, s másik részével a szláv központi napba kellett beleesnie.

A dualizmus megszilárdulása azonban megezáfolta a feltéveseket és csillagászati konjunktúrákat. A foszlónak vélt köd saját tengelye körül forogva, megszilárdult, s új elemeire koncentrálóva nemcsak visszanyerte régi röppályáját, hanem ennek ivét hatalmasan kiterjesztette.

Az európai politika a 40-es évek óta csodákkal volt tele. A milyen szabályos volt újabban az európai politika körtutása, ép oly zavarokban telt el több mint három évtized. Nemcsak évek, hanem hónapok és napok csodákat szülhettek, s a szülöttek

közt nem egy valódi csodaszörny volt; de Európa és a világ folytonos ideg feszültséggel várta a lehetetlennek látszó dolgok megvalósulását. A míg a népek és az uralkodó közti viszony jutott a forradalom és a reakció ellentéteibe, addig a csodálkozás nem bámulhatott oly tátongó szájjal, mini később midőn a legitim hatalmak viselték az olimpusi háborúkat.

A megvalósult csodák közt azonban a legcsodálatosabb tüne-mény volt a Habsburgok monarchiájának megszilárdulása s azon elsőrangú szerep, melyet e monarchia ugyanazon fokozott arányokban töltött be, a mint belső megszilárdulása a dualizmus alapján előrehaladt.

Mi volt a varázslat, mely e meglepő átalakulást létesítette? A csodák rendesen devalválódnak egyszerű gyakorlati tényékké. A varázslat volt a dualizmus 1867-ben történt világos körvonalozása. Minden kísérlet, mely bár a legkedvezőbb körülmények között történt de nem a dualizmus rendszer alapján létesült, szükségkép megbukott és szerencsétlen eredményekre vezetett. Ellenben a dualizmus megállapítása a lehető legkedvezőtlenebb körülmények között történt, a nemzeti eszme azon korszakában, midőn a latin és germán nemzeti eszme diadala szükségkép felidézte a szláv törekvéseket s mégis, nagy ellenhatások daczára, a Habsburgok monarchiája a dualizmus alapján meg tudott szilárdulni. Oly jelenség ez, mely előtt a történelem műzsája csak azért nem áll meg csodálkozva, meri ismeri az események lefolyását s azon döntő okokat, a melyek e jelenséget szükségkép létrehozzák. De ép ezért nem csak a történelem műzsája, hanem az okokat vizsgáló minden politikus bizonyos meglepetéssel kérdezheti, miért nem jött létre a Habsburgok monarchiájának dualisztikus á alakulása már sokkal régebben?

A Habsburgok monarchiája külső közjogi és történelmi alakulását a dualizmus által befejezte 1867-ben. Ez új alapon belső berendezkedése s végleges konszolidációja szinte már már megtörtént. Az utóbbi proceszusra elégséges volt néhány évtized, az előbbire a közjogi, a külső formák tekintetében való megalakulásra századok voltak szükségesek. Sőt ez alakulásnak még előzménye is volt, a Mohács előtti Magyarország. Ez a Magyarország soká eleget tett a történet szelleme azon követelésének, hogy a közép Dunánál fennálljon egy hatalmas állam, a mely a kiegyenlítés nagy művét közvetítse a Kelet és a Nyugat közt s mely ott álljon a Kelet határán, védve a civilizációt barbár hódítók ellen.

E feladatának a magyar állam, hosszú századokon keresztül eleget tett. Hosszú századokon át egymagában elégséges volt a kettős nagy feladat megoldására. A küzdelemben végre Mohácsnál elbukott.

De az emberiség és a civilizáció követelménye volt, hogy a közép Dunánál a kettős célból erős hatalom létezzék. És mert Magyarország Mohácsnál halálos sebet kapva, egymaga nem volt többé képes a kettős feladat hordozására, Ausztriával szövetkezett a Habsburgok jogára alatt. Ketten együtt lettek a Kelet és Nyugat közt közvetítők s a nyugati civilizáció védői a keleti barbársággal szemben.

De mily csodálatos ellentmondás a történelem logikájában, mily nagy hézag az, hogy a Duna völgyének új hatalmi alakulása, biztos és határozott célra teremtve, századokon át nem volt képes felvenni határozott és állandó formáját. Az egyczélú kettős szerepet mindig az emberiség civilizációja jelölte meg a Habsburgok monarchiájának számára s mennyi eltérés, ingadozás gátolta az örök törvénynek hódoló evolúciót, hová ez a monarchia jutott.

A római imperiumra támaszkodó nyugati politika gondolata volt az első és legnagyobb kölöncz, mely a Habsburgok monarchiájának haladását meglasztította gondviselészerű pályáján. Ez a kölöncz sok bajt és szinte helyrehozhatatlan veszteségeket okozott; de e bajok és veszteségek az erők kiszámíthatatlan forrásává alakultak át.

Még két más rossz szellem is késleltette azon hatalmi alakulást, mely Magyarországnak a Habsburgok révébe történt bemenekülés által létrejött a közép és felső Duna völgyében. Az egyik volt a centralizáció, mely az osztrák-magyar monarchiát egyetlen állami egységbe akarta gyúrni s ez egyrészt legfőbb gátját a magyar nemzetet le akarta dönteni.

Ez a veszélyes törekvés, mely szakítást képezett a Mohács után történt egyesülés alapgondolatával, időközi eltérések mellett tartott 1867-ig, ekkor azonban örökre és visszavonhatatlanul megbukott. A centralizáció gonosz szellemétől a Habsburgok monarchiája végkép megmenekült.

Az egységesítő törekvések bukása után felépült dualisztikus rendszert mindjárt megalakulása után más veszély fenyegette. A centralizációnak ép ellentéte, a foederatív rendszer, mely az osztrák-magyar monarchiát táji és tartományi eleméire akarta bontani. Ausztria-Magyarország nem oldhatta meg történeti misz-

szióját a centralisztikus irány mellett; de tán még kevésbé oldhatta volna meg, ha a foederatív szélsőségbe csap át. Az a nagy hatalom, mely a Duna völgyében a Kelet határán őrt áll s a szlavizmus és germanizmus ellentéteinek kibékítését s ellensúlyozóját képezi, nem lehet centralizált egységes állam, mert akkor hódító törekvéseket ápolna s külügyi kalandokba rohanna. De nem lehet foederatív szerkezetű állam sem, mert akkor képtelen volna minden akcióra s így sem kiegyenlítő, sem ellensúlyozó feladatát nem oldhatná meg.

A dualizmus azon torma, mely egyedül telet meg az osztrák-magyar monarchia létérdekeinek és feladatainak. A kettős államrendszer képesíti ezt a monarchiát hatalmas erők kifejtésére s mégis kényszeríti a külügyi kalandoktól való tartózkodásra s eltiltja azon szereptől, hogy akár — múltjának hibás tradícióihoz képest — nyugaton, vagy akár missziójának valódi útján, a keleten hódítólag lépjen fel.

Három század tévedései után a Habsburgok monarchiája valódi feladatainak megismerésére jutott s megtalálta azon végleges formát, melyben állandóan részt fog venni a vezérhatalmak közt, világrészünk sorsának intézésében.

A politikai centralizáció bukása után, a dualizmus keretében, létesült az osztrák-magyar monarchia népei érzelmeinek centralizációja, a monarchia hatalmas központjára, a dinasztíára. E centralizáció, mely a Habsburgok monarchiájának politikai arcanumát képezi, az egyetlen centralizáció, melyet a monarchia népei el tudnak viselni, s melynek következményeit a legörventesebben és lelelkesebben le tudják vonni. A foederatív kísérletek bukása után a raji parti kularizmus szerencsés elhelyezést talált a helyi viszonyok kereteiben, úgy hogy ez a partikularizmus többé nem támad az osztrák állam s monarchia léte ellen. A faji ellentétek még ma is léteznek; de mennyire redukálva és egészen más alakban.

Azt nem is ismételve, hogy az ellentétek nem ostromolják többé a monarchia szerkezetét; még a nemzetiségek kölcsönös gyűlölködése is leszállt azon pokoli hőfokról, a meddig a testvérgyilkos harag fölhevítette.

De mintha ép most új kitörésre készülének a régi ellentétek. Mintha kitörésre készülne a faj és nemzetiségi gyűlölködés.

Az általános összeveszés és torzsalkodás zűrzavara sivító hangot kap. Mintha a gazdasági kiegyezés tárgyalása Magyar-

ország és Ausztria közt, felidézné a már feledésbe menni látszó ellentétek zord szellemét. Németek és szlávok Ausztriában találtak közös érintkezési pontot Magyarország ellen; viszont Magyarországon is a politikai szenvedélyek gazdasági kérdések alakját öltik fel. Legmesszebb viszik az ellentétek kihegyezését a csehek és szlovének, a kik közül az elsők a gazdasági kiegyezés alkalmából a régi dalt kezdik dúdolgatni Csehország egyenrangúságáról s ekkép a trializmusról.

A gazdasági viszály az ifjú cseheket az ó csehek közjogi álláspontjára lökte vissza. A szlovének pedig most egyszerre a közös vámterület felbontásában látják politikai céljaik megvalósításának garanciáját.

A „dissolving-view“ lefátyolozott képéből áttörni látszik a Sötét fátyolon nem egy gyászos emlékezet.

De mindez csak látszat, mesterkéltségek harag; vagy a mennyiben igaz érzés nyilvánulása, úgy ez az érzés, egy nem egészen tiszteletre méltó érzéssel áll kapcsolatban, ez a birvágó vagy nevezük szelídebben: üzleti szellem.

Bizonyos, hogy Ausztria népei szeretnék Magyarországra nagyobb pénzügyi terhet róni s Magyarország viszont sehogy sem akar terhesebb kötelezettségeket elvállalni. Ez azonban csak a quota kérdése, mely tulajdonképpen nem is tartozik a gazdasági kiegyezés körébe. Maga a közös vám és kereskedelem kérdése komplikáltabbnak látszik, de minden fenyegetőzés dacára, a melynek rémképeit tüntetőleg meghordozzák a monarchia mindkét államában, szerencsés megoldást fog nyerni.

Ausztriának is, Magyarországnak is, a kiegyezési törvények alapján joga van, külön vámterületté alakulni. Ezen intézkedés, a határidőre terjedő vámszövetségek s a véderő törvények bizonyos intézkedéseinek szintén 10 évre terjedő időközi hatálya azon hirbe hozták az osztrák-magyar monarchiát, hogy ez nemcsak dualizmusra, hanem egyszersmind fölmondásra van alakítva.

Kevés ily igazságtalan röpke szó járta be Európát, mint ez, mely azonban a valódi viszonyok ismerése nélkül pattant ki egy szellemes agyvelőből. A vám és kereskedelmi ügy még akkor sem képezhetné a monarchia bontó elemét, habár az a gazdasági különválásra vezetne. A külön vámterület még nem volna egyértelmű az osztrák-magyar monarchia politikai és katonai szétválásával, de hozzá még a külön vámterület beláthatatlan időkig létre sem fog jönni s pedig nem politikai, hanem egészen gazdasági indokok miatt.

A kik a külön vámterületről beszélnek s nem pusztán fenyegetés a céljuk, hanem komoly nézetnek akarnak kifejezést adni, csak azt mutatják, hogy sejtélemmel sem bírnak a modern idő gazdasági követelményeiről. A jelen század második felének politikai ideológiája a nagy államok ábrándképét festette ki s e fantasztikus képen valóban meg is jelent néhány nagy alakulás. A jövővel nem foglalkozom, habár nagyon kétségesnek látszik, vajjon nagy államalakulások rendszere további fejlődésre megy-e? Az azonban bizonyos, hogy a jelen és a jövő nagy gazdasági tömörüléseké. Már talán a közel jövőben világrészek gazdasági szövetsége fog szemben állni más világrészekével, a míg valamikor egy, most még ködös, de szebb és fényesebb jövődöben a szabad kereskedés le fogja dönteni a karotokat népek és népek, világrészek és világrészek közt.

Addig azonban, a nagy gazdasági formációk fognak uralkodni. A korszellemnek; e jelentkezésével szemben anaehronizmust képezne az osztrák-magyar monarchia gazdasági különválása. De feltéve, hogy e különválás mégis létesülne, Magyarország és Ausztria kény telének, volnának már a, szétválás napjának estéjén oly szerződéseket kötni, egymással, új- melyek lényegileg megvalósítanák a közös vámterületet. Magyarország és Ausztria gazdaságilag annyira egymásra vannak utalva, hogy a szétválásuk következtében létrejövendő kölcsönös romlást csak az ily szerződések gátolhatnák meg. Ausztria rá van szorulva Magyarország nyeresterményeire, Magyarország pedig Ausztria iparczikkeire, úgy, hogy egymás nélkül alig élhetnek meg. Jöhet idő, a midőn Magyarország is iparos állammá lesz, s akkor komoly gazdasági ellentét merül fel a monarchia két állama közt, habár ezen ellentét is csak látszólagos. De kipróbálására még nem egyhamar jön el az idő; mert az iparos átalakulásnak még csak kezdetén van Magyarország.

A jelen viszonyai föltétlenül követelik a gazdasági egyesülést. Ez egyesülés alapján és a szerencsésebb politikai viszonyok közt lett Ausztria-Magyarország a legvirágzóbb és leggazdagabb monarchiák egyikévé Európában. A felbomlás képét a szerencsétlen 50- és 60-as évtizedekben még a pénzügyi és gazdasági tönk is kiegészítette, s ma az osztrák-magyar monarchia kimeríthetetlen gazdasági és pénzügyi segélyforrások fölött rendelkezik. S úgy Magyarország, mint Ausztria 1867. óta háromszorosa növekedett költségvetését könnyebben viseli, mint régebben a legenyhébb terheket.

A gazdasági kérdések ekkép nem hogy bomlasztanák az osztrák magyar monarchiát, hanem inkább ennek erejét mutatják, mert kétségtelenné teszik, hogy a monarchia két állama nemcsak politikailag, hanem egyszersmind gazdaságilag a közös érdekek széttör hetién alapján áll.

Annál kevésbé szolgálnak rá a véderő törvények azon csipős megjegyzésekre, hogy ezek is előmozdítják az osztrák magyar monarchia felmondásos jellegét. Az osztrák-magyar véderő sokkal egységesebben van szervezve, mint a félelmes hatalom, melyet német hadseregnek hívnak. Azon különbségről nem is szólok, hogy míg az osztrák magyar véderő mögött pusztán csak két államra szorító dualisztikus rendszer van, addig a német hadsereg mögött, bár a birodalmi egység keretében, több partikuláris állam foglal helyet.

Egyáltalában a legnagyobb tévedés annak feltételezése, hogy a dualizmus meglazította az osztrák-magyar véderő organizmusát és lefokozta hatalmát. Az újoncz megajánlásnál s a véderőszerkezet változtatása idején a fellépő parlament jog s a közös hadseregnek az alkotmány keretébe való bevonása egyáltalán nem rontotta le Ausztria-Magyarország katonái jelentőségét; sőt e jelentőség soha eddig el nem ért fokra jutott a dualisztikus szerkezet s a véderő törvények alapján. Magyarország összes hatalmát csak a dualizmus s a véderő törvények vonták be a monarchia érdekeinek feltétlen támogatásába. Ez az a mit nem vettek észre, nemcsak a monarchia felmondásos viszonya fölött tréfál kozók, hanem mások sem, sőt csak igen kevesek. Pedig kétségtelen tény, hogy Magyarország teljes ereje csak 1867. óta áll készen a monarchia védelmére. Arról nem is szólva, hogy a régi védszervezet, vagyis a nemesi felkelés idején Magyarország komoly véderőt alig volt képes sikra állítani, 1848. előtt Magyarország katonai erőforrásai csak kivételesen, a nemzeti lelkesedés idején nyíltak meg a monarchia számára. Az 1715. VIII. t. ez. felhatalmazta ugyan a magyar koronát, hogy idegenekből és bennszülöttekből hadsereget toborozhat; a véradó ekkép egészen a hadi mesterségre vállalkozók tetszésétől függött. A pénzadó megszavazása pedig az országgyűlés elé tartozott. A koronának nem volt joga rendkívüli erőfeszítéseket követelni az országtól; csakis nagy háborúk idején kérésre adtak a rendek a monarchia védelmére rendkívüli segélyt. Az első nagyobb segély volt a hét éves háború idején 21 ezer ember s a Napóleon világcsatáinak idején 12 gyalog

és 10 lovas ezred, összesen 64 ezer ember. Ezen úgynevezett magyar ezredek, melyek az országgyűlés ellenére állandókká lettek, képezték a magyar hadsereget és ezen magyar hadsereg fennállott 1848-ig. Ez a magyar hadsereg rendeltetése ellenére a cs. k. hadseregbe osztva is megismertette a világgal a magyar nemzetben szunnyadó katonai erőket Két ízben ez mentette meg a monarchiát.

E véderő azonban távolról sem állott arányban Magyarország katonai segélyforrásaival. A 48—49-iki események meg is mutatták, mily erő kifejtésére képes Magyarország. A dualizmus megalakulása óta létrejött védtörvények véglegesen megnyitották a segélyforrásokat a monarchia számára. A közös hadsereg magyar ezredei, a magyar királyi honvédség s a népfelkelésről szóló törvény a legfőbb hadúr rendelkezésére bocsájta Magyarország összes katonai anyagát. Már maga a közös hadsereg, s a két honvédség, az osztrák-magyar monarchia katonai erejét számbelileg is a legnagyobb európai hadseregek közé emeli, a népfelkelés pedig, a melyről szóló törvény lehetőségessé teszi, a katonai képzettséggel bíró elemeknek egész a késő férfikorig a honvédség, illetőleg a közös hadseregbe való bevonását, a monarchiát védő és támadó háborúban egyaránt kimeríthetetlen fegyveres eszközök birtokába helyezi. És e ténynyel szinte egyenlő fontosságú ama másik tény, hogy a legfőbb hadvezénylet egyszerre és feltétlenül rendelkezik a monarchia s így Magyarország összes védereje fölött; holott régebben a rendkívüli támogatást, sőt általában a segélyt mindig kérni kellett a magyar országgyűléstől. A pragmatika-szankció kötelezővé tette ugyan a monarchia két állama közt a kölcsönös védelmet, de a kölcsönös védelem mivolta gyakran magyarázatokra s ellentétes felfogásokra adott alkalmat. Kossuth Lajos 1848-ban az olasz segély kérésének idején világosan kétségbevonta a kölcsönös védelem feltétlen jellegét; casus tederist akart beleokoskodni a pragmatika szankcióba. A monarchia hatalmi állását az ily bizonytalanság gyengítette, a korona és nemzet közt ellentéteket provokált s főleg ez volt oka Magyarország és a monarchia 48-iki nagy katasztrófájának.

A védelem kérdését a dualizmus úgy politikai, mint katonai szempontból a leghatározottabban megoldotta. A véderő törvények nagyobb befolyást engedtek ugyan Magyarországnak a monarchia katonai erőire; de feltétlenné tették az erő kihasználását és alkalmazását. 1848-ig kevesebb befolyása volt az országnak a had-

seregre. A császári királyi hadsereg ügyeihez a magyar országgyűlés hozzá sem szólhatott; maguk az úgynevezett magyar ezredek a császári-királyi hadsereg kiegészítő részét képezték. Az országgyűlésnek kevesebb befolyása volt ezekre is, mint ma a honvédségre. Egyáltalán a régi magyar diéták inkább csak a rendkívüli segélyek kérésének idején beszélhették meg a katonai ügyeket. A dualizmus nagyobb alkotmányos jogokat adott s a közös hadsereget is bevonta az alkotmányosság keretébe; de viszont állandóvá és feltétlenné tette a monarchia közös védelmét.

A konszolidáció e tényeivel szemben a jelentéktelenség színvonalára süllyednek le az alkotmányos küzdelmek elfajulásai, azon botrányos jelenetek, a melyeket a pártfelekezeti és faji ellentétek létrehoznak s melyekből a külföld talán balul ítéli meg az osztrák-magyar monarchia belső konszolidációját.

A féktelen pártszenvedély régebben aggasztó tusát viselt a dualizmus, Magyarország és a monarchia létalapja ellen. Kossuth levelei belevillámlottak a magyar közviszonyokba, hirdetve az inkompatibilitás és az Ausztriától való elszakadás tanát. A függetlenségi eszme koronként el borítással fenyegette az országot s meg-megrendült a nemzeti eszme támadásának súlya alatt az egységes magyar állam. A forradalom jelenségeit viselő konvulziók cikáztak keresztül Szent-István birodalmán. A délszlavizmus felkelésben explodált, a dakoromanizmus felkelésre szervezkedett a háttérben. Ausztriában a szlávság, németiség és felekezetek küzdelme oly bonyodalmakat idézett fel, hogy a kibontakozásnak semmiféle módja nem látszott lehetségesnek. Könyörtelen circulus vitiosusban forgott a Habsburg monarchia nyugati államának közléte. Ha a németek voltak a hatalom rudjánál, ezek fenyegettek maguk körül mindent; elnyomták a szlávokat, támadták Magyarországot és a dualizmust. A szlávok felülkerekedése viszont a monarchiának darabokra való törését jelentette s a külső jelenségből ítélve attól kellett tartani, hogy a Habsburgok monarchiája magyar és osztrák államával együtt, kibékíthetetlen antagonizmusai folytán, nagy robbanással egyszer csak szétpukkad

Milv versengés, mily küzdelmek voltak azok a Lajthán inn^ n s tul, a melyek koronként már már a vég kezdetét jelentették. A nagy elvi ellentétek azonban megszűntek. Az Ausztriától való elszakadás és az inkompatibilitás elve Magyarországon végleg megbukott. A közjogi ellentétek csak idegességet kelthettek, de többé nem képeznek veszedelmet.

A hadsereg- és nemzeti szellem közt az antagonizmus elvesztette örök konfliktusokat fölidéző jellegét. A véderő intézménye s a rá vonatkozó nézetek végleges konszolidációt nyertek. Az egyházpolitikai reformok megtörték a felekezeti szellemet; a mely mindenkor képes volt versenyzavarokat felidézni. A délszlavizmus, a mely egy évtizeddel ezelőtt még a szenvedélyek hőfokát árulta el s képes volt a fegyveres kitörésre, visszavonult a közjogi magyarázatokba és a horvát tankönyvekbe. A dákorománizmus, a mely már-már a keleti kérdéssel hozta kapcsolatba Magyarországot belügyeit, összeesett s a hivatalos Románia maga tiltakozott az erdélyi elégedetlenség ellen.

A csehek nem zárandokolnak többé Moszkvába. Az osztrák szlávság nem helyezi át hadműködési terét az orosz táborba, midőn belpolitikai küzdelmeket eredménytelenül vív.

Lengyel, cseh, szlovén államjog, mely felbontással fenyegette az osztrák állam egységeit, visszafejlődött a tényleges viszonyok keretébe s ott folytatta detailküzdelmeit, elveszítve nemcsak minden robbantó, hanem még feszítő erejét is.

A magyar állam pedig a belső megszilárdulás, nemzeti tömörülés és végleges kibontakozás oly jelenségeit mutatja, amelyeket különbözően magyarázni igen, de eltagadni nem lehet. Hová törpülnek a magyar állani, sőt a monarchia büszke oszlopai, a magasan tornyosodó s impozáns hatalmat mutató homlokzat mellett, azok a csúfondáros apró torzképek, melyeket a felekezeti s pártszenvédély, valamint a fajgyűlölet rajzol a tömör falakra? A közélet elvadulása a belső erők ily impozáns tömörülésével szemben csak olyan jelentőségű, mint midőn a kastély gyors kiépítése mellett a gazda egy kissé elhanyagolja a parkot. Majd erre is rákerül a sor és akkor lesznek szépen megnyílt alleék, lovas és séta utak, a mértan szabályai szerint alkotott köröndök s a kertészet művészete által létesített virágágyak. A közélet elvadulása kívül tumbol az elhanyagolt parkban, de benn a kastélyban végleges munkáját végzi az alkotó szorgalom.

És a legörvendetesebb, hogy a Habsburgok monarchiájának szerencsés átalakulása nem efemer jelenség. A dualizmus nem provizórium és nem kísérlet, hanem állandó forma. Azon forma, mely az osztrák-magyar monarchiát legelőször tette valóban hatalmassá, a minő még soha nem volt.

Vannak államok, melyek kormány formát változtatva szerzik vissza hatalmukat. Így lett Franciaország Szedán után ismét

első hatalommá. A Habsburgok monarchiája nem lett és nem is lehet monarchiából köztársasággá, hanem szakítva a centralisztikus törekvésekkel, végleges formát adott történelmi dualizmusának s ez alapon bontakozott ki, a népek szeméi előtt, világgrészünk egyik vezérhatalmává. A mi 1867-ben csak sejtelem volt, az a valóság lett. Minden ellentörekvés, mely az osztrák-magyar monarchia átalakulását módosítani akarta, végleg megbukottnak tekinthető. Az osztrák magyar monarchia, a Magyarországgal történt kibékülés után soha nem ismert jelentőségre tett szert. De nem egyszerre, hanem fokozatosan; a szerint, a mint bizonyosodott, hogy az új alakulás által felidézett ellenhatások gyengék és teljesen képtelenek ez új alakulás megdöntésére.

A nemzetiségi és faji torzsalkodások úgy Magyarországon, mint Ausztriában, nemcsak csillapultak, hanem végleg bizonyosodott felőlük, hogy mit sem árthatnak a monarchia szilárd szerkezetének. A virágzó Ausztria-Magyarországot meg nem dönthetik többé belső ármányok s itthon leselkedő ellenségek. A hatalmas Ausztria-Magyarország pedig győzhetlen hadseregével meg tud birkózni minden külső ellenségével.

Ezek a hosszú küzdelem bevégzett tényei és eredményei, de a végzetesség zord uralmával érintkező irányzatok és tények kezdetben egyáltalán nem látszottak olyanoknak, a melyek ez eredményekre és bevégzett tényekre vezethettek volna.

III. FEJEZET.

Oroszország és az osztrák belügyek.

A dualizmus réve soká nem látszott biztos és végleges menedéknek az osztrák-magyar monarchia szerencsétlen hajóroncsának számára. Ausztria-Magyarország újjá alakulását évekkal megelőzte a keleti kérdés evolúciója s Oroszország hatalmas fellépte. Solferinó után, mely Ausztriát tönkretette, de egyszersmind Franciaországot merész politikai útján pillanatra megállította, Oroszország erőteljesen bontakozott ki ama fényes ködgomolyból, melylyel Gorcsakow jellemezte, hogy Oroszország nem haragszik, hanem erőt gyűjt. De nem annyira Oroszország gyűjtött erőt, mint vesztek azon hatalmak, a melyek a párisi szerződést létre hozták; vagy pedig azt, mint Ausztria meg nem akadályozták. Sőt a „hálátlan“ Ausztria Szebasztopol eleste után még abba is beleegyezett, hogy a Fekete tenger semlegessé legyen, a mi legjobban sértette Oroszország büszkeségét.

Varsóba csak azért ment el 1860-ban Sándor cár, hogy tanúságot tegyen a megváltozott európai egyensúlyról, s hogy Oroszország ismét azon félelmes hatalom, mely a krimi háború előtt volt. Valójában Oroszország nem sok erőt gyűjtött katonai szempontból. Nem volt ugyan az az óriási semmi, mint melynek Bismarck tartotta, midőn szentpétervári missziójáról Berlinbe térve vissza, Klaczko szerint óralánczának egy zsuzsujába vésette e szavakat: „La Russie c'est lenéant.“ De bizonyos, hogy a megváltozott helyzet homályában Gorcsakownak sikerült elhítenni Európával, hogy a cárok birodalma ép oly hatalmas mint volt Miklós és I. Sándor korában, a midőn dőlyföt mutatott nemcsak az újtó törekvések, hanem egyszersmind a leghatalmasabb államokkal szemben.

A krími félszigeten megvert orosz hadsereg éveken át reorganizálatlan maradt, még a legutóbbi keleti háború idején is, a midőn nagyon kitűnt Oroszország katonai gyengesége. De igenis Oroszország hatalmasabb és gazdagabb lett egy eszmével, mint bármikor ennek előtte. Ezen korszakban bontotta ki a keleti kérdésben a hagyományos keresztény politika helyett a nemzeti-ségi politika zászlóját. Gorcsakow diplomáciai jegyzékeiben még a régi kifejezéseket használta; de mégis világosan előtérbe lépett a keleti kérdésnek szláv nemzeti jellege. II. Katalin idejétől a 60-as és 70-es évekig az orosz czárok főleg az orthodox kereszténység protektorai gyanánt léptek tel; habár a vallás köpönyege alatt, 1804. óta, ott lappangott a nemzetiségi gondolat. A krími hadjáratban megvert, de csakhamar életre galvanizált orosz politika, nemzeti motívumokkal tért vissza a küzdőterre. Oroszország katonailag sokkal gyengébb lehetett s kétségtelenül volt is, de a nemzeti eszme és a pánszláv gondolat által sokkal nagyobb jelentőségre tett szert, mint bármikor ennek előtte. A keresztény eszme Oroszországot csak respektálttá tette, a nemzeti eszme félelmissé. Franciaország Solferinonál megverte Ausztriát s megfosztotta azt egyik legszebb tartományától. Oroszország csatanyerés nélkül pusztán a szláv eszme hatalmánál fogva urává látszott lenni nemcsak a Keletnek, hanem Ausztria belügyeinek. Bismarck osztrák gyűlöletét a „szívbe ható szúrás“ által elégítette ki a cseh harctéren, barátjának Gorcsakownak osztrák gyűlölete nem gázolt vérbe; de éles töre a szláv eszme által behatolt Ausztria velőjéig.

A vas és vér embere megcsönkította Ausztriát, Gorcsakow a szláv eszme által fertőző és bomlasztó mérget csöpögtetett a Habsburgok monarchiájának belső részeibe.

A régi Ausztria gyengeségét sem mutatta semmi annyira, mint ama tény. hogy belügyei alá voltak vetve a külügyi viszonyok hatásának. A szerencsés, vagy szerencsétlen háborúk s a nagy európai események sohasem mulasztották el hatásukat. Ausztria belügyeire/Solferi no nélkül a bécsi centralisztikus irány aligha lép vala a kísérletezés terére. Sadova nélkül az osztrák-magyar monarchia dualisztikus átalakulása bizonyára még soká késik vala. /

De sohasem volt oly megalázó és végzetes a külügyeknek az osztrák belügyekre való hatása, mint a. szláv eszme és Gorcsakow működése következtében, Eddig csak az Ausztria által

viselt külháborúk keltették fel a belügyi visszahatást, a bomlási processust most teljes béke idején sikerült becsempészni az osztrák magyar monarchiába, úgy hogy e monarchia valósággal megszegyenítő viszonyba került Oroszországhoz. A krími hadjárat idején állítólag elkövetett „nagy hálátlanságért“ Ausztria nemcsak a sadowai és solferinoi csatatéren „bűnhődött“, hanem belügyeinek anarchiája által is; de főleg azon alárendelt szerep folytán, melyre bel viszonyai kényszeri tették.

Gorcsakow joggal dicsekedhetett vele hogy: L'Autriche est dans nos eaux. Ausztria bizony kénytelen volt hol franczia, hol porosz, de leginkább orosz vizekben hajózni. Ferencz József az osztrák császár s a csak nem rég megkoronázott magyar király nejevel Erzsébet királynéval Galicziába akart utazni. Ez az utazás torma szerint a galicziai Landtag határozata miatt maradt el; de egyszersmind II. Sándor orosz czár kedve szerint történt Galiczia meglátogatásának feladása. Sőt a czár kijelentése szerint, melyet Thurn-Taxis herczegnek tett, Ferencz József utazását nem vette volna közönyösen. Ez pedig diplomáciai nyelven annyit tesz, hogy ha Ferencz József Galicziába utazik, ebből súlyos viszály keletkezett volna.

Az utazás el is maradt és csak később következett be, miután a szláv kérdés úgy a külföldön, mint az osztrák magyar monarchiában lényegesen átalakult.

A Galicziának adandó önkormányzat 1870-ben pláne külügyi jegyzékváltás tárgyát képezte. Ausztria-Magyarországnak meg kellett érnie azon megaláztatást, hogy belügyeibe idegen hatalmak avatkoztak.

Oroszország ugyanis nem jó szemmel nézte azon terveket, a melyek a Galicziának adandó szabadságokra vonatkoztak. A szt.-pétervári osztrák magyar követség folyton jelentéseket küldött Bécsbe, hogy a lengyeleknek adandó kedvezmények konfliktust fognak telidézni Oroszországban. Maga az akkori külügyminiszter Beust a cseh fundamentális artikulusok ellen az osztrák császárhoz tett előterjesztésében világosan utalt az Oroszországgal kitörendő konfliktusok lehetőségére. Ugyancsak Beust Ausztria-Magyarország londoni nagykövetéhez intézett jegyzékében felállította a tételt, hogy a galicziai kérdés Ausztriának belügye, a melybe nincs „beleszólási joga“ semmiféle hatalomnak; de mégis szükségesnek tartotta megnyugtatni úgy az aggódó Angliát, mint a haragvó és fenyegető Oroszországot, jelentette, hogy a Gali-

czíanak adandó engedmények nem fogják átlépni a tartományi autonómia keretét. Határozottan megígérte, hogy Galícia nem kap felelős kormányzatot. Nem is kapott; sőt a lengyel kiegyezés dugába dőlt. És egyszersmind szükségesnek tartotta kijelenteni, hogy az engedmények ily korlátozása által az osztrák-magyar monarchia meg akarja mutatni, mikép szomszédainak nem akar jogos panaszra alkalmat adni.

Ide jutott Ausztria Magyarország. Vájjon nem hasonlított-e a kiegyezés első éveiben a balkánfélszigeti beteg emberhez, a kinek házi ügyeit a jó és rossz szomszédok kénye szerint kellett berendeznie?

Csoda e, ha ily körülmények közt az osztrák-magyar monarchia szlávjai csak efemer jelenségnek tekintették a dualizmust, melyet minduntalan megtámadhatnak? Sőt többet tettek. Oroszországra úgy tekintettek, mint felszabadítójukra s a nagy szláv egység létesítőjére.

Oly két nagy, szinte világalakulás közepette, minő volt egyrészt a német egység, s az Oroszország által képviselt szláv egység a régi Ausztria, illetőleg most máj“ Ausztria-Magyarország elveszteni látszott régi hivatását. Úgy látszott többé nem lehet sem a germánság, sem a szlávtság fékezője. A szláv nemzeti aspirációk által kiszínezett jövő perspektívájában Ausztria-Magyarország valóban úgy tűnt fel, mint melynek szükségkép fel kell bomolnia. Sejtelmek támadtak, melyek előre látták a végleges német s végleges szláv egység létesülését.

És akkor még senkinek sem jutott eszébe, hogy Oroszország keleti szerepében s a szlávtságra való befolyásában ép akkor kell bekövetkeznie a gyökeres változásnak, midőn az orosz politika a kereszténység zászlóját felcseréli a szláv egység zászlójával. A jóslások és komor sejtelmek e borús korszakában senki sem gondolta, hogy ép a szláv nemzeti eszme idézi fel a nagy változást és átalakulást. Hogy ez fogja megtörni Oroszország keleti hatalmát, ez fogja eltávolítani úgy a balkáni, mint a nyugati szlávoktól. Még a legmerészebb álmodozó sem képzelhette, hogy a szláv eszme, melytől mindenki Ausztria-Magyarország felbomlását várta, fogja visszaadni a Habsburgok monarchiájának belső nyugalmát s ez fosztja meg Oroszországot az Ausztria belügyeibe való avatkozástól. A szláv nemzeti eszmét szánták azon robbantó erőnek, melynek hivatása leendett Ausztria darabokra törése s az erkölcsi és politikai világ sajátságos logikája és ellen-

mondása folytán ez az eszme lett Ausztria regenerátorává és egyesítő erejévé.

A dualizmus első éveiben azonban az ellenkezőt lehetett és kellett feltételezni. Ezen tévhit s a szláv eszme félreismerése sok aggodalmat okozott a világnak s még több belső bajt a Habsburgok monarchiájának.

IV. FEJEZET.

A szlávizmus mint bontóerő.

Az osztrák magyar monarchia harmadik nagy népfaja, a szlávok, nem volt képesek, sem nemzetileg, sem államilag tömörülni Ausztria Magyarország határain belül.

A jelen munkában ismételtelen lesz szó róla, hogy e tömörülés egészen belső, a szlávokban rejlő okok miatt maradt el. A 60-as és a 70-es években azonban, úgy az osztrák, mint a magyar szlávok e miatt a dualizmust, a német és a magyar hegemóniát vádolták. Különösen az osztrák szlávok, névszerint a csehek, miután látták, hogy a monarchia szerkezetében nem domborodhatik ki nemzeti és állami egyéniségük, Ausztria-Magyarország szétrobbantására törekedtek

A félreértés és feledés széles fátylával lehet csak elfedni s ekkép megbocsájtani és menteni az osztrák magyar monarchia szlávoknak azon súlyos és végzetes tévelygését, melyben a 60-as és a 70-es években leledzett. A félreértés és feledés nagy fátyla fedheti be csak azon államférfiak és politikusok hibáit és tévedéseit is, a kik a 60-as és 70-es évek szláv mozgalmait helytelenül ítélték meg. A pánszláv eszmétől mindenki megdöbbsent. Katkov, az „örült“ publicista, hipnotizálta a pánszláv eszmével Európát. Segítségére ment Gorcsakow, a kinek összes politikája arra irányult, hogy az orosz és német egység létesülte után a szláv egység megvalósítására kerüljön a sor.

A megelőző nagy tények s az orosz publicisztika és diplomácia szerepe valósággal fascináólág hatottak. Egész Európa elámult. Maga Benedetti, Franciaország követe, a szent borzalomra valló elámulással szólt a pánszláv propagandáról. Moszkvában és

a Neva partján éveken keresztül nem volt másról szó, mint a világ csodálatos átalakulásáról, mely a szláv egység által fog bekövetkezni.

Így támadt a félreértések és tévedések egész sorozata, a melyek csak azért nem okoztak nagyobb szerencsétlenségei, mert ezúttal a királyok és istenek tévedéseikért nem kellett bűnhődni az Achaiok népének.

A nagy fátyol már reá van borítva az osztrák szlávok múltjára. De a történelem Ítélszéke előtt súlyos felelősségük még mindig tartana, ha a félreértés amnestiája nem volna készen számukra.

Es az ellenük emelt vádat még más súlyos váddal is ki lehetne egészíteni. Mielőtt a pánszlávizmussal szövetkeztek, a reakciónak teljesítettek méltatlan szolgálatot. Mentségük Macchiavelli szerű ugyan, mert a reakcióval nemzeti érdekeik miatt szövetkeztek. Az önkényuralom segítségével ennek szolgálva, fordultak a szabadelvűség ellen; de csak azért, hogy érvényesülhessenek. Az ifjú csehek jelenlegi példája mutatja, hogy a szlávság nem ellensége a liberalizmusnak, sőt hajlik a radikalizmus felé. De csak annál inkább kitűnik, hogy a szlávság Macchiavelli tanácsát követte, a midőn a reakció segítségével akarta létesíteni saját szabadságait.

Ezek előrebocsájtása után enyhébb formái nyernek az e fejezetben s másutt mondandó dolgok s e munka írója Fischhoffal egyetértve szívesen elismeri, hogy félreértéseken és tévedéseken túl a viszonyok kényszerítő ereje vitte az osztrák-magyar szlávokat ellentétes helyzetükbe. Ez kényszerítette őket azon kettős szerepre, hogy az abszolút monarchiának támaszai s az alkotmányos osztrák-magyar monarchiának bontó elemévé lettek.

A szláv eszme a dualizmus létesültének idején az osztrák-magyar monarchiára nézve ellenséges irányt váltott. Fenyegette nemcsak a dualizmust, hanem magát a monarchiát. Mindazon számbeli, kulturai és erkölcsi erő, mely a szlávságban rejlett és rejlik, elveszni látszott az osztrák magyar monarchia számára. A németiség hegemoniája Ausztriában s a magyarság döntő vezérszerepe Magyarországon elkeseredett oppozícióba kergette Ausztriában különösen a cseheket, de a szlovéneket is, Magyarországon pedig a délszlávokat, névszerint a horvátokat s a szerbek egy részét. A tótságra — bár Csehországban mindent elkövettek felbolygatására — aránylag kevés hatással volt a szláv eszme, mely Ausztriában határozottan a monarchia bomlasztó elemévé lett.

A szlávok, úgy az ausztriaiak, mint a magyarországiak, a dualizmus létesültéig, legbiztosabb támaszai voltak a Habsburgok trónjának és a monarchiái egységnek. Különösen az osztrák szlávok: csehek, morvák s a magyarországiak közül: a horvátok, mindig készséges eszközei voltak a reakciónak és a szabadságellenes törekvéseknek. Mindig fegyverbe állottak a szabadság-mozgalmak ellen, akár Magyarországon, akár Ausztriában jelentkeztek ezek. Magyarország alkotmánya ellen 1848-ban a horvátok intézték az első támadást. A bécsi forradalmat Windischgrätz herceg cseh és szláv ezredei nyomták el. Az abszolutizmus összes korszakában csehek, morvák és szlovének voltak az elnyomás legfőbb eszközei. A birodalmi egység gondolatának ők képezték a legfőbb támaszát. Ausztriában többséget képezve a cenzalizációból ők húzták a legtöbb hasznot. Az októberi diploma nekik biztosított legtöbb előnyt.

A monarchiának a dualizmus alapján való helyezése egyszerre megfosztotta az osztrák szlávokat előnyeiktől.

Az abszolutizmus hűséges védői és támaszai egyszerre monarchia-ellenes fordulatot vettek.

De a szláv kérdés jelentősége a viszonyok félreismeréséből keletkezett. Irányadó tényezők is nagyobb erőt tulajdonítottak a monarchia szlávjainak, de különösen Oroszországnak, mint minővel ugyanazok és ez bírtak. 1869-ben Ferencz József király zágrábi útja alkalmával Beust kancellár még teljesen át volt hatva az osztrák szlávok nagy jelentőségétől, a midőn a cseh kérdés fontosságára figyelmeztette Andrássy Gyula grófot. Potocky osztrák miniszterelnök s kebelbarátja és miniszterháza Taaffe, valamint Hohenwart, még a francia-porosz háború előtt hitték, hogy a szlávokban oly nagy erő rejlik, mikép ez erőket csak úgy lehet a monarchia javára értékesíteni, ha a szlávok egyenlő jogokat nyer a monarchiában a magyarsággal és a németekkel. Sőt Potocky és Taaffe meg voltak győződve már 1870. elején, hogy a dualizmus azon alapgondolata, mely szerint Ausztriában német, Magyarországon magyar a hegemonia, első részében szükségkép változást szenved, a mennyiben szerintük Ausztria csak szláv alapon rekonstruálható és csak szláv többséggel kormányozható. A két államférfi figyelmeztette is Lónyay és mások által a magyarokat, hogy igyekezzenek jó lábbon lenni a szlávokkal; mert csak ezek segítségével tarthatják fenn úgy a dualizmust, mint saját szupremáciájukat.

E szláv felfogás indokoltnak látszott, részint az osztrák szlávok számbeli többség-e, részint Oroszország hatalmi jelentősége által.

Maga Andrassy Gyula gróf, a ki leglényegesebb tényező volt a szláv foederalizmus megbuktatásában, szintén — bár egész joggal — túlnagy erőt tulajdonított a szlavizmusnak és Oroszországnak. Az ő külügyi kormányzatának elején Oroszország folytonosan hatott Ausztria belügyeire, a mellett tehát, hogy Oroszország, Németország szövetségese volt, ez is egyik indokát képezte annak, hogy Andrassy Gyula gróf Oroszország szövetségét óhajtottá és megvalósította. Andrassy hivatalba lépésének kezdetén feszültséget talált Oroszország és Ausztria-Magyarország viszonyában. E feszültséget, melyet a pánszláv agitáció fokozott, főleg ép a pánszláv agitációra való tekintetből akart a külügyek új vezetője megszüntetni. De még a három császár szövetségének idején sem szűnt meg teljesen, a panszlávoknak, az oroszokkal való összeköttetése. A különbség csak az volt, hogy az osztrák és a magyar panszlávok nem részesültek többé nyílt felbátorításban Szentpétervárról.

A szláv eszmének azonban, mely fellépett már a francia-porosz háború előtt, annál erőteljesebben kellett kibontakoznia a francia-porosz háború idején, mely Oroszországot szinte Európa urává látszott tenni. Poroszország csak úgy mehetett Franciaország elleni háborújába, ha Oroszország biztosította háttérét s hadműködési alapjait az esetleg beavatkozó Ausztria-Magyarország ellen. A czár kormánya megdöbbsent ugyan a németek gyors és váratlan diadalai miatt, mert ösztönszerűleg érezte, hogy a győzelmes német fegyverek később Oroszország ellen fordulhatnak. De midőn Franciaország le volt verve, a Kelet ura gyanánt lépett fel s a pontusi kérdés felvetése által meglepte a világot. Meglepte, daczára annak, hogy Beust a pontusi kérdést már 1867 ben fölvetette Oroszország javára.

Máskor, midőn Franciaország volt a vezérhatalom, ez a fellépés végzetes háborút idézett volna fel Oroszország ellen, Anglia és Ausztria-Magyarország pusztán formai tiltakozása után, az európai konferencia megadta Oroszországnak, a mit követelt.

Gorcsakow merész játékot játszott. Beavatott diplomáciai körökben később mulatságosan beszélgették, hogy a pontusi kérdés felvetésének idején Oroszországnak nem volt több, mint 50 ezer

katonája, vagy legalább csak ennyit mozgósíthatott volna, de az orosz diplomácia megnyerte a játszmát.

Miért nyerte meg? Mert minél ellenállhatlanabban győztek a németek, annál impozánsabban jelent meg Oroszország silhuettje a keleti ködben. Ott állt, mint sötét, ismeretlen fenyegetés. Anglia és Ausztria-Magyarország megdöbbenek, mert sem a legyőzött Franciaországra, sem a győzelmes Németországra nem számíthattak.

Csoda e azután, ha az osztrák szlávok s névszerint a csehek elbizakodtak? A szláv eszme evolúciójának s orosz ellenes fordulatának nem ismerése vezethette csak a monarchia intéző köreit mindjárt a dualizmus megalkotása után a szláv kísérletre. Az osztrák németiség egy részének meggondolatlan viselkedése is közrehatott, a kik már Sadova, de különösen Sedán után feltűnővé tették vonzódásukat a nagy németiséghez. De kétségtelen, hogy a főindokot az osztrák szlávok, s általában a szlavizmus félreismerése és súlyának túlságos mérlegelése okozta.

Különösen két szempont lehetett a döntő; melyek közül az egyik az, hogy Oroszország az egész Keleten megnyerte a szlávok rokonszenvét. Ezek tőle várták felszabadulásukat. A monarchia intéző körei tehát attól tartottak, hogy ha a szlávok kielégítést nem nyer, ez Oroszország tété fog gravitálni.

A második szempont vonatkozott a nemzeti eszmére. Ausztria vezérpolitikusai közül többen attól tartottak, hogy a nemzeti eszme, mely miatt a Habsburgok monarchiája két nagy háborúban vesztett döntő csatát, s mely miatt el kellett buknia a francia vezérharalomnak, szemben a német egységre való törekvéssel, további rombolást vihet véghez Ausztria-Magyarországon.

Idejárukt még egy más körülmény s ez abból állott, hogy Ausztria Sadova előtt német hatalom volt. Kérdezhethének tehát solsan Ausztria sorsának intézői közül, vajjon nem volna-e jobb, ha a Habsburgok monarchiája, a német alapról lelökette, szláv alapra helyezkednék át, s a pánszlávizmust ekkép úgy törné meg, hogy a szlavizmus nyugoti góczpontjává alakulna át. Vagyis ekép a katolikus szlavizmust egyesítené az Oroszország által vezetett orthodox szlavizmussal szemben.

Csak ily gondolatok és ily előzmények vezethettek a Hohenwart-féle kísérletre. És midőn e kísérlet megbukott, sőt már előbb kitűnt, hogy az osztrák szlávok dinasztikus hűsége még kevésbé szilárd, mint az osztrák németeké.

Klatzkó következő szép mondása igaz a jelenre s bizonyára még igazabb leendő a jövőre: „Van császáruk és királyunk, a kihez híven ragaszkodunk s bármennyire meg vagyunk oszolva politikai, nyelvi s társadalmi tekintetben, egységünk teljes, felséges uralkodónk iránt táplált érzelmeink tekintetében. Ausztriának nincsenek forradalmi elemei s ezt tanulják meg az osztrák-magyar monarchia ellenségei.“

De vájjon igaz volt-e mindez a 70-es évek elején?

A szlávok s névszerint a csehek elégedetlensége nem legális küzdelmet jelentett többé. Készek voltak szövetségre a monarchia ellenségeivel.

A szlávoknak Oroszországgal való szövetsége, a monarchia teljes felbontására való törekvést árult el. így lett a politikai elégedetlenségből „árulás“ a dinasztia iránt.

E kemény szó: „árulás“ különben tán nem felel meg teljesen a valóságnak. Talán igaza volt Beustnak, a ki a hazaárulás szó helyett a „hazafeladás“ szót használta azon iratában, a melylyel Rieger memorandumára válaszolt. Valóban a hazafeladás (Landes Preis-Gebung) volt a használatos jelző a hetvenes években a cseh és az osztrák szlávok államellenes törekvéseinek jellemzésére. De nem a szó határoz, hanem a tény. Bizonyos, hogy az osztrák szlávok s leginkább a csehek vágyaikkal és törekvéseikkel Oroszország felé fordultak..

Az első érintkezés cseh politikusok és Oroszország közt 1867. tavaszán történt, a moszkvai antropológiai kongresszuson: tehát akkor, a midőn a monarchiának dualisztikus rendszere már bevégzett ténynyé lett.

A pánszláv tüntetés azonban, nem annyira a dualizmus, mint inkább az osztrák Reichsrath ellen történt. Bizonyára a dualizmus ellen is, de sokkal inkább Ausztria német hegemoniája, sőt maga a monarchia ellen. A pánszlávizmus nyíltan fellépett, s nemcsak Törökország, hanem egyszersmind Ausztria-Magyarország rovására érvényesülni akart.

Ausztriát a nemzeti eszme már két ízben megcsönkította. Az egyik csönkítés történt a latin s a másik a német egység javára. Most kellett elkövetkeznie a harmadik nagy megcsönkítésnek, a mely már a felbomlással lett volna egyenlő, a szláv népek kiválásának a monarchia keretéből. Ratkov őrző pánszláv politikája hivatalos szentesítést nyert. A moszkvai kongresszus, mely nyílt tiltakozást képezett, nemcsak Törökország, hanem

Ausztria-Magyarország ellen, Vladimir nagyherceg díszelnöksége alatt állott s a csári pár nagy összegekkel járult a kongresszus létesítéséhez. És a szinte hivatalosan bevallott indok egészen megfelelt az akkori viszonyoknak. Ha Franciaország védelembe vehette a latin egységet s Poroszország kihúzhatta a Hohenzollerek kardját a német egység érdekében, ki tagadhatná meg akkor a Romanovoktól és Oroszországtól, hogy szintén kivonuljanak, ha kell, a küzdőterre Európa harmadik nagy faja, a szlávok nemzeti egységének megvalósításaért. Már a mi nyíltan történt is, felháborító és megalázó volt Ausztria-Magyarországra nézve. A Habsburgok alattvalói: csehek, morvák, ruthének, szlovénok és horvátok, a csárok protekciója alatt, tiltakoztak Ausztria-Magyarország alkotmányos rendje és területi épsége ellen. De titkos megegyezésekről is volt szó. Sugdostak, s a cseh túlzó érdekeket szolgáló „Politik“ utólag fecsegett Ígéretekről s egyezményekről, a melyek Moszkvában létrejöttek volna. A nyílt fordulat azonban csak a Hohenwart kabinet s a cseh követelések után következett be. Prágában és egyéb cseh városokban utcai botrányok fejezték ki a cseh nép hangulatát. Hohenwartot cseh városok díszpolgárukká választották. Ujságcikkék és röpiratok jelentek meg, a melyek a cseh nép dinasztikus hűségét felmondták és nyíltan hirdették az Oroszországhoz való csatlakozást.

Es valóban, midőn Oroszország a német-francia háború idején, a párisi szerződést ketté tépte, a csehek nyíltan Oroszország mellett foglaltak állást. Kombinációba jött egy esetleges orosz háború is, melyet a csehek kezdettek úgy tekinteni, mint mely felszabadításukat létesíti. Külpolitikai eseményekkel hozták kapcsolatba vágyaikat; de azon különbséggel, hogy míg a magyarok csak alkotmányuk visszaszerzését remélték Ausztria katonai vereségeitől, addig a cseh túlzók Oroszországba, illetőleg a pán-szlávizmusból akartak olvadni. Ez időtájt jelent meg Lipcsében, nyilván cseh tollból származó német nyelvű röpirat, mely Ausztria-Magyarországot Törökországhoz hasonlította.

„Ausztria-Magyarország — úgymond — ugyanazon helyzetben van, mint az ozmán birodalom. Sem egyik, sem másik, ezen államok közül nem kockáztathat meg háborút, annál kevésbbé, mivel ki volna téve annak a veszélynek, hogy birodalmának egy részét elveszti, a mint ez Ausztriával már két ízben történt. Ausztriára nézve szerencsésnek mondható az a körülmény, hogy csupán Velenezét és Lombardiát veszttette el. Olaszország egyelőre

meg van elégedve e nyert részekkel. Hogy Poroszország nem szakított ki magának az osztrák birodalomból egyes részeket, az szintén szerencse Ausztriára nézve. Poroszországnak ez a körülmény még hasznára leend a jövőben. De nem így történt volna, ha Ausztria Oroszországgal tényleg háborúba keveredett volna. Mely hatalmakra számíthatott volna akkor Ausztria? Németországra egyáltalán nem, mivel Németország ép akkor akarta létesíteni, a birodalom egységesítő törekvéseit. Talán Franciaországra? Arra éppenséggel nem; a háborúban kapott sebek még nem hegedtek be Franciaországban. De másrészt azért sem található voltna Ausztria hűséges szövetségesre Franciaországban, mivel ez sokkal inkább szított és szít az oroszhoz, mint az osztrákokhoz. A Törökországgal való szövetségről szó sem lehet; hisz ez majdnem kezében van a csárok birodalmának. A porta souverénitása alatt álló apróbb hatalmaktól; mint Görögország s a szigetsoportok, nem várhat Ausztria segítséget, mert ezek ép Oroszországtól várják a török uralom alól való felszabadulásukat. Angliára nem számíthat, minthogy ez gyöngye volna szárazföldi háború viselésére. Már most nem marad más hatalom hátra, mint Olaszország. De várhat Ausztria egy pénzügyileg úgy tönkretett államtól, mint Olaszország, segílyt? Ekkép tehát Ausztria, Magyarország és legteljebb Lengyelország kivételével más európai hatalom segítségére nem számíthat. És csak ezeket állíthatná szembe az északi Titánnal s míg ez utóbbinak mire sem volna egyébre szüksége, mint a Lajtán inneni és túli szlávok felizgatására s az Oroszország által kezdett háború hasonlítana azon diadalmenethez, a melyben Cyrus és Maczedoniai Sándor tartották hadmeneteiket.“

Majd később így folytatja:

„Nagyon valószínű, hogy ha Oroszország elég erőt érez magában arra, hogy Ausztriával kikezdjen, sőt hogy Ausztria esetleges szövetségesével, Poroszországgal is végezzen, most jó ürügyöt kaphat a háborúra; mert a vele faj rokonságban álló csehek manifestuma, sőt a cseh nemzet fegyveres felkelése Ausztria ellen szinte kényszeríteni fogja a beavatkozásra és a csehek segítésére.“

A szláv egység gondolata s a nyugoti szlávoknak Oroszország által való felszabadítása még a nyolczvanas évek elején is megmegrezdült Ausztria szlávjainak érzelmi világában. Az ifjú csehek nem zarándokoltak ugyan Moszkvába, de ép oly monarchiabontó

gondolatokat tápláltak, mint az ó-csehek vezére Gregor, az ifjú csehek vezető szelleme a „Narodny Listy“ 1881. október 7-iki számában nyíltan a császár protektúráskodása alá akarta helyezni Csehországot. Majd abban konkludál czikke, hogy Ausztria tényleges viszonyai között a szlávok törekvésének oda kell irányulnia, mikép a nagy szláv birodalomba, az orosz császár birodalmába minél előbb beolvadjanak.

Ennyire jutott a cseh túlzók merészsége és hűtlensége a dinasztiahoz.

Az Oroszországgal való kaczerkodás jelenségei mutatkoztak a magyarországi délszlávok közt is. Szerb és horvát túlzók pánszláv törekvéseket ápoltak. Egyáltalán a dualizmus által sértett szlávok keveset törődött sokat hirdetett dinasztikus hűségével.

A szlávokat követték a románok. A dakorománizraus megtámadta Magyarország s ekkép a monarchia épségét. A dakorománok szintén az orosz háborútól remélték a románok, mint a szlávok, a szláv és román egység létesítését.

Az 1867-ben a dualizmus alapján létesített átalakulás után Ausztria-Magyarország valóban kezdett hasonlítani a kelet beteg emberéhez. A hatalmasan kibontakozó Oroszország, a szlávok és románok elégedetlenségét mindig felhasználhatta volna céljaira.

A dualizmus első éveiben úgy látszott, hogy a monarchia konszolidációjának új alapja nem válik be. Úgy látszott, hogy a dinasztia Magyarországgal való kiegyezése nem szolgáltathat kellő egyenértéket. Úgy látszott, hogy a forradalmi Magyarország helyére a forradalmi szlávok lépett. Vagyis, hogy bármely irányban keresi a monarchia a kibontakozást, ezt meg nem találja.

De szerencsére a kik ekkép gondolkodtak s ekkép láttak, csalatkoztak és sötét vízió hatása alatt álltak. A dualizmust több mint egy negyedszázad igazolta. A szlávokból és románokból nem lett forradalmi elem.

A mi a szlávokot illeti, legelső sorban saját érdekében nem lehetett a monarchia robbantó elemévé. A hazaárulással fokozódott elégedetlenség magát a szlávokot tette volna tönkre. A lengyeleknek aránylag Ausztriában legjobb dolguk van. Orosz Lengyelország és Posen szomorú példája, szoros csatlakozásra kell hogy bírják a lengyeleket a Habsburg dinasztiahoz és az osztrák magyar monarchiához. A titkos vágyódásokkal a komoly politika nem számolhat, csakis reális tényezőkkel. Reális bizonyosság az, hogy az osztrák-magyar monarchia szétrobbantásának

esetén Ausztria lengyel népét vagy Oroszország, vagy Németország ragadná el. Mind a két esetben hasonlíthatlanul rosszabb sors várna a lengyelekre, mint Ausztriában, a hol nemzetiségüket mi veszély sem fenyegeti. Ép azért bátran el lehet mondani, hogy a lengyelek az osztrák állam és az osztrák-magyar monarchia konzervatív elemét képezik.

A monarchia döntő köreinek nézetét fejezték ki, de egyzersmind megfeleltek a teljes igazságnak, az osztrák-magyar párisi nagykövethez — Apponyihoz intézett jegyzéknek már idézett következő szavai: „Parnii les diverses nationalités répandués dans l'Empire Austro Hongrois, la nationalité polonaise est une de celles dont le dévotement aux intérêts généraux et au maintien de l'Empire nous est le plus sûrement acquis. Eu égard, elle n'a aucun appui à chercher en dehors de l'Empire dont elle fait partie.“

Kétségtelen, s ez képezi a helyzet gyökeres átalakulását Ausztriában, hogy ugyané szavak elmondhatók most már a többi osztrák szlávokról is.

Fischhoffnak nem 1869-ben volt, hanem tán jelenleg van igaza, hogy a cseheket hatja át leginkább a szláv népek közt az öntudat. Ausztria bukása az ő vesztüket is jelentené. Becsvágyukat csak az képezi, hogy az osztrák szlávok élén vezérszerpet vigyenek. De vajjon lehetett volna-e ugyanezt mondani a hetvenes években? Bizonyára nem. Pedig a többi szláv népekre is ugyanazon sors várt volna és várna az osztrák-magyar monarchia bukása után, mint a lengyelekre.

A dunai nagyhatalom szétszórt törmelékeit vagy Oroszország, vagy Németország, avagy osztozkodás esetén mindkettő vennie birtokába. De úgy a geográfiai, mint a kultur viszonyok folytán Csehország kétségkívül a német hatalmi szféra uralma alá kerülne. És hogy a Poroszország által vezetett Nagy-Németország miként szokott elbánni a szlávokkal, mutatja az Elbe-szlávok története, a kiknek emlékét most már csak egyes helyek szláv nevei, mint Berliné, tartják fenn. És mutatja azon sors, melyben Poroszország a poseni lengyelséget részesíté. A cseh nép a kultúrának bizonyára ma már igen magas íokán áll, ott, a hol a beolvadás előtt, a legnagyobb gátak emelkednek. De a nagy germán törzsekbe olvasztva a cseheket nemzeti kultúrájuk dacára azon veszély fenyegetné, hogy idővel nemcsak mint nemzetiség, hanem mint faj is elvesznének. Oroszországhoz csatlakozva, a cseheket a faji elenyészés veszélye nem fenyegetné ugyan, de a

legkomolyabban lépne fel azon veszedelem, hogy a faji egység javára elvesztenék nemzetiségüket. A vallás különbségről nem is szólva, maga a csehek nemzeti öntudata határozottan tiltakoznék a russzifikáció ellen. Ugyanazon sorsra jutna a cseh nép, mint jutott a lengyel Oroszországgal szemben.

A pokoli gyűlölet izzó tüze égetné, ép úgy, mint a lengyeleket. És ép a lengyelek példája mutatja, hogy a fajrokon népek a leggyilkosabb ellenszenvet éreztetik egymás ellen, oly ellen szenvet, mely az egymással rokonságban nem álló népek közt aligha fordulhat elő.

És a legsajátosabb az, hogy Oroszország ellen ép a szláv népek közt támadt e keserű ellentét azon pillanattól kezdve, midőn Oroszország a faji egység dicsőségét kínálja a nemzeti öntudat feláldozásáért cserében. Szemlélhető ez a Balkán-félszigeten is, annál inkább szemlélhető volna a műveltebb és a szabadsághoz inkább hozzászokott nyugati szlávoknál. Nemcsak a cseheknél, hanem a szerbeknél, horvátoknál és szlovéneknél is.

Miért pillantottak mégis az osztrák, sőt a magyar szlávok Oroszország felé?

Ennek okával kapcsolatban két kategória különböztethető meg. Az egyik kategóriába tartoztak, a kik tényleg Ausztria-Magyarország felbontására törekedtek. A másik kategóriába tartoztak, a kik a hazaárulást csak taktikai eszköz gyanánt alkalmazták.

Az előbbieket elárulták a dinasztia, az utóbbiak Oroszországot politikai taktikából játszották ki. Az osztrák-magyar monarchia felbomlása csak veszélyt idézhetne fel, úgy az osztrák, mint a magyar szlávokra nézve, a szabadság, vagy a nemzeti öntudat, avagy mindkettő elvesztenék veszélyét. Ily körülmények közt, habár Oroszország hatalmi állásában és a keleti viszonyokban nem is következik be változás, úgy az osztrák, mint a magyar szlávok szükségkép csakhamar szakítottak volna, a belpolitikai célokat szem előtt tartó orosz taktikával. De közbejátszott egyéb is; a keleti viszonyok átalakulása.

Oroszország szerepe nemcsak a Balkán-félszigeten változott meg, hanem egyszersmind megváltozott a csárok birodalmának szláv hatalmi jelentősége is.

V. FEJEZET.

A pánszláv eszme átalakulása.

Oroszország hatalmi állása változhatik. Katasztrófák sújthatják hatalmát és tekintélyét, mint a krimi hadjárat idején. És ismét a legfélelmeesebb tényező lehet, a melynek kedvében járnak a nagyhatalmasságok, mint Európa azon végzetes korszakában, midőn a német francia háború vihara tombolt keresztül világrészünkön. Nemzetközi szerződéseket téphet szét, mint tette a pontusi kérdésben. Sőt szövetségesévé teheti, s protekciójába fogadhatja Európa beteg emberét, használva ekkép régi taktikáját, hogy a nyugati hatalmak befolyását ellensúlyozza, sőt épen onnét kizárja. Vagy pedig osztozkodhatik a keleti nagy örökségben, amely osztozkodás azonban jövőre csak Ázsiában történhetik. Szóval Oroszország lehet nagy és hatalmas, vagy gyenge; barátja és protektora lehet Törökországnak, vagy elfoglalhatja Örményországot, biztosítva ekkép saját számára a beteg ember örökéből a maga hányadát: a szláv kérdésre nézve mindez igen nagy mérvben közönyös. Legkevésbé változtathat pedig azon tényen, hogy Ausztria-Magyarország, Oroszország szerepe átalakulásának és a szláv eszme hanyatlásának köszöni, kiváló mérvben belső konszolidációját. Ha Oroszország a hetvenes évek után is köz- és vonzó pontja marad a szláv egységi törekvéseknek, s az egységesítő szláv nemzeti eszmét darabokra nem tori a szláv törzsek külön nemzeti eszméje, Ausztria-Magyarország és a dualizmus meg nem szilárdultak volna és a Habsburgok monarchiája eddig tán már egészen más alakkal bírna.

De tartsunk lépést az eseményekkel.....

Ki gondolhatta a hatvanas években és a hetvenes évek elején, hogy a szláv eszmét virágzásának legszebb korszakában meg fogja csípni a dér? Bizonyára csak igen kevesen s e kevesek között talán Bismarck; a ki Szentpétervárott ismerős volt a viszonyokkal, s gondatlanságot hazudó vidámsága és tréfás modora által még Katkovot is meg tudta nyerni. Ekkép talán behatolt azon sötét mélységekbe, melyeket élesen látó szeme előtt a pánszláv eszme feltárt. De sejtelmét a későbbi vaskanczellár nem vésette híres óralánczának függelékére.

Az osztrák-magyar monarchia dualisztikus újjászületésének idején Oroszország félelmes alakja nemcsak a keleti kérdésben, hanem egyszersmind a pánszlávizmus kapcsán hatalmas és fenyegető alakban jelent meg a politika horizonján. Erélyes pánszláv agitáció ment a szentpétervári politika segítségére, vagy pedig e politika mesterségesen teremtette saját számára e segítséget.

A szentpétervári politika a pánszlávizmussal szövetségben, nemcsak a Balkán félsziget meghódítását látszott czélozni, hanem midőn a szláv egység a eszméje felé törekedett, egyszersmind fenyegetést tartalmazott minden szláv lakossággal bíró államra nézve. A szláv népeknél valóban szinte mindenütt az egyesülést czélzó mozgalom indult meg.

Több mint két évtizeddel ezelőtt mindenestre úgy látszott, hogy a szláv egységi törekvésekben erő van, valamint, hogy Oroszország elég hatalmas ez eszmének hódítások által való képviselésére.

Nemcsak a keleti szlávok, le egész a Balkán-félsziget déli régióig, hanem egyszersmind a nyugoti szlávok rokonszenvet éreztek Oroszország iránt.

Több, mint két évtized eseményei azonban megváltoztatták Oroszország szerepét nemcsak a kelet, hanem egyszersmind a szláv egység tekintetében.

A vonalakat növelő s összekuszáló köd oszlani kezd, sőt nagy részben már eloszlott.

Valamikor óriási hóbort és tévedés gyanánt fog feltűnni a nemzetiségi kérdés; a népek szégyenleni fogják, hogy miatta testvérháborúkat viseltek egymás ellen.

Csakugyan, a kijózanodásnak legérdekesebb jelei mutatkoznak e tekintetben mindenfelé. A nemzeti eszme épűgy, mint minden más eszme, rohamos dekadenciának indult attól a percztől kezdve, midőn zenitjét elérte. A hatvanas és hetvenes évek for-

rongó időszakában Gorcsakow még kénytelen volt tűrni, hogy a lengyel felkelés leveretése után, a szláv nemzeti eszme hőse gyanánt együtt ünnepelték Katkovval „az örült publiczistával“ és Muraviewvel, Haynaunak északi hasonmásával, a varsói hiénával. A nemzeti eszme ittassági állapotában a legdurvább erkölcsatlenség s a leggyalázatosabb erőszak is igazolást nyert, ha a nemzeti motívumok képezték alapját.

A szent örültség e korszakán szerencsére túl van Európa. Ezzel is az történt, a mi a vallási tébolylyal. A vallási extázis leghihetetlenebb kitöréseinek idején történtek a vallástalanság és istentagadás legvakmerőbb tényei. Hisz a legnagyobb fény mellett, mindig a legnagyobb árny sötétlik. A nemzeti eszmének a hatvanas és hetvenes években történt kulminációja idején is már megjelentek az első árnyak, a hanyatlás első jelenségei. De azokat csak kevés éles szem vette észre. Az utolsó emelkedésnél, mely után a dekadenciának be kellett következni, két lángeszű államterfíú még megragadta a nemzeti eszmét, hogy az utolsó erőfeszítés segítségével diadalra juttassa törekvéseit és nemzete érdekeit. Az egyik volt Cavour, a másik Bismarck. A nemzeti eszme végső nagy fellendülése valóban diadalra juttatta az olasz és a német egység eszméjét; de egyiket sem végső következményeivel együtt. Az olasz egység nem terjedt tovább természetes határainál s érnem érhetette a nyelvhatárokat. A német egység hatalmas áradata megállt a csehországi Óriás-hegyeknél s Ausztriának öt német tartományát Örökre kívül hagyta a német egység szféráján, a magyarországi németiségről nem is szólva.

Íme, a homogén népek egyesülése sem volt teljesen lehetséges a nemzeti államok alakulásánál. Az állami határokat nem lehetett kiterjeszteni a nyelvhatárokig.

Annál kevésbé volt lehetséges a vegyes területek átkapcsolása révén megbontani a régi államalakulásokat. Minden eszmének vannak szerencsés győzői és szerencsétlen áldozatai. A nemzeti eszme által egyesített népek Örömujjongását szükségkép megzavarta a vegyes területek fajainak sóhajtása, amelyeken ellentétes faji érdekek kötötték le a nemzetiségi erőket. Ezekre a nemzeti eszme még legtúlzóbb korszakában sem tette rá a kezét, s azon nemzetközi jog, melynek az ötvenes évek végén Napóleon ingerenciája folytán a nemzeti eszme volt alaptétele és hóbortja, még legvirágzóbb fellendülése idején sem foglalta le azokat a vidékeket, ahol több nemzetiség lakik egymás mellett.

Annál kevésbé lehet most szó az ily vidékek hovátartozandóságának kérdéséről. Annyira már eljutottunk, hogy a vegyes nemzetiségi területekre nézve rendíthetetlenül áll a *beati possidentes* régi becsületes, nyugalmat biztosító jogszabálya.

Az osztrák magyar monarchia területén pedig nincs egy vidék, vagy tartomány sem, melyet ez az elv meg nem védelmezne. Ausztriában még a szláv jellegű tartományok is erős német, vagy latin elemet tartalmaznak; vagy ahol — mint Galíciában — e két elem nagyon redukálva van, ott egy ellentétes irányú szláv nemzetiség képezi az ellensúlyt. Annál kevésbé veheti igénybe a nemzeti eszme Magyarország vegyes nemzetiségi területeit. Itt nincs egyetlen egy nemzetiségi vidék sem, ahol az államalkotó magyar faj, még számbelileg is tekintélyes, kultúráilag pedig nagy fölényben levő kisebbséget nem képezne. Ekként nemcsak Ausztria, hanem legelső sorban a Habsburgok monarchiájának keleti állama megmenekült a nemzeti eszme bontó hatásától. Élvezi azt az előnyt, hogy a vegyes nemzetiségi területekről ki van zárva a nemzeti eszme átalakító és romboló hatása.

Úgy a német, mint az olasz egység csak tisztán homogén nyelvű területeket hódított meg. A szláv és román nemzeti eszme szükségkép alá van vetve ugyanezen törvénynek. A szlavizmus és a romanizmus mindenütt e tiltó törvénybe ütközik. Valamint a német és olasz nemzeti egység csak a homogén nyelvi és kultúrai jelleggel bíró tartományok egyesítésére szorítkozott, a szláv eszme sem léphet e korlátokon túl. A nemzeti eszme tán befejezte véres és vérnélküli küzdelmeit. Sem az olasz, sem a német egység nem fejlődhetik tovább. A szláv eszme pedig midőn a hetvenes években félelmesnek látszó szerepében fellépett, a nemzeti eszmét már határozott dekadenciában találta, Katkov és Gurkó tábornok, a pánszlávizmus Boulangerje szent tébolyukban túlbecsülték a szláv eszme hatalmát; ez az eszme azonban tényleg lekéselt a diadalt és zsákmányokat ígérő korszakból. Lekéselt még a kizárólag szláv területek megszerzésének lehetőségétől is. A nemzeti egységnek pedig már alap gondolatából ki voltak zárva a vegyes területek. A pánszlávizmusnak ezenfelül tapasztalnia kellett, hogy tilalomfa emelkedett előtte még a balkán-szlávok teljesen szláv jellegű régióiban is.

A nagy orosz állam nem kevésbé nagy kanczellárja Gorcsakow, szinte megfoghatatlan tévedés körfutását tette meg. Azt hitte és komolyan hitte, hogy a szlavizmus nem késett le a nem-

zeti eszme ép oly rohamosan föl vonuló, mint eltűnő diadalszeréről. A legteljesebben meg volt győződve, hogy a latin és német egységre a szláv egység fog következni.

Lehet, hogy gondolt a vegyes területekre, a melyeket a nemzeti eszme nevében nem lehet követelni. Sőt minden jel arra mutat, s erre mutat különösen e nagy diplomatának és politikusnak józan és hűvös értelme, mely minden más téren korlát és késelelem nélkül érvényesült, hogy Ausztria és Magyarország vegyes szláv jellegű tartományaira Oroszország soha sem tarthat igényt. Szinte bizonyos, hogy csakis a Balkán félszigetre ezélt s a török uralom alól fölszabadítandó szláv népeket akarta egyesíteni felséges urának jogara alatt. A szláv egységet ép úgy nem képzelhette a legvégső határokig érvényesíthetőnek, mint nem képzelhették ilyennek az olasz és a német egységet Berlinben, Parisban és Firenzében. De a Poroszország vezérlete alatt létesült nagy német nemzeti államot, az Oroszország vezérlete alatt létesítendő nagy szláv birodalom mintájának tartotta. Oroszországnak ugyanazt kellett tennie, mint a mit Poroszország és Piemont tettek a nyugaton.

Gorcsakow magatartásának a hatvanas és hetvenes években nem lehetett más értelme. Engedte létesülni az olasz és német egységet, hogy azután követelhesse nemcsak a hála és viszontszolgálat, hanem egyszersmind a bevégzett tények nevében a szláv egység megvalósítását. Különösen Poroszországnak és Bismarcknak hagyott csodálatos méretekben szabad kezét, a mi különben érthetetlen leendett, ha nem arra spekulál, hogy ugyanazon áramlat, melyben evezett a latin és német egység hajója, Oroszországot is elviendi a szláv egység kikötőjébe.

Ha Gorcsakow a hatvanas években sejti vala, hogy a nemzeti eszme azon zenitjéről csakhamar le fog hanyatlani, a hol az olasz és a német egység létesült; ha sejthette volna, hogy azon nagy türelem és kitartás fejében, melyet a nemzeti kérdés nyugati alakulásaival szemben tanúsított, nem kap egyebet, mint csak a párisi szerződés széttépését a pontusi kérdésben s a szabadságot kétes eredményű háborújának megindításához, bizony nem mozdította volna előre Poroszország terveit Sadowa előtt és után. Nem utasította volna vissza Franciaország indítványát az európai kongresszus összehívása iránt. Ha az északi napfénybe vegyülő szláv egység dicsőségének fénye el nem homályosítja a Newa-parti nagy diplomatának szemét, Sadowa tán még csak létre-

jöhetett volna, de Sedan semmi esetre. A végzetes tévedések sorskönyvének nevezett fekete könyvben azonban mindez másképp volt megírva. A szláv eszmének akkor kellett a dekadencia lejtőjére jutnia, midőn az államférfiúi lángész leggondosabban előkészítette annak diadalútját. Talán azért, mert így kellett nyilvánvalóvá lennie a szláv eszme gyengeségének, s hogy az eszme képviselője a szerencse kerekét elkésve fogta meg, s nem azon pillanatban, mint a kellő alkalmak éles szemű felismerője és gyakorlati felhasználója: Bismarck.

De akkor még, midőn mindez ki nem tűnt, Gorcsakow és Oroszország hatalmasan előtérbe léptek. Mint valamely gyorsan átalakított dekoráció, úgy változott a színtér és változtak a jelenetek. Alig hogy átvonult Bismarck hatalmas silhuetete a kulisszákon, máris egy másik nagy alak árnyképe jelent meg: Gorcsakowé. S a nagy háttért képezte Oroszország keleti missziója.

Oroszország hét pecséttel lezárt állami léte tele volt akkor a kelet összes misztériumaival. Mint alkonyatkor árnyak szövődnek a láthatár ködeibe, a politikai tél világosság mesésen megnövelte a keleti viszonyok mozgalmait és alakzatait. E félvilágításban ép oly rejtelmesek, mint csodások voltak Oroszország tervei, szándékai és cselekedetei.

A realitás szemüvege azonban egészen más színben mutatja meg úgy a keleti kérdés perspektíváját, mint Oroszország hódító törekvéseit. Oroszország katonai erejéről esett már egy-két megjegyzés. Bismarck bizonyára túlzott, midőn 1863-ban Oroszországot annyira gyengének tartotta, hogy még a lengyel felkelést sem képes leverni. De bizonyos, hogy Plevna többet ártott Oroszországnak, mint Sebastopol, s még nagyobb befolyást gyakorolt szerep változtatása a keleten. Mióta a Varengok hódítása után az orosz államiság kezdett kibontakozni, Oroszországot állandóan valami rejtelem, vágyakodó ösztön kényszerítette a Byzancz felé való előnyomulásra. Ez a jelenség azonban nem elszigetelt, sem misztikus tartalommal nem bírt. A nyugati barbárokat ép ily ellenállhatlan erő, feltartóztatlan törekvés vitte a nyugati civilizáció központja, Róma felé. A keleti barbárok, szlávok, bolgárok stb. ép úgy törekedtek a keleti civilizáció kérére ébe jutni, a polgáriasodás áldásait élvezni, vagy ezt kifosztani, mint nyugaton a germán barbárok, gótok, teutonok, czimberek, longobárdok, rugiak stb. betörték Itáliába, ostromolták, vagy elfoglal-

ták Rómát, tönkretették a nyugati civilizációt, hogy felvegyék magukba annak elemeit.

Az oroszok törekvésébe utóbb vallási momentumok vegyültek. A schisma után Róma a nyugati kereszténység székhelyévé lett. A nyugaton is mutatkozott azon törekvés, hogy a világi legfőbb hatalom felhasználja céljaira, az egyházi legfőbb hatalmat. A germán császárok használták a római címet, a midőn Róma már régóta csak vallásilag, nem egyszersmind politikailag volt úrnője a nyugati művelt világnak.

A vallás erősebb politikai jelenségéről a keleten, szinte felesleges szólni, mert hisz ezt mindenki ismeri. A katholicizmus egyetemessé lett. A keleti kereszténység ellenben a nemzeti és állami szervezethez simul. Csak nagyon természetes tehát, hogy Oroszország, bár vallási függését a byzanci központtól rég megszüntette, törekedett, szinte önkénytelenül és be sem vallva, e központ elfoglalására.

A nemzeti eszme és fajközösség gondolata csak a jelen század eleje óta vegyült Oroszország hatalmi törekvéseibe. Legteljesebben pedig a hatvanas és hetvenes években az olasz és német egység hatása alatt bontakozott ki úgy az orosz társadalmi, mint a hivatalos politikában a szláv gondolat.

De csodálatos, szinte paradoxon, több: tragikus Oroszországra nézve, hogy ez a nemzeti eszme, fejlődésének arányában lejjebb száll, vagy átalakul Oroszország hódító törekvése. II. Katalin még ép oly merészen, mint meggondolatlanul alkuszik II. József császárral a török birodalom felosztása iránt. Sem Oroszország, sem az akkori Ausztria sejtelemmel sem látszott bírni e felosztás következményeiről. De akár a Potemkin, akár a más által sugalt terv az északi Semiramis előtt nem a protektorátus, hanem a közvetlen hódítás és területi megszállás alakját vette fel.

A nemzeti eszme ébredésével Oroszország, illetőleg a csárok célja nem változott, de módosultak az eszközök. A közvetlen hódítás és a területi megszállás eszméjét felváltja a protektorátus.

Oroszország többé nem akart hódítani, hanem a balkáni népeket igyekezett felszabadítani a török uralom alól. Igaz, hogy a felszabadított népek által vélt uralkodhatni a Balkán félszigeten, de hatalmi törekvése világosan a protektorátus alakját vette fel.

És ennek oka nemcsak az, hogy a nyugati hatalmak, a melyek századok előtt Oroszország szövetségét keresték az ozmán birodalommal szemben, most egyszerre féltékenyekké lettek s a

czárok birodalmát ellenőrizték. Oroszország oly időközökben sem merészelt közvetlen hódítási tervvel fellépni, a midőn Európa meg volt bénítva.

A közvetlen hódítási, vagy felosztási tervet minden hatalom képtelenség gyanánt ismerte föl a döntőpillanatban. Nagy Napóleon előtt mi sem látszott lehetetlennek és a török birodalom fölosztásának gondolatától az utolsó pillanatban mégis vissza lépett. Annál inkább le kellett mondania Oroszországnak a közvetlen hódítási tervről, mert Oroszország egyáltalán nem alkalmas a nagymérvű expanzivitásra.

A czárok birodalma Róma bukása óta, páratlan nagy méretekben terjeszkedik keleten; de nem expanzivitása miatt, hanem azért, mert Ázsiában sehol sem kaphat határokat. Európai terjeszkedéséhez expanzivitásra volna szüksége, vagyis otthon szilárd belviszonyokra, sűrű népességre, mely a szorosan zárt területen már nem képes többé megélni s erős értelmiségre. A czárok birodalma azonban ennek ép ellenkezőjét mutatja. Látszólag rend van Oroszországban. A konszolidációt azonban a legdrakonikusabb rendszabályok tartják fenn. A népességi viszonyok pedig leglazábbak Oroszországban.

Ezért hódíthat Oroszország Ázsiában, de Európában nem, vagy csak igen csekély mérvben. Ázsiában elégséges a hódítói jogcímhez a megvert, vagy megfélemlített törzsek hódoltsági viszonya, Oroszország tekintélyének elismerése. A társadalmi hódítás, mely egyedül tarthatja meg a fegyveres hódítást, Ázsiában még sokáig nem lesz szükséges. A kultúra némileg előrehaladott fokán álló népeknél azonban a fegyveres hódítás után csakhamar be kell következnie a kulturái és társadalmi hódításnak, különben csakis katonai megszállásról lehet szó. Az ily hódításhoz társadalmi és kulturái expanzivitás szükséges Európának még keletén is.

Az expanzivitás feltételeinek hiánya az oka, hogy Oroszország századokon keresztül oly lassan tudott előre haladni, nemcsak észak és nyugat, hanem egyszermind dél felé.

Besszarábiától eltekintve, a Konstantinápoly felé vezető úton még ma is ott van, a hol volt Katalin czárnő idejében. Nemcsak Lengyelországot nem képes felszíni magába, hanem még a kis nyugati német tartományokat sem.

Az expanzivitás az állandó hódításokat mindig jellemezte s ennek hiánya pillanatnyi sikerek után csak bukásra vezetett.

Vagy arra, hogy a hódítók beolvadtak a meghódítottakba. Poroszország az expanzivitásnak rendkívüli mérveivel bírt, midőn hódító szerepre vállalkozott s a brandenburgi nagyhercezségből lassanként a germán államalakulás magjává lett.

A legnagyobb képtelenség annak feltételezése, hogy Oroszország közvetlenül megszállani és bekebelezni merészné azon területeket, a melyek Konstantinápolytól elválasztják. És nemcsak az európai egyensúly törvényei, hanem Oroszország expanzivitásának hiánya miatt. A krími háború előtt Miklós cár csak egyetlen erős hatalmat látott Európában, melylyel a keleti kérdésben ki kellett egyeznie, s ez Anglia volt.

És a midőn a török birodalom felosztásának eshetőségét tárgyalta, még sem gondolt a közvetlen hódításra, hanem Oláhország, Szerbia, Bulgária teljes felszabadítása s ekkép a Balkán-félsziget felett való protektoroskodásra. Konstantinápoly elfoglalását, még csak képzeletben sem tette fel; legfeljebb csak az ideiglenes megszállást tartotta lehetségesnek a viszonyok kényszeréhez képest.

A legutóbbi keleti háború a cár hadait ismét közelebb vitte Konstantinápoly falaihoz; de a közvetlen hódítás gondolata egy pillanatig sem kísértette a cárt és kormányát.

Bulgária felszabadult s a porta egy új provinciával lett szegényebb; de Oroszország nem lett gazdagabb. És az új tartomány, melyben a nemzeti öntudat fölébredt, Oroszország Konstantinápolyba vezető útjának nem előkészítője, hanem inkább gátja.

Battenberg berczeg óta változtak Sofiában a viszonyok, Boris herczeg áttért az orthodox vallásra s így Bolgárország közeledett Oroszországhoz. De a végső eredmény mégis az lesz, hogy a balkáni népek, Oroszországnak még protektoroskodása alól is igyekeznek felszabadulni.

Románia ma a hármas szövetség fegyveres társa. Szerbiában megszűnt Oroszország hatalma. Bolgárország ingadozásai után követni fogja a példát, s vele minden tartomány, mely a Balkán félszigeten már felszabadult, vagy fel fog szabadulni.

Tragikus sors nehéz súlya nyomul Oroszországra. Minden lépés, melyet Konstantinápoly felé tesz, eltávolítja a Bosporus fényes városától.

Midőn a közvetlen hódítás gondolatáról lemondott, a protektorátus eszméjéért ontott vért és könnyeket. Es mindinkább bizonyodik, hogy a Balkán meghódításának a második formája üres árnyék gyanánt szintén ellebben kezei közül.

A midőn a vallási eszme helyére a nemzeti eszmét tette hódító törekvésének ürügyéül, mind a két eszme cserben hagyja. Mert valóban, a midőn a balkáni népek mind felszabadultak s midőn a keleti kérdés megoldást nyert, ép e népek felszabadulása s megerősödése által, akkor tapasztalni fogja Oroszország, hogy még a vallási eszme is ellebben hatalmi szférájából. A déli és dunai orthodox népek vallásilag akkor Konstantinápolyra fognak gravitálni. A konstantinápolyi patriarkátus visszanyeri történeti jelentőségét, a melytől azt rettenetes Iván és utódai megfosztották, a midőn a szlávok vallási központjává Moszkvát tették.

Nemcsak az egyéni létküzdelmek, hanem gyakran a népek vágyódása és törekvései felett is a görög fátum komor fellege lebeg. Tragikusabb végzet még nem sújtott faji és nemzeti törekvéseket, mint mely le fog szakadni Oroszország nemzeti és vallási ábrándjaira. E tragikumra felteszi majd a töviskoszorút az, hogy Oroszország látni fogja a Balkán félszigetet szabadnak és virágzóknak.

A keleti renaissance ezen ígéret földéről azonban csak egyetlen egy hatalom leend teljesen kizárva s pedig kevésbé a hatalmak, mint inkább a népek által — Oroszország.

A ki minderre nem gondolt a hatvanas években s Ausztriának Sadovánál történt leverésekor, az az orosz közvélemény által ünnepelt s a pánszlávizmus dicsőségének fényzőnében úszó nemzeti államférfiú, Gorcsakow, volt. Valami csodálatos hasonlóság létezett a Tuillériák álmodozó czézárja és a keleti renaissanceot megteremteni ígérő névapartí politikus közt. Mindkettő a kor szellemét akarta felhasználni céljaira. Sőt Napóleon egyenesen felidézte azon gonosz szellemet, mely utóbb összetépte. Gorcsakow pedig nem okult a sedani gyászos példán. A romboló démont, a nemzeti eszmét, a világ új átalakítására akarta felhasználni, s habár ez, az északi szellemidézőt nem is tépte szét, de mind lerombolta azon légvárat, amelyeket Gorcsakownak szintén álmodozó szeme, a szláv dicsőségtől körülvéve vélt megpillantani.

Legkevésbé gondolt Gorcsakow arra, hogy a pánszlávizmusnak csakhamar kifejlődik önmagában saját ellenmérge s ez nem leend más. mint a szláv eszme. Oroszország, ha katonai erői megfelelnek vala nagy ambícióinak, a 70-es években nagy hadi sikereket mutathatott volna fel, mert hisz Európa nem volt sehol. Jöhetnek még körülmények, a melyek közt Oroszország

ismét előtérbe léphet, sőt expanzivitásának hiánya daczára ismét hódíthat. De a szláv eszme többé nem leend sem úttörője, sem diadalainak megkoronázója; mert ez az eszme a pánszláv gondolatnak ellenható tényezőjévé lett.

A vírus, melyet a pánszlávizmus beojtott a szláv törzsekbe, önmagának lett ellenmégvé. A nemzeti eszme nélkül a pánszláv gondolat soha sem nyerhetett volna életet; de egyszersmind az önmagát újranemző ellenmég nélkül semmi hatalom meg nem gátolhatta volna diadalát. Nagy Napóleon a pánszláv eszme keletkezésének idején helyesen mondhatta, hogy Európa ötven év alatt vagy kozákká lesz, vagy köztársasággá. A francziák nagy császára sasszemével mélyen behatott a jövőbe; de az események akkor még nem szolgálhattak előtte alapul azon feltevésre, hogy az egyesítő szláv eszme magában hordozza a bomlás elemeit.

Ha a nemzeti eszmében csak egyesítő erő rejlenek, akkor Nagy Napóleon aforizmájának első része feltétlen teljesező. Ki, vagy mely hatalom gátolhatná meg akkor a szláv törzsek egyesülését? Európa összes konzervatív, vagy radikális államai együtt képesek volnának-e akkor meggátolni a pánszláv eszme diadalát?

A szövetségi viszonyok változhatnak. A hármass szövetség nem örök törvény, a francia-orosz barátság sem végleges alakulás. De ha a szláv eszme nem hordaná önmagában bomlásának csiráit, létezőnek egy állandó és örök szövetség. E szövetség állna a germán és latin törzsek szövetségéből, kiegészítve a magyarság és románság csatlakozásával, szemben a szláv világ hatalmi jelentőséggel. Melyik nyugati latin, vagy germán nép nem felej ené el sérelmeit Európa s az európai civilizáció veszélyének idején? Mily áldozatokat nem hoznának egymásnak a nem szláv nemzetek, hogy a pánszlávizmus világbontó eszméivel megküzdjenek?

És Németország visszaadhatná Franciaországnak Elsas-Lotharingiát. A két testvér-latin nemzet, az olasz és a francia közt teljes egyetértés jöhetne létre. Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Ausztria Magyarország szövetkezhetnének a félelmesen jelentkező szláv eszmével szemben. De mindezt hasztalan lenne.

Ha a pánszláv eszme s a szláv nemzeti öntudat egymásba olvadnának, ha az összes szláv törzsek egyesülni óhajtanának, ez egyesülés s a germán-latin népeknek a szlavizmus által való túlszárnyaltatása csak idő kérdése lenne.

Közép és keleti Európa föltétlenül egységes szláv birodalomná alakulna át, melyben a német és magyar, valamint a román szigetek lassanként elmerülnének, s a civilizáció hatása alatt kifejlődő szláv birodalom csodás Oczeánja veszélylyel fénygetné még a germán és latin partokat is. E vészszel szemben hasztalan volnának a nagy hadseregek; tíz millió katonánál is hatalmasabb bontóerőt tartalmazna maga a nemzeti eszme.

De a nyugati és hozzá katolikus szlávok örökre kizárva marad a szláv egység gondolatából. A nyugati szlávokban: csehekben, morvákban, tótokban s főleg a lengyelekben teljesen a nyugati civilizáció szelleme lakik, szemben a Bizancz hagyományait öröklő orthodox szlávokkal.

A történelem bizonyoság rá, hogy Lengyelország századokon át a nyugoti világnézet és a katholicizmus eszméjét képviselte az orthodoxizmussal szemben. Ha a Jagellók törekvése, melyért annyi vér omlott, sikerül, a keleti szlavizmus ma nem orthodox, hanem katolikus volna. Lengyelország és Oroszország küzdelme azonban az előbbinek bukásával ért véget. A lengyel nemzet háromfelé osztva, nem képez többé fegyveres, hanem csakis erkölcsi hatalmat. Az óriási szláv népcsaládban, ma töredékeiben is, a nyugati eszmét és a katholicizmust képviseli, tehát oly választófalat, a melyet a szláv egység eszméje soha le nem dönthet.

A cseheket, morvákat és tótokat, nemcsak nyugoti kultúrájuk, hanem azon körülmény is örökre kiszakítja a szláv törzsek egységéből, mert erősen be vannak ékelve a germánság és a magyarság közé. A délszlávok vallásilag körülbelül egyenlően oszlanak meg, de geografiailag oly messze esnek a szlavizmus központjától, hogy ez reájuk nagyobb befolyást soha sem gyakorolt s jövőre sem gyakorolhatna.

De mind e körülménynél fontosabb az, hogy a nemzeti eszme, melyet a panszlávok a szláv törzsek egyesítésére akartak felhasználni, e törzsekben felébresztette a külön nemzeti ö n t u d a t o t.

A faji egység gondolatát lerombolta bennük az egyéniség érzete. Ez egyéniség érzetét nem áldozza föl egy szláv nép sem a faji egység oltárán.

Ez érzet hatalmasabb, még a vallási közösségnél is. A keleti szlávok, a bizanczi szellem ez örököse, hosszú időn át oly jelenségeket mutatott, mintha a vallásnak, az orthodoxizmusnak

hatalmasabb egységesítő ereje volna még a nemzeti öntudatnál is. A pánszláv eszme fényes korszakában még nem szláv, de orthodox népek is, mint a románok hajlandóknak látszottak nemzetiségük feladásával beolvadni a nagy vallási egységbe.

, A nemzeti eszme további fejlődésében azonban lerombolta a vallásnak ezen összeolvasztó erejét. Nemcsak a románok, hanem szerbek és bolgárok sem fognak többé beolvadni az orthodox vallás egységébe nemzeti öntudatuk feláldozásával. A pánszlávizmus fenyegető felhője tehát ugyanazon mérvben oszlik el, amint megerősödik a szláv néptörzsekben saját külön létük öntudata.

A szláv egység gondolata egészen egyszerű lélektani tünetre redukálódik. Ha eddig valamely szláv törzs a Balkán félszigeten, vagy másutt el volt nyomva, Oroszország kedvében igyekezett járni. Nemcsak a szlávok vallását, hanem ezek nemzetiségét is igyekezett protegálni a csárok birodalma. Így jutottak Szent-Pétervárra koronként, nemcsak a balkáni szlávok, hanem a cseh és délszláv túlzók is.

Az elégedetlenség volt mindig azon titkos szál, mely nemcsak a balkáni, hanem egyszersmind a nyugoti szlávokat, a szláv központhoz fűzte. Ez a szál azonban, azon pillanatban elszakadt, a midőn bármely szláv törzs egyéni öntudata, vagy igényelt jogainak birtokába jutott.

A rászédett és a felültetett mindig a szláv egységnek letéteményese volt.

A kóranagy ellenhatása már szemlélhető. A szláv egység faji eszméjét darabokra törte a szűkebb körű szláv nemzeti eszme. Oroszország mindig nagy hatalom lesz. Csak az elfogultság, vagy az ellenséges érzet tagadhatja meg tőle azon nagy missziót, melyet az emberiség érdekében betölt, midőn egy, bár mérsékelten fejlődött, civilizációval megszelidíti az ázsiai barbarizmust. Azon missziót, melyet Oroszország megold, nem oldhatná meg Európa egyik más nemzete sem. Az igazi barbár Ázsiával soha sem érintkezett európai nemzet. Az angolok Indiája ezredévek előtt műveit volt már akkor, mielőtt az angol nép első elemei, az angol-szászok és normannok megjelentek a világ színpadán. Közép-Ázsia ellenben mindig a barbárság zónája volt. Ennek meghódítására nem volna alkalmas egy fejlett civilizáció, hanem csakis oly polgáriasság, mely a barbárság és a műveltség közt inog, de melyet az ázsiai fogalmak közé egyedül beilleszkedni tudó autokrácia feltartóztatlanul visz előre.

Oroszországnak Európában is nagy szerepe van. A múlt század óta nem volt s annál kevésbé lesz jövőre világrészünknek nagy válsága, melyben a hatalmas orosz állam nem bírna legelső rangú szereppel. Keresett szövetséges és félelmes ellenfél leend minden korban s valószínű, hogy tanúja lesz népek és államok elzüllesztésének s újak keletkezésének. Fejlődésének óriási méreteivel, a szláv törzsek egyesítése nélkül is föléje kerekedhetik a leghatalmasabb államoknak.

De a szláv egység eszméje már is a hajótörés küszöbére jutott, s rövid idő alatt nem lesz az egyéb, mint a történelem örvényébe lesüllyedő hajóroncs. Oroszország nagy és hatalmas lesz önmagában, de a szláv Babel épülete, melynek sötét körvonalai, ijesztő fantomok gyanánt emelkedtek Európa keleti horizonján, megingott és csakhamar teljesen romba dől.

Oroszország valódi érdekei nem vesznek el e romok alatt, hanem csakis azon képzelt érdekek, a melyeket a jelen ezredév legnagyobb hazugsága és altatása akarta ráerőszakolni a csárok birodalmára, — a pánszlávizmus.

VI. FEJEZET.

A dualizmus ellen.

A szláv eszme hanyatlásának arányában hanyatlott az osztrák-magyar monarchia szlávjainak kül- és belpolitikai jelen tősége. Minél inkább eltávolította a szláv nemzeti eszme a keleti szlávokat a pánszlávizmustól, annál inkább belügyi térre koncentrált a nyugati szlávok küzdelme az osztrák-magyar monarchiában.

A Hohenzollern kísérlet után ismét felülkerekedett német centralizációt ostromolta, nem pedig az állameszmét. A dualizmust akarta aláásni, nem pedig a Habsburgok monarchiáját.

E téren, a hol az állam feladásával már szakított, több szövetségesre talált; többé-kevésbé szövetségese lett a dualizmus minden ellensége. A dualizmusnak a magyar fajtához tartozó ellenzői és a szlávok közt azonban egy pillanatra sem volt szövetség.

I. A magyar függetlenségi törekvés.

Az 1867-iki kiegyezés megszüntette a történelmi ellentétet Magyarország és Ausztria, illetőleg a dinastia közt. A véres múltra fátyol borult. Kossuth nem adta ugyan fel az incompatibilitás tanát, habár utóbb maga is módosította azt. Követői a szélső baloldali táborban azonban e tannal szakítottak.

Magyarország közjogi ellenzéke egy általán nem tartozik a monarchia bomlasztó elemei közé. Bármennyi logikai és történelmi tévedés rejlik örökké változó s minduntalan újra szerkesztett

programmjaiban, az egészen bizonyos, hogy a magyar szélsőbal legkevésbé sem ápol elszakadó terveket. Sőt ha egy újabb program szerkesztésnél — a mi azonban ki van zárva — visszatérne az incompatibilitás alapjára, a magyar nemzetnek még csak egy csekély töredéke sem követné. E nemzet lojalitása és dinasztikus hűsége a Kossuth-tradíciókhoz való ezen visszafejlődést a leghatározottabban elítélné.

A magyarországi közjogi ellenzék különben is a dekadencia szélén van. Monarchia-bontó jelentősége pedig egyáltalán nincs. Különösen dinasztikus hűség tekintetében még a függetlenségi párt is teljesen megbízható. Nincs a magyar fajnak egyetlenegy athomja, a mely örömtől rezdülne meg azon gondolatra, hogy kedvező világesemények hatása alatt Magyarország szakíthatna Ausztriával és a Habsburg-dinasztiával.

Az 1867-ben megalkotott dualizmus tehát állandó alakulást hozott létre a monarchiában. Magyarország megszűnt a Habsburgok monarchiájának Achilles-sarka lenni.

Ausztria ellenségei soha többé nem számíthatnak Magyarországra, sőt ellenkezőleg, a magyar nemzetnek becsületbeli kötelessége megmutatni, hogy midőn a monarchia az ő érdeke és az ő alkotmányának szellemében átalakult, ez új alakulást meg tudja és meg akarja védeni, minden külső és belső támadással szemben.

A világesemények még nem tették döntő próbára az 1867-iki újjáalakulás rendszerét; de egészen bizonyos, hogy bármely eshetőséggel szemben számíthat a Habsburg dinasztia és a monarchia Magyarország leghatározottabb és legönfeláldozóbb támogatására.

A függetlenségi eszme s a függetlenségi párt nemcsak a monarchiának nem képezi többé bomlasztó elemét, hanem a dualizmusnak sem. Az első, épúgy mint az utóbbi határozott dekadenciában van és ez a dekadencia nem a legújabb keletű. Tart az évek, sőt évtizedek óta, ugyanazon méreteken, mint megerősödött a magyar nemzet bizalma a dualizmusban. Kossuth Lajos haláláig ez a dekadencia nem volt rohamos, vagy épen vertikális; mert az önkéntes száműzöttek bármily kevés politikai érzéke volt a nagy válságok idején, tudta, hogy a függetlenségi eszmét, a dualizmussal szemben csak úgy mentheti meg a végleges katasztrófától, ha a magyar politika küzdőteréről elmarad.

A magyar közvélemény most már a baracconei remete

közbeszólásaitól meg nem zavarva, számolhat le a függetlenségi eszmével. És hogy kezd leszámolni, mi sem mutatja annyira, mint a függetlenségi párt iránt tanúsított közönye.

És e közönynek nemcsak a függetlenségi párt maga az oka. Sok hibát követett el e párt.

Az igazi vallásos érzületet azonban, a vallási eszmét megsértő papok bűnei soha sem tették tönkre; sőt e bűnök, a midőn a vallási eszmének valódi ereje volt, ez erőt inkább diadalmas kitörésre vitték. Ha a függetlenségi eszmében erő rejlenek, a szélsőbal «ultramontánjainak és feudális demagógjainak viselkedése nem ártott volna neki. Hasztalan kelne ki sírjából Irányi Dániel. Ha nem Kossuth, de akár Rákóczy Ferencz vezérelné a függetlenségi pártot, még ez esetben sem lenne ennek nagy hatása a közvéleményre.

A magyar nemzet elégedett, a függetlenségi eszmének pedig mindig az elégedetlenség volt szülőanyja Magyarországon. A Rákóczy szabadságharczára következő hosszú korszakban s különösen Mária Terézia korában szintén elégedett volt a nemzet s e miatt a Rákóczy-féle függetlenségi eszme már teljesen elmosódott lelkében. Még II. József erőszakos rendszere sem volt képes azt felébreszteni. És ha történelmileg lehet valamit utólag bizonyosnak mondani, kétségtelen, hogy habár II. József nem vonja vissza rendeleteit, Magyarország megmarad a passiv rezisztencia alapján és nem bontja vala ki a függetlenségi eszme hazafias zászlaját.

A negyvennyolczadiki magyar szabadságharcz elbukása után, ha a rémuralom nem veszi kezébe a bosszú fegyverét, s e szabadságharcz általános amnesztiával végződik, mint a szatmári békekötés idején történt, a függetlenségi eszme ép oly gyorsan elkallódik, mint elkallódott Rákóczy szabadságharcza után.

A korona és a nemzet második szatmári békekötése, az 1867-iki kiegyezés által következettbe s ennek ugyanazon hatása lett, mint amannak. A függetlenségi eszme dekadenciának indult, akkor és most. Addig csak valahogy létezgetett, amíg Rodostóban, vagy a kerepesi úti temetőben egy-egy történeti nevezetességű sírdomb nem emelkedett. Rákóczy Ferencz és Kossuth Lajos halála után azonban a függetlenségi eszme szükségkép az elzúllés stádiumába jutott.

A függetlenségi eszme ugyanis sem a nemzet, sem a komoly politikusok előtt sohasem képviselhette a Mohácsnál rombadőlt,

külön álló magyar királyság visszaállításának eszméjét. Hisz Rákóczy is, Kossuth is idegen uralkodóknak ajánlották fel a magyar koronát, vagy oly szövetségeket és alakulásokat igyekeztek létrehozni, a melyek meg nem feleltek a különálló magyar királyság eszméinek.

A függetlenségi eszme az elnyomással szembeállított daczot, s a beolvasztási kísérletekkel szemben a nemzeti lét öntudatát képviselte.

A dinasztiaát fegyveres erővel kényszeríteni Magyarország alkotmányos jogainak visszaállítására, miután már az alkotmányos eszközök elégteleneknek bizonyultak: ez volt minden magyar szabadságharcznak alap gondolata. E nélkül nem lehetett képes senki fegyvert adni a nemzet kezébe. Ez alap gondolatot keletkezett Rákóczy forradalma, ép úgy, mint Kossuthé.

Károlyi, szatmári főispán ez alap gondolatot tartotta szem előtt a győzelem napjaiban, ép úgy, mint Görgey s a békepárt, mely kezében tartotta a hatalmat, mind a két szabadságharcz idején, Rákóczy korában győzött is. Kossuth idejében nem tudott győzni, mert fegyveres erőre nem támaszkodhatott s mert Kossuth és Madarász terrorizmusa megbénította.

A békepárt 48-iki szabadságharczunk idején is nemcsak a közszellemben, hanem egyszersmind a parlamentben többséget képezett. Az áprilisi dicsőségteljes hadjáratot ez a párt ép úgy a dinasztiaával való kibékülésre akarta felhasználni, mint a Rákóczy-kor békepártja, mely az ország alkotmányának integritásáért, a korona és a nemzet közti békéért, még vezérért, Rákóczy Ferenczet is feláldozta. Beleegyezett, hogy ez kizárassék az általános amnestiából.

A debreczeni békepárt szintén feláldozta volna Kossuthot, de Kossuth volt az erősebb s kimondatta a debreczeni nemzetgyűléssel a Habsburgok trón vesztését.

Itt már aztán megszakad a hasonlat Kossuth és Rákóczy szabadságharcza közt. De nem változik meg azon tény igazsága, hogy a függetlenségi eszmét a magyar nemzet soha sem tekintette a régi, különálló magyar királyság restaurálásának gondolata gyanánt. A függetlenségi zászlót csak azért vette kezébe, hogy megsértett alkotmányát helyreállítsa, de egyszersmind kibéküljön a Habsburgok dinasztiajával, s így Ausztriával.

Ennek igazságát mutatja azon változandó sors is, a melyen a függetlenségi párt programja átment. E pártban az alkotmányos

aera kezdetén voltak 49-esek is, sőt a párt többsége által vallott nézeteknek logikai konzekvenciája a detronizációra vezetett. De a mily mértékben bebizonyodott, hogy a korona és a nemzet kibékülése komoly, s hogy a dualizmus régi alkotmányos jogaiba helyezte vissza Magyarországot, a függetlenségi párt programja visszatért a történelem ismerős útjaira.

Kossuthal eszmeileg szakított már ennek életében. Létjogosultságát most már nem képes mással igazolni, mint a külön magyar hadsereggel s tán még Magyarország külön diplomáciai képviselével.

De midőn ekkép a 49. forradalmi alapját ellökte, egyszersmind hűtlenné vált a legális 48 hoz; mert a 48-iki törvények sem külön magyar hadsereget, sem külön magyar diplomáciát nem ismertek. A függetlenségi párt tehát nem képvisel valamely nemzeti jogsérelmet, vagy történeti alapot. A 48. és 49. közt képviselt valamely nemzeti érzületet, vágyakozást, a melynek inpraktikus voltáról azonban a nemzet meggyőződött.

Nem csoda ekkép, ha Kossuth halála óta rohamosan indul enyészetének. Magyarország a dualizmus alapján tágasabb körű önrendelkezési joggal bír, mint bírt az 1848. legális terén. Erről tanúskodik nagyszerű felvirágozása a nemzeti és politikai renaissancenak. Ez a felvirágozás és a renaissance megsemmisítője a függetlenségi politikának, a mely tárgyaltalan és fölösleges létre aránylag rövid idő alatt megszűnik tényezőként képezni a magyar politikában.

A magyar függetlenségi eszme legmerészebb, vagy legkésőbbesettebb képviselői, még ábrándjaik közepette sem menekülhettek azon aggodalomtól, hogy Magyarország egymagában nem állhat meg. Támaszt, vagy oldalvédet kerestek valamennyien, a Habsburg dinasztiával és Ausztriával szakító Magyarországszámára. Képtelenebbnél képtelenebb terveket szöttek. Agyrémeik sorából még azon gondolat sem volt kizárva, hogy Magyarország elszakad ugyan Ausztriától, de nem szakít meg minden kapcsolatot; egy Habsburg secundo genitúra alakjában vélték feltalálhatni Magyarország különvált állami egyéniségének garanciáját. Kossuth határozottan törekedett eljutni ezen ábrándhoz; mindennél világosabban mutatja ezt a nádor azon szerepe, melyet Kossuth beleiktatott törvényeink közé s mely a parlamenti s telelős miniszteri rendszer fölé, a távollevő király helyére a nádort tette.

A dunai konfoederáció későbbi feltalálója ekkor még Ausztriát tartotta nélkülözhetetlen hátvéd gyanánt. Magyarországot, mini osztrák secundo genitúrát akarta rátámasztani Ausztriára s a német-római-birodalomra. Midőn azután a forradalmas események az Ausztriával való szakítás örvényébe lökték, házalt az európai udvaroknál a magyar koronával; míg végre az emigráció idején belekapaszkodott a dunai konfoederációk eszméjébe.

E tények kétségbevonhatlanul igazolják, hogy Magyarországon még a legtúlzóbb politikai ábrándozók sem képzeltek, hogy hazájuk önmagára hagyatva, szövetség, támasz és hátvéd nélkül önálló és tartós életre számíthat. Felesleges a kalandosabbnál kalandosabb tervekkel foglalkozni s a szövetséges és hátvédek értékét összehasonlítani. A dunai konfoederáció belső berendezése bizonyára a legnagyobb veszélyeket tartalmazta volna Magyarországra nézve s ez feltétlenül behajtja vala a román és délszláv foederációba. De erről felesleges szólni. Nemzetközi és hatalmi egyensúlyi szempontból is csak azt érdemes megjegyezni, hogy a balkáni államok nemcsak nem pótolhatták volna Ausztriát, hanem még hozzá állandó terhet képeztek volna Magyarország nyakán.

De feltéve, hogy Magyarország sokkal erősebb s a magyar faj hegemoniája Szent István birodalmában sokkal kétségtelenebb és megdönthetlenebb, mint a minő az tényleg, a magyar államot geográfiai helyzete is valamely más állam szövetségére utalná,

A térképen Magyarország határai igen szép alakot mutatnak. A nyugati, északi és keleti Kárpátok szép ivben zárják s a Horvátország nélküli Magyarország természetes déli határa a Dráva, Szent István birodalmáé pedig, keskeny kis vonalban a tenger. E határok azonban sehol sem képeznek oly szilárd természeti gátakat, a melyekre nemzeti és állami létet alapítani lehetne. Határ viszonyai minden más államnak — kivéve Ausztriát — jobbak, mint Magyarországié. A nyugati Kárpátok soha sem képeztek akadályt a germán betörésekkel szemben s nem alkottak oly védvonalat, mely mögött a nemzeti erő súlyos időkben szervezhető volt.

Nemcsak az avarok szomorú sorsa, hanem egyszersmind a magyarok története is kétségtelenné teszi ezt. A német birodalom hadait feltartóztatta, vagy megverte a magyarok fegyveres ereje, de a nyugati Kárpátok a harcokban kevés szerepet játszottak.

Az északi Kárpátok s különösen a keletiek komolyabb

természetű védműveket képeznek, de oly legyőzhetetlen fizikai akadályokat korántsem, a melyek a magyar államot — bár csak egy oldalról is — megtámadhatatlanná tennék. Negyvennyolczadiki szabadságharczunk története kétségtelenné teszi ezt. Osztrák és orosz az északi és keleti Kárpát-sorosokon tört be Magyarországra.

Ha tehát Magyarország minden más föltételét birná, nemcsak teljes önállóságának, hanem nagyhatalmi erejének, még akkor is kénytelen volna állandó szövetségben élni valamelyik szomszédjával. Legtermészetesebb és legbiztosabb szövetségese ekkor is Ausztria volna. Azon védfal, mely mögött a magyar erő minden eshetőséggel szemben biztosan szervezkedhetnék. Azon támasz, a melyre valamely katasztrófa esetén a magyar nemzet és állam rátámaszkodhatnék.

Úgy lenne Magyarország Ausztriával a politikai szétválás, mint a gazdasági szétválás esetén. Ha Magyarország proklamálná a külön vámterületet, a következő napon oly szerződéseket kötne Ausztriával, melyek egészen hasonló helyzetet hoznának létre a közös vámterülethez. A politikailag szétvált Magyarország szükségkép oly viszonyba jutna a véd és daczszövetség alakjában Ausztriával, mely egészen hasonlítana a dualizmushoz; de a dualizmusnak szilárdsága és állandósága nélkül.

A szövetségeket nem a véletlenségek, hanem a viszonyok és népek érdekei szülik. Magyarországot geográfiai helyzete a török hódoltság által bekövetkezett elgyengülése utalták s utalják a szoros kapcsolatra Ausztriával.

A mohácsi vész nem töri szét Magyarországot századokra, ha akkor létezik vala hatalmas Ausztria s létezik belső és állandó szövetség Magyarország és az osztrák ház közt. Szerencsétlenségre akkor nem létezett a jelenlegi Ausztria, melyet a német impérium belső nyavalyái inkább gyengítettek, mint megerősítettek. És nem létezett sem katonai, sem állami szövetség Magyarország és Ausztria közt. így borította el a török vész az előbbit, s a nélkül lett védfallá a nyugat számára, hogy ezért a megfelelő rekompencziót megkapta volna.

A török vész elmúlt. A beteg embert rossz álmai nyugtalaníthatják, hogy épen azon nemzetet tette tönkre, a mely most legtermészetesebb szövetségese. A török veszedelmet azonban felváltotta egy másik, sokkal végzetesebb. A török Mohács száza-

dókon át tartó kábultságából felocsúdíhatott a magyar nemzet, de a szláv Mohács eltemetné örökre.

E veszélylyel szemben lehet e Magyarországnak természetesebb és megbízhatóbb szövetségese Ausztriánál? Ha tehát a *pragmatica sanctio* létre nem jő a múlt század elején s a dualizmus 1867-ben mindakettőnek, mely egymást tulajdonkép kiegészíti, az utóbbi magyarázva az elsőt, most kellene létrejönnie.

De szerencsére, úgy a *pragmatica sanctio*, mint a dualizmus létezik, az események által ki van próbálva. A magyar nemzet tudja jól, hogy a két nagy alkotásban lerakott közjogi viszony képezi létalapját s jövődjének garanciáját. Minden kísérlet, a melyet a kétségbeesés sugalt s a mely Ausztria nélkül akarta létesíteni a magyar államiságot, tönkrement.

Maguk a függetlenségi törekvések mutatták meg leginkább, hogy Magyarország állami önállósága csak Ausztriával szövetségben valósítható meg s hogy a dualizmus azon forma, mely a leginkább megfelel a magyar nemzet önállósági törekvéseinek s egyszersmind a monarchiái dinasztikus érdekeknek. Magyarország régen nem, vagy egészen más, rosszabb alakban léteznék, ha a függetlenségi törekvések Ausztria mellőzésével hoznak vala létre alakulásokat.

Hol volna a bármely *secundo genitúra* alatt létesített, vagy a dunai konfoederációba lökött Magyarország? A magyar nemzet őszintén tud telelni e kérdésre. Ép azért a függetlenségi párt s a függetlenségi törekvések mindig jobban és jobban elzültenek. A nemzeti királyság emlékei a magyarság szívében mindinkább áthárulnak a Habsburg dinasztiára s ugyanily mérvben erősödik a dualizmusnak a magyar nemzetet átható gyökere. Ez többé kiirthatatlan a magyar fajból, mely nemzeti ideálját nem keresi a monarchia keretén kívül, hanem azon alapon, a melyen a magyar érdek s a monarchiái érdek teljes harmóniába olvadnak össze.

A dualizmust tehát s ekkép a monarchia szilárdságát a magyar függetlenségi törekvésekkel s a függetlenségi párttal szemben mi bajtól sem lehet féltetni. Bármily sorsa lesz tehát a függetlenségi párt belső és külső válságának, a dualizmus és a nagy monarchiái érdek a válságot csak *souverain* magaslatáról szemlélheti.

2. Dakoromanizmus.

A szlavizmus és románizmus sem képezi többé a dualizmusnak robbantó elemét. És mert a szláv kérdéssel részletesen kell foglalkozni, miután ehhez képest a román kérdés elenyészően csekély jelentőségű, ez utóbbi röviden elintézhető. Bizonyos, hogy a román politika gyökeresen megváltozott s e változás nincsen kötve semmiféle román kormány egyéneihez, vagy pártjához. Ezelőtt azonban más volt a helyzet.

Az osztrák és a magyar határon román nemzeti állam alakult, mely kétségtelen fejlődésben van, úgy kultúrai, mint hatalmi tekintetben. A román királyság evolúciója nem hagyhatta érintetlenül a monarchia román néptörzseit, annál kevésbé, mert a múlt század s különösen a jelen század közepe óta a nemzeti eszme a szétszórtan élő románságra is egyesítőleg hatott. Valóban már a 48. és 49-iki mozgalmak idején fellépett az osztrák és a magyar románok közt a nemzeti egységre való törekvés gondolata. A Schaguna-féle memorandumban csak a monarchiái románok egyesüléséről volt ugyan szó a foederalizmus alapján, e törekvés mögött azonban kétségtelenül az általános román egy; ég vagyis Dakorománia rejlett.

Ha a román nemzeti királyság nagy és hatalmas államalakulást képezne, a dákoromán ábránd valóban veszélyt képezhetne az osztrák-magyar monarchiára nézve. E veszély különösen Magyarországot fenyegetné, melynek két és fél millió román lakossága van s e lakosság több-kevesebb megszakítással kiterjed egész a Tiszáig. Ha tehát a keleti Kárpátokon túl román nagyhatalom léteznék, ennek már pusztán létezése állandó fenyegetést képezne Ausztria-Magyarországra nézve. — Európai válság idején, midőn a román nagyhatalom egyedül, vagy szövetségeseivel legyőzi Ausztria-Magyarországot, ez oly súlyos területcsonkítást képezne, mely létében támadná meg. Ez esetben valóban Ausztria-Magyarország a felbomlás szélére juthatna. Az európai egyensúly is nélkülözhetné, mert a Duna völgyében egy másik nagyhatalom pótolná, a germán és szláv világ közt a szétválasztó vonalat képezve.

De Románia nemcsak kis állam, hanem semmiféle kombináció, a szerencsének semmiféle kedvezése nem tehetné hatal-

massá. Valamennyi román egyesülésének esetén sem bírna Dakorománia több mint tíz-tizenegy millió lakossággal, amely lakosságban a magyarok és a németek képeznék a kulturailag és vagyoniilag fejlett elemet. És ép ez elemek, a magyarság és németiség, az Ausztria-Magyarországtól elvett területen többséget képezne még lélekszám tekintetében is. Az ekkép megalakult román egység tehát nemcsak nem pótolhatná Ausztria-Magyarországot, hanem kimutatná a dákoromán ábránd képtelenségét. De akkor, a midőn e képtelen kísérlet sajnálatos következményeit Európa már súlyosan érezné.

Szerencsére azonban ily kísérletre nem kerülhet a sor. És nemcsak azért, mert Ausztria-Magyarországot nem lehet tetszészerinti időben és mértékben amputálgatni, hanem azért sem, mert a Habsburgok monarchiáját sújtó legnagyobb csapás sem birhatná az európai hatalmakat Ausztria-Magyarország felbomlásának árán, Dakorománia létesítésére.

A nemzeti egységek sikere és dicsősége csak nagy népeknek adatik, a melyek ennek kivívására képesek. A kis népek kis alakulásai nem hatnak korukra s koruk szelleme nem hat vissza rájuk.

Pánszláv ügynökök hitegethették a románokat Dakorománia ábrándképével, amíg Romániát a pánszlávizmus szolgálatában akarták tartani. A román politika legújabb fordulata azonban véget vetett minden ígérgetésnek, csábításnak és illúzióknak.

A midőn a román királyság határozottan csatlakozott a hármasszövetséghez, nyíltan szakított a román egység ábrándjával s a realitás terére lépett, mely nem más, mint a román államnak jelen határai közt való megszilárdítása és kifejtése.

Románia a szlavizmussal szövetségben nem valósíthatta volna meg Papiu Hilarion álmát; sőt kockára tette volna állami létét és szabad fejlődését. Ausztria Magyarországgal való szövetsége ellenségévé tette a szlavizmust, áthidalhatatlan úrt támasztott közte és Oroszország közt. Ekkép Dakorománia még mint tartalmatlan ködkép is eloszlott. Ha maga Románia nem hisz abban többé, mikép higgyenek a román állam határain túl élő románok?

Ausztria-Magyarország volna elég erős hatalom, hogy akkor is állandóvá tegye Románia politikájának változását, habár Románia Oroszországgal tartana. Ez az eshetőség azonban ki van zárva.

Már a balkán-félszigeti szlávoknál is legyőzte a faji össze-

tartozás érzését a nemzeti öntudat, annál inkább életre ébred ez a nemszláv orthodoxokban, különösen a románokban.

A szláv Balkán államok sem készséges szolgái a csárizmusnak, annál inkább szétválnak és külön utakat követnek a románok a szt.-pétervári politikától. Romániának Ausztria Magyarországhoz s ekkép a hármasszövetséghez csatlakozása nem efemer, hanem állandó jelenség. Nem képzelhető olyan román párt, vagy kormány, mely ezentúl Oroszország karjaiba vetné magát, mikor még a balkáni szlávok is szabadulni igyekeznek a szláv egység örvényéből.

A román túlzók ekkép hasztalan várakoznak a politika változandóságára. Románia hosszú tévelygése után végre felismerte valódi szerepét és hivatását; minden párt és minden román politikus e hivatás útján fog előremenni. Ez pedig teljesen kizárja, hogy az erdélyi dakoromanizmus biztatást és háttért kapjon Románia által s így kétségtelen, hogy az erdélyi túlzók csakhamar kénytelenek lesznek belenyugodni a változhatatlanba.

A külpolitika időváltozásaira számító passzivitás tehát nem tartható fenn soká. A románoknak reá kell lépniök az alkotmány alapjára. Vagy nyíltan a dualizmus mellett, vagy nyíltan a dualizmus ellen kell állást foglalniök.

Eddigi maguktartását mi sem igazolhatta.

A dualizmust nem ismerték el. Úgy tettek, mintha 1867-ben mi sem változott volna. A monarchia nagy szerkezeti átalakulása reájuk nézve észrevétlenül ment végbe. A dualizmust gyűlölték, de csak azért, mert ez a monarchia keleti államát a magyaroknak szolgáltatta ki. A dualizmust ostromló szélsőballal nem szövetkeztek, mert ők a monarchia két állama közti viszonyt nemcsak tágítani nem akarják, hanem ideáljuk az összmonarchia, az 1863-iki alkotmány. A magyar függetlenségi párt perszónál-unions ködgomolyában nem képesek megtalálni helyüket, valamint nem voltak eddig képesek ezt megtalálni a dualizmus keretében. Az ő politikai szerkezetük a monarchia egysége, fajok és nemzetiségek szerint való berendezkedés alapján. A Schaguna által 1849-ben Ferencz József király elé terjesztett azon követeléstől, hogy a magyarországi és az ausztriai románok egyesüljenek és külön organizmust kapjanak, elálltak ugyan, de a minimum eddig az volt szemeikben, hogy a magyar királyság románjai, a monarchiának a foederalizmushoz hasonló valamelyik formájában, a magyaroktól különvált autonómiát nyerjen.

A dualizmust, csak átmeneti és kísérleti jelenségnek tartották. Készenlétben voltak azon reakzionárius elemek számára, a melyek a dualizmust szintén vissza akarták szorítani az 1863-iki alkotmány álláspontjára. Ez az alkotmány azonban, amelyet a magyarok erélyesen visszautasítottak, úgy politikailag, mint katonailag“ csődöt mondott. Örökre eltemette azt az idők árja. Nincs semmi hatalom, nincs a politikának semmi változása, amely azt valaha életre tudná kelteni.

A román túlzók eddig talán bízhattak, vagy a külpolitika esélyeiben, vagy a dualizmus belső ellenségeiben és ezek közt az ausztriai szláv foederalizmusban.

Ausztria-Magyarország ma oly hatalmas s Oroszország szerepe annyira megváltozott, hogy a keleti kérdésnek semmitéle alakultára be nem folyhat a Habsburgok monarchiájának belügyeibe. Az osztrák foederalizmus pedig még Ausztriában is dekadenciába jutott, annál kevésbé lehet annak hatása a magyarországi viszonyokra.

Ily körülmények közt a románok nem követhetik az ő nagymesterüknek és a provizórium államférfiának Schmerlingnek tanácsát, hogy várhatnak. Vagy ha tovább várnak és reá nem lépnek az alkotmány alapjára, végleg lemaradnak a gyorsan fejlődő események vonatáról.

A változott viszonyok között nem tehetnek egyebet, mint hogy kénytelenek elismerni a dualizmus alapján restitúált magyar alkotmányt, valamint az egységes, semmiféle területi különállás által meg nem bontott magyar állami egységet. A külön jogok követeléséről ugyanazon pillanatban le kell mondaniok, a mikor az 1867 ben létesült átalakulást törvényes konzekvenciájával együtt elismerik. De annál inkább részesülhetnek az egyenlő jogokban, amelyeket Magyarország alkotmánya minden állampolgárra kiterjeszt faji és felekezeti különbség nélkül.

A választó törvények és a választási sérelmek nem képezhetik ürügyöt az esztelen és okatlan passzivitásra. A románok nem csak hátrányt nem szenvednek a választó törvények révén, hanem határozott előnyben részesülnek. A passzivitás hazug martir-koszoruja jó taktika alapját képezhette addig, a míg a román kérdés külügyi kérdésekkel volt komplikálva. A keleti helyzet átalakulása és Ausztria-Magyarország hatalmas előtérbe nyomulása egyszer s mindenkorra véget vet a külügyi kapcsolatnak. A román kérdés ennekelőtte is Magyarország belügye volt, de létez-

tek szálak, a melyek azt a külügybe kapcsolják. Legújabbán az utolsó szál is elszakadt. A románok csak a magyar alkotmány-nal számolhatnak.

Annál inkább érezhetik annak szükségességét, hogy valódi vagy vélt sérelmeiket a magyar alkotmány keretében s a magyar államegység alapján orvosolják, mert tapasztalniuk kell nemcsak azt, hogy a román kérdés, mint Magyarország belügye egészen különvált a keleti kérdéstől. Tapasztalniuk kellett azt is, hogy az osztrák foederalizmus visszafejlődött s a szláv követelések szintén az osztrák alkotmány keretébe helyezkednek el.

3. A szlavizmus.

A szlávoknak a dualizmus elleni támadása már akkor kezdődött, a midőn e támadás összeköttetésben volt a „Landes-Preiss-Grebung“-gal. A foederalizmus a dualizmusnak ellentéte, a foederalizmus céljára térő szlávtság tehát szükségkép ellentétben volt az 1867-iki alkotással. A némettség és magyarság mellett, a harmadik hatalmas tényező, a szlávtság érvényesíteni akarta a monarchia keretében nemzeti individualitását. Jelentkezett, hogy részt vegyen a hatalomban. Az osztrák-magyar monarchia sajátosságos viszonyai közepette azonban a harmadik néptényező törekvése, a hetvenes évek széles alapján, nem sikerülhetett. Nem sikerülhetett még Ausztriában sem, annál kevésbé Magyarországon.

És nem a magyarok, vagy a németek ellenséges indulata gátolta meg a monarchia harmadik nagy etnikai elemének diadalát, hanem maguk a tényleges viszonyok. Voltak pillanatok, a midőn minden komoly, sőt döntő tényező a szlavizmus érvényesítésére törekedett. A szláv törekvés szolgálatába álltak nemcsak az események, hanem kiváló férfiak. A szlávtságnak egyáltalán a hetvenes években ügyesebb és tetterősebb politikusaik voltak, mint az osztrák németeknek. Potipczky, Hohenwart nagyobb kaliberű férfiak voltak Auerspergnél és Hellersbergnél. Gróf Taaffeval nem versenyezhetett egyetlen cenzalista politikus sem s a szláv eszme a küzdelemből mégis legfeljebb csak fél győzelemmel került ki. Az állami színvonalról kénytelen volt leszállni, a tartományi és helyi viszonyok színvonalára.

A Hohenwart kabinet feladata volt 1871-ben a cseheknek tett ígéret végrehajtása. Beust, akkori birodalmi kancellár ép

oly kevésbé volt értesülve a készülő rendszerváltozásról, mint nem volt értesülte gróf Andrássy Gyula, akkori magyar miniszterelnök. A rendszerváltozás pedig nem szorítkozhatott volna pusztán csak a dualizmus alapján, alig néhány éve rekonstruált monarchia osztrák államára, hanem előbb-utóbb kihat vala az Magyarországra is. Az úgynevezett fundamentális artikulások a Magyarországgal kötött közjogi kiegyezést elismerték ugyan, ekkép szólva: „Csehország érvényeseknek fogadja el azokat a határozatokat, a melyek a delegációk rendezéséről, hatásköréről és a tárgyalások módjáról Magyarországgal megállapítottak. Csehország hozzájárul a Magyarországgal létrejött pénzügyi kiegyezéshez, a megállapított quota-rendszer szerint, valamint a határőrvidék polgárosításáról és az általános állami adósságok költségeiben való részesedésről hozott határozatokhoz. Elismeri továbbá a Magyarországgal kötött kereskedelmi szövetséget. Ellenben mindaz, a mi az előbbieken nem mondatott ki közös ügynek, elvileg a cseh országgyűlés törvényhozása elé, illetőleg a cseh országgyűlésnek felelős cseh országos kormány hatósága alá tartoznék.“

De egészen bizonyos, hogy ha a cseh fundamentális artikulások érvényre emelkednek, miután Csehország számára Ausztria irányában ugyanazon jogokat biztosították volna, mint melyekkel Magyarország bírt, közvetlenül a dualizmus s később, ha a kísérletben erő leendett, a foederalizmus következett volna.

Beust igen helyesen mondta, hogy ha a cseh fundamentális artikulások érvénybe lépnének, Bécsben sem alsó ház, sem felső ház nem léteznék, hanem a különböző országok és tartományok időnként való kongresszusa s az országos kormányok minisztereinek megújuló konferenciája.

A Hohenwart-féle programra a monarchia osztrák államát két részre, két állami individualításra osztotta volna, osztrákra és csehre. Sőt a cseh példán okulva, külön államiságot követeltek volna provinciájuk számára, lengyelek, szlovének stb., úgy hogy Ausztriában három-négy, sőt esetleg ötféle állam keletkezik vala, ugyanennyi kormányval és parlamenttel.

Ha a szlavizmus a kísérletnek megfelelő erővel rendelkezik, valóban feltétlenül bekövetkezik az osztrák államnak ennyi felé való széttagolása. És ha a magyarországi szlávok és románok szintén megfelelő erő van, a széttagoltságnak be kellett volna következnie Magyarországon is. Helyesen mondta Andrássy

Gyula az 1871. október 23-iki audiencián, hogy Hohenwart közjogi alapja a foederalizmus s az övé a dualizmus. E két rendszer pedig összeegyeztethetlen. Csak természetes tehát, ha Andrassy Gyula ily körülmények közt Ferencz József király és császárnak rendelkezésére bocsájtotta tárczáját.

De nemcsak a dualizmus látszott veszélybén forogni, hanem az osztrák-magyar monarchia utolsó koncentrikus ereje is s-az utolsó összetartó szál: a hadsereg, a közös véderő. Az akkori hadügyminiszter Kuhn, határozott veszélyt látott a monarchia védrend szerére nézve a fundamentális artikulusok következő részében; „A cseh királyság közösökül ismeri el a külügyet s a hadügyet, kivéve az újonczállítás jogát, valamint a védelmi kötelezettség teljesítésének módját s a sereg elhelyezésére és élelmezésére s tagjainak polgári viszonyai rendezésére vonatkozó intézkedéseket; annyiban közösnek ismeri el továbbá a pénzügyet, a mennyiben a közösen fedezendő kiadásokat illeti.“

Különösen az ellen emelte fel szavát a közös hadügyminiszter, hogy a cseh országgyűlésnek joga legyen az ujonczok megszavazására. Az ellen pedig határozottan tiltakozott, hogy a csehországi honvédek a cseh kormány alatt álljanak s fenntartásukra a cseh parlament szavazza meg a költségeket.

A fundamentális artikulusok s így Hohenwart kísérlete két tűz közé kerültek. Ez azonban mit sem tesz vala azon esetben, ha a kísérlet mögött komoly és megbízható erők állanak. Ha a monarchia először a trializmus, majd később a foederalizmus által erőt és hatalmat nyer, a rendszer-változtatást mi sem tartóztathatta volna fel. Emlékirataiban hasztalan kérkedik Beust, hogy ő buktatta meg a Hohenwart-léle kísérletet.

Az osztrák császárhoz beadott memorandumában igen helyesen utalt ugyanazon veszélyekre, a melyek a Hohenwart-féle kísérletből származni fognak. De ha a szláv eszme megfelelő erővel rendelkezik, hasztalan leendett már a különben is elkésett memorandumuma.

Ha egyáltalán személyek által eszközölt buktatásról lehet szó, akkor első sorban csak Andrassy Gyula említhető.

Igaz ugyan, hogy Andrassy Gyula gróf csak a legvégső pillanatban avatkozott be, tehát szinte későbbben, mint Beust. El kell tehát hinni ez utóbbinak, hogy midőn Andrassyval Bécsben a Hohenwart-válság kezdetén találkozott, a magyar miniszterelnök azt mondta: „Mi köze neki Csehországhoz?“ De mikor azután

Andrássy Gyula a döntő pillanatot elérkezni látta, hihetetlen szívósságot fejtett ki a Hohenwart-féle kísérlet megbuktatására. És van még egy körülmény, mely Andrássynak Beust fölött súlyt adott, eltekintve attól, hogy Beust már a bukás szélén, Andrássy csillaga pedig emelkedőben volt. E körülmény abból állott, hogy Andrássy mögött volt osztatlanul az egész magyar nemzet.

De Andrássy Gyula presztízse s a magyar nemzet osztatlan ereje sem leendett képes a Hohenwart rendszer megbuktatására.

Ez új rendszert a tények ereje, vagy helyesebben a szlavizmus erőhiánya buktatta meg. A legfelsőbb körök ugyanis határozott jóindulatot tanúsítottak a cseh államjog s a szlavizmus iránt.

Ha a monarchia a szlavizmus és foederalizmus által nyer vala, szemben a német és a magyar hegemonián csak az imént felépült dualizmussal, a rendszerváltozás feltétlenül bekövetkezik.

De a végzetes és döntő pillanatban kitént, hogy a szláv és foederalisztikus alapon berendezett Ausztria gyengébb volna, sőt az események játékszerévé lenne, mert az osztrák németek és a magyarok passzív rezisztenciája ezt az alakulást teljesen megbénítaná. A szláv és foederalisztikus Ausztria nemcsak nagyhatalom nem lehetne, hanem magában hordaná felbomlásának csiráit.

A végzetes és döntő pillanatban tehát a szláv program végleg elbukott. E nagy ténynyel szemben csak jelentéktelen epizód színvonalára száll le magának Hohenwartnak és kormányának bukása.

Lesz szó alább a szláv foederalizmus képtelenségének aritmetikai bizonyítékairól. A szláv kísérletnek elítélése azonban korántsem német, vagy magyar, tehát faji szempontból származik. Alapját és indokát kizárólag monarchiái érdek képezi.

Ha lehetséges volna az osztrák-magyar monarchia mindkét államában a nemzetiségi aspirációk kielégítése, feltétlenül ki kellene azokat elégíteni. Egyik faj sem nyomhatja el, tisztán faji önzésénél fogva a többi fajokat. Az igazság is azt követeli, hogy minden faj természetes jogai érvényesüljenek, tekintet nélkül arra, vajon kis, gyenge, avagy erős fajról van-e szó. A jog. erő hiányában ép a gyengék fegyvere.

De az a kérdés, vajjon, eltekintve a gyakorlati megvalósí-

tás lehetőségétől, a faji és nemzetiségi vágyak kielégítése nem sértene-e sokkal fontosabb érdekeket s nem dobná-e kockára magának a Habsburgok monarchiájának életérdekeit.

E megfontolás s annak eredménye volt valódi indoka a Hohenwart féle szláv rendszer bukásának.

Így menekült' meg a Habsburgok monarchiája egy szerencsétlen kísérlettől, mely sorsára tán komor végzet felhőit borította volna.

A cseh államjoggal történt próbálkozás igen súlyos hiba volt. Az ily próbát csak az menti ki, ha sikere van. A siker telenség gyászos következményeket von maga után, mint vont tényleg Csehországban. A ki nem elégített cseh követések expozív erővel léptek fel. A nemzeti ambíciók bent kielégítésre nem találva, kifelé Oroszország irányában lépett fel, s bent csak ostromállapotok által voltak fékezhetők.

Kiszámíthatatlan baj és szerencsétlenség következik a Habsburgok monarchiájára, a szláv kísérlet után, ha a szlavizmusban azon erők rejlenek, a melyek feltevése volt egyik fő oka magának a kísérletnek. így azonban a válság, bár az évek hosszú sorára terjedt, elvesztette aggasztó és veszélyes jellegét. Kétségtelessé teszi ezt az osztrák közállapotok felett a Hohenwart-féle rendszer bukásának idejétől végrehajtott rövid szemle.

A csehek visszavonultak a passivitás terére. Hohenwart, Schäfte, Irecsek és Habietinek helyét elfoglalták egészen színtelen emberek. Kellersbergre, erős centralisztikus hajlamai daczára azért gondoltak Bécsben, hogy a Csehországtól ellökött súlypont Galiczia felé vándoroljon. Miután azonban e feladatnak meg nem felelhetett vagy megfelelni nem akart, mandátumát visszatette az osztrák császár kezébe.

Valószínű, hogy nem akart, mert ő volt ama hírhedt centralista, a ki még a dualizmust is szerencsétlenségnek tartotta Ausztriában, annál kevésbbé volt rábírható, hogy a szeparatizmust bevigye magába az osztrák államba.

A lengyelekkel való kiegyezési kísérlet nem bukott el teljesen a szláv rendszer katasztrófájával. A külön lengyel felelős minisztérium eszméje elesett ugyan már Potoczky és Hohenwart idejében; Galiczia autonómiájának kiterjesztése azonban elég tág kaput nyitott, hogy azon a külön lengyel aspirációk bevonulhassanak. A kiegyezési albizottság munkálata külön közoktatási és közigazgatási budgetet akart adni Galicziának. A lengyel

nyelv kizárólagos használata az iskolákban és a hivatalokban már az úgynevezett polgári minisztérium idejében kezdődött. A kiegyezési albizottság most az összes közoktatásügyet, polgári és büntető törvényhozást ki akarta szolgáltatni a lengbergi országgyűlésnek. A lengyelek továbbá a közös kabinetben lengyel minisztert s a bécsi törvényszéknél külön lengyel tanácsot követeltek.

A fordulat azonban Hohenwart bukása után, nemcsak Csehország, hanem egyszersmind Galiczia irányában is csakhamar bekövetkezett.

Herczeg Auersperg miniszterelnöksége véget vetett a kiegyezési kísérleteknek. Az új osztrák kormány és rendszerének programja határozottan az alkotmány szigorú keresztülvitele volt, a mi természetesen a kiegyezési kísérletek mellőzését jelentette. A lengyelek is csak annyiban képeztek kivételt, hogy az új rendszer jaodus^vivendit keresett velük; de Auersperg herczeg a kiegyezési bizottságban határozottan kijelentette nekik, hogy a galicziai kérdés megoldását, csak annyiban és azért tartja szükségesnek, a mennyiben ekkép a foederalistikus irányzat szoros zár alá kerül. A lengyel kísérlet már a bizottságban 15 szó mellett 12 ellenében megbukott.

A szláv irány bukása után Rieger nagyszerű foederalisztikus tüntetést akart rendezni; a csehekén kívül azonban alig néhány szlovén vett részt a tüntetésben, s így az megbukott. A birodalmi tanács megnyitása alkalmával a csehek, morvák, sőt a szlovének és a tiroli klerikálisok többsége nem jelentek ugyan meg; de az ülészak folyama alatt csaknem valamennyien visszaszivárogtak. A szláv kísérlet bukását, mint befejezett tény, de egyszersmind a lengyel modus vivendit jelezték a trónbeszéd következő passzusai: „Ama hajlandóságom, hogy a Reichsrath hozzájárulásával, az állami egységgel összeférő legszélsőbb engedményeket tegyen, nem volt képes az óhajtott belső béke helyreállítására. Kormányom, mely oly férfiakból alakult, kiket bizalmam az önök köréből szólított e helyre, első feladatának tartja az alkotmányos jogállapot megszilárdítását és azt, hogy a törvénynek a nyilvános élet minden terén föltétlen engedelmisséget biztosítson. A mennyiben a galicziai királyság sajátos viszonyai a törvényhozásban és közigazgatásban külön figyelembevételt igényelnek, kormányom szívesen fog kezet nyújtani arra, hogy a birodalmi képviselőlet keretében kifejezésre jutó óhajokat az összállam hatalmának és

egységének korlátain belül teljesítse s az által ez ügyet végleg elintézzé“.

A lengyelekkel való *modus vivendi*, mely a trónbeszédben kifejezésre jutott, soká állandó törekvésnek célját képezte Ausztriában.

Az osztrák császár abba is beleegyezett, hogy a lengbergi egyetemen a vizsgálati nyelv a lengyel legyen, valamint, hogy az egyetem és állami hatóságok egymással lengyel nyél ven érintkezhessenek.

Az alkotmány keresztülvitelét azonban az Auersperg-kormány nemcsak a legszigorúbb értelemben vette, hanem egyszersmind összekötötte ezt a német hegemonia legszélsőbb támogatásával. Sőt a reaktivált osztrák-német rendszer még a Lajthájnál sem állt meg s a szlávság elnyomására is elégtelen hatalmi eszközeit Magyarország ellenében is alkalmazni akarta.

Egyik hiba a másikat érte. Az első hiba volt a szlávság felbiztatása; a másik a szlávság teljes elejtése s az osztrák németiség cenzalizáló és germanizáló törekvéseinek való kiszolgáltatása.

Így jutott Ausztria azon súlyos és végzetes viszonyok közé, a melyek közül csak most bontakozik ki. A csehek passzivitásba mentek, a szlovének cseréltették álláspontjukat, az olaszok kaczerkódtak az irridentizmussal. A mi az utóbbiakat illeti, hasztalan keletkezett Triestben 1879-ben hazafias párt, mely az irridentizmus, ellensúlya alkart lenni, az irridentizmustól Ausztriát később inkább a külpolitikai események szabadították meg, de szerencsére valószínűleg mindenkorra.

Az Auersperg-kormány s a német liberálisok mindent elrontó, de leginkább a német hegemoniát aláásó uralma az évek során át komor belváltásokat idézett fel Ausztriára s ekkép a monarchiára. A szlávság azonban mindinkább kezdte a belügyek keretébe helyezni át a küzdelmet a pánszlávizmussal való kaczerködés helyett. A belügyek felé való koncentráció azonban leginkább a Taaffe-kormány idejében kezdődött és jutott teljes befejezésre. Ismét új rendszer következett 1879-ben Ausztriában. A német hegemonia háttérbe vonult, de nem foglalta el helyét a szláv hegemonia. A szláv aspirációk nem nyertek kielégítést, de nem provokálta őket a német cenzalizáció és germanizáció. Az új korszak belügyi küzdelmeire leginkább a csehek készültek.

Az ifjú és ó-csehek egyesültek s nagy vígság folyt ekkor

Csehország fővárosába. Megindult az általános mozgalom a Reichsrathba való választás s az oda való belépés iránt. 1879. október 7-én megnyílt a Reichsrath s a trónbeszéd kedvezményeket helyezett kilátásba a csehek javára. A fundamentális artikulusokról azonban többé nem volt szó, sem a cseh államjogról és a monarchia trializmusáról. Az osztrák s különösen a csehországi németek fájdalmasan vették ugyan tudomásul a császári kijelentést, az azonban nem vonatkozott többé Ausztria alkotmányos rendjének megbontására, a foederalizmus fékének eloldására, hanem csakis az ellentéteknek az alkotmány keretében való kibékítésére.

Ausztriának új korszakot jelentő belpolitikája felülről származott. Sem centralizáció, sem foederalizmus, a nemzeti kizárólagosság mellőzése, a faji ellentétek kibékítése helyi és nyelvi engedmények által, az állami keretek érintése nélkül: ez volt az új korszak politikai rendszere s az osztrák állam mentő gondolata. A nagy méretek s a lángész merész megnyilvánulása hiányzott e rendszerből és politikából. De annál praktikusabb volt az rendszernek is, politikának is.

A kísérletezésből elég volt. Ha Ausztria szét nem akart pukkadni belső antagonizmusának ereje miatt, nem fogadhatott el más rendszert és politikát, mint ezt.

Ez új korszakhoz azonban államférfiú kellett, ki az utolsó, de ezúttal végleges kísérletre vállalkozott. Ez államférfit megtalálta Ausztria az osztrák császár barátjában, gróf Taaffeban.

A régi osztrák politikának az volt legfőbb baja, hogy vagy a németekre, vagy a szlávokra igyekezett támaszkodni. Vagy a túlságos centralizáció, vagy a foederális törekvés bűnében volt vétkes. Az új rendszer, ha tisztán nyer vala alkalmazást, nem támogatta volna egyik fajt sem, hanem csakis az állami érdekek keretei fölött őrködött volna. Állami egység, faji, kultúrai és nyelvi decentralizációról, de a foederalizmus elkerülésével: ez az egyetlen lehetséges politika Ausztriában. A nemzetiségek haragját ez a politika lefegyverezi az állam irányában. A fajok gyűlölhetik egymást, de nem az államot. Alig lehetett Ausztriában politikust találni, a ki az új politikai alapgondolatnak rendszerét és következményeit jobban meg tudta volna állapítani, mint Taaffe gróf. Ha kikerüli sajnálatos túlzásait, legteljesebben betöltötte volna az új rendszer keretét. Így is jelentékeny sikereket ért el.

Valóban az osztrák alkotmányos küzdelem átalakult. Nem a korona s nem az állam elleni harc az a nyolczvanas évek óta, de különösen a legújabbban. A nemzetiségi ellentétek vibrációja s a faji gyűlölködés kemény pengéje élesen belemetsz Ausztria népeinek eleven busába, de az állami szerkezetnek lényeges idegszálat nem támadja meg. Gregr a „Narodny Listy“-ben a nyolczvanas évek elején elkövetett támadása az osztrák állameszme ellen szinte az utolsó visszatérést képezte a „Landes-Preiss Gebung“-nak a párt és nemzeti politikába való bevitelére. Az áUamfelség megtagadása s a Habsburgok osztrák császári koronájának elárulása ezentúl még taktikailag is megszűnt szerepelni az osztrák pártvillongásokban.

Maguk a cseh fundamentális artikulások csak elvi fentartás tárgyát képezték.

A cseh nemzet vezetését az ó-csehektől átvették az ifjú csehek. Amazok megszűntek politikai vezértényezőt képezni. Erre részben a feudalizmussal való szövetségük disqualifikálta őket.

Bukásuk legfőbb oka azonban közjogi radikalizmusuk és egyszersmind merevségük volt. Va banque-ot játszottak. Vagy az egész Hohenwart féle programot akarták megvalósítani, vagy nem kellett nekik semmi Csak határoztak és nem alkudtak.

A fundamentális artikulások egyéb politikai felfogásuk mellett nem emelő és fentartó erőt, hanem ballastot képezett reájuk nézve.

Az ifjú csehek közjogi programja nem volt ily merev. Az elveket főtartották ugyan, de hajlandók voltak a viszonyokkal megalkudni s főkép lépésről-lépésre haladni előre a kitűzött cél felé. Előföltétel gyanánt még a cseh németekkel való kibékülést is elfogadták, hogy azután egyesült erővel törekedhessenek a közjogi cél, Csehország államisága felé.

Az ifjú-csehek programja a mennyit vesztett közjogi tartalom tekintetében, ugyanannyit, sőt többet nyert a gyakorlatias politikai eszmék által Ez a program behatolt az életbe. Úgy a választó jog, mint a társadalmi és politikai kérdésekben kissé a radikalizmus felé hajlik, monarchiái szempontból mégis kevésbé veszélyes volt a legújabb időkig, mint volt az ó-cseheké.

Az ifjú csehek a választási küzdelmekben a heves motívumok által vezérelt politikai ütközetekbe minden nagyobb alkalommal beviszik ugyan a Hohenwart-féle reminiscenciákat; a fundamentális artikulások közjogi tartalma azonban a legújabb időkig

inkább czifrázat volt a cseh követelésekben. A kétfarku oroszlán hangjában megdördültek koronként a hetvenes évek közjogi követelései; de ez az oroszlán nem mutatta fogait. Az ifjú csehek. 1895-iki választási felhívásában is benfoglaltatik azon frázis, hogy a cseh nép nem hagyja el addig a harczot, a míg vele a közjogi kiegyezés létre nem jön, s a gazdasági kiegyezés mozgalmának kapcsán egyenlő jogot követel a választási felhívás Magyarország jogaival.*

De a közölt okmányok is kétségtelenné teszik, hogy az ifjú csehek programjában a közjogi követelések távolról sem voltak oly kizárólagosak, mint az ó csehekében; sőt e követelések inkább csak elvi fentartást, mint elvi álláspontot képeztek, melytől nincsen visszalépésnek helye. Az általános felfogás is ily jelentőséget tulajdonított az ifjú csehek közjogi programjának. Különösen a bécsi Reichsrathban elvesztette a cseh közjogi követelés egész merevségét, habár el kell ismerni, hogy a Reichsrath falai közt a közjogi követelések általában kisebb rezonanciát okoznak, mint a tartománygyűléseken. Különösen újabban az ifju-csehek annyira mérsékeltek közjogi pontozataikat, hogy ezek egészen háttérbe

* Szükségesnek tartom azon két okirat lényeges tartalmának közlését, mely az ifjú-csehek programját tartalmazza. Az egyik azon felirati javaslat, a melyet az ifju-csehek 1891-ben a Reichsrathban előterjesztettek.

E felirati javaslatokban hivatkoznak igazi hazafíui érzelmeikre, mely érzelmek azonban szigorúan körülhatárolt alap megteremtését követelik. Ez alapon az egymással versenyző nemzeti, vallási, politikai és gazdasági csoportok megszabadulnának attól a nyomasztó tudattól, hogy egyiküktől, vagy másiküktől mindenkor az önmegtagadásnak és a saját érdekei háttérbe szorításának nagyobb mérve követeltek, mint a többitől. Ez alap megteremtése képezi a párt által elért öhajtott alkotmányt és közigazgatási reform célját.

A felirati javaslat ezután megjegyzéseket tesz az egyes kormányjavaslatokra; a közoktatásügyre nézve a többi közt elvárja, hogy a kormány teljes készséggel fogja a szláv lakosság közoktatásügyi kívánságait és igényeit ép oly figyelemben részesíteni, mint a német lakosságét. Végül áttér a felirat a nemzetiségi kérdésre s erre nézve a következőket mondja:

„Teljesen áthat bennünket ama meggyőződés, hogy a Felsőged uralma alatt egyesített valamennyi nép egyenlő jogainak feltétlen megvédése képezi elengedhetlen eltételét ez állam belső boldogulásának és erőteljes kifejlődésének, mert ez az állam nemzetiségileg nem egységes s csak a népek egyenjogúsága által képes a nemzeti eszme hatalmát saját szolgálatába szegődtetni.“

„Kötelességünk ellen véténénk tehát, ha nem fejeznénk ki a trón zsámolya előtt hódoló loyaltással ama hazafias meggyőződésünket, hogy a nemzetiségi viszonyoknak, nevezetesen pedig a nyelvkérdésnek eddig fennálló szabályozását és az erre vonatkozó kormánypolitikát a cél elérésére nem tartjuk alkalmasnak“.

„Sőt mi a kormánynak úgy legnagyobb, mint látszólag legjelentéktelenebb intézkedéseiben ama világos törekvést látjuk, hogy egy nyelvet tegyen általánossá és uralkodóvá, a többit pedig leszorítsa az elkerülhetlen szükség mértékére s ezáltal oly népeket, melyek jó és rossz időben egyaránt törhetetlen hűséggel ragaszkodtak Felsőgedhez és a legfelsőbb uralkodó házhoz, ez államszervezet nemteljes jogú társainak rangjába helyezze...“

látszottak vonulni, s a parlamenti nyilatkozatok egész sorozata arról tanúskodott, hogy az ifjú-csehek ki akarnak békülni a németekkel, és csak azután lépnek sorompóba s pedig a németekével egyesített erejük kifejtése mellett Csehország közjogi igényeinek érdekében.

Annál meglepőbb hatást gyakorolt dr. Kramarz felirati javaslata, melyet 1896. január 25-én, a prágai tartománygyűlésen, az ifjú-csehek nevében indítványozott, s mely szinte minden egyéb kérdést mellőzve újra az egész vonalon felállította a cseh közjogi követeléseket. Ez a felirat nem más, mint a magyar közjogi követelések másolata, a midőn ezek még nem teljesültek, s a cseh államjoguk a magyar államjoggal való parifikálása. Még a gravamenezés hangja is hasonló. „Az 1867. és 1873-iki alkotmány, ügymond: sérti a cseh korona országainak jogait, sérti az országnak szétválaszthatatlanságát, törvényhozási és igazgatási függetlenségét; sérti továbbá a cseh állam kiváltságait. Az alkotmány azon országok képviselőiből alakult törvényhozó testületben jött létre, mely országok nem tartoznak Csehország

„Hogy Felsőged nagylelkű intencziói s mindenkor nyilvánított atyai kegye daczára a kormánypolitika nem jut oda, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását a jelzett ösvényre terelje, ezt mi annyival inkább sajnáljuk, mert ép ez igazságos megoldás képezi egyikét a legfontosabb előfeltételeknek az állami alkotmány oly irányú alakulásának, mely anélkül, hogy az egész egységességének ártalmára válnék, a részek lehetőleg szabad és önálló mozgása számára teremt helyet s mely alakulás egyedül felel meg úgy a történelmi eszmének, mint ez állam annyira különböző ethnografiai és geográfiai struktúrájának s egyszersmind a összes cseh nép legbensőbb közjogi meggyőződésének.“

„A legnagyobb mértékben él bennünk a hazafias öntudat, hogy a népek egyenjogúságának s az alkotmány autonomisztikus átalakításának kívánása által nemcsak nem érintjük senki jogait és érdekeit, hanem ellenkezőleg az egyes népek és országok szabad, életteli, sajátos kifejlődésére s az egésznek szerves egységére és hatalmára törekszünk.“

Az ifjú-cseh párt választási manifestuma, az 1895-iki tartománygyűlési választások alkalmából a következőket tartalmazza:

Mindenekelőtt az utolsó tartománygyűlési választások óta történt mélyreható politikai változásokra történik utalás, mely idő alatt, ügymond a manifestum szerzője, dr. Herold képviselő, a cseh nép kegye egyre nagyobb mértékben az ifjú-cseh párt felé fordult. Ez idő alatt azonban a cseh nép kívánságai nem teljesültek, sőt egyre tart a germanizáló és ccentralizáló rendszer. B tény azonban csak megerősítette a cseh népben ama meggyőződést, melyszerint szüksége van arra, hogy megvédelmezze politikai álláspontját. A cseh kérdés továbbra is messzekiható politikai jelentőségű kérdés marad; végleges megoldása nélkül nincs sem béke, sem nyugalom és nem történhetik meg az elkeseredett cseh nép lecsillapítása. A most elkövetkező választások alkalmával mutassa ki a cseh nép, vajjon szándékszik-e folytatni ez erélyes harczot; mutassa meg, hogy hű marad programjához, hogy nem hagyja abba a harczot és ellentállást mindaddig, a míg a rajta elkövetett sérelem nem tétetik jóvá s a míg meg nem vettetik alapja a cseh néppel, a cseh korona összes területén való politikai és nemzetiségi kiegyezésnek. A képviselők azzal az

koronájához s melyek nem bírtak joggal a cseh tartományok ügyei fölött tanácskozni és dönteni. Egyes egyedül a cseh korona három tartományának országgyűlése dönthet Felségeddel egyetértésben, s adhatja beleegyezését ahhoz, mi tartozik e három országgyűlés törvényhozó és igazgatási jogköréből Felséged többi örökös tartományának közös képviselőjére. A jelen alkotmány súlyos igazságtalanságot képez a cseh korona országainak irányában. Ez az alkotmány ugyan törvény, de alapját azon jogok megsértése képezi, a melyeket Felséged ünnepélyesen elfogadni méltóztatott. Ez az alkotmány ezenfelül befejezetlen és tökéletlen, nem egy elven épül fel, hanem két egymást kizáró alapelven. A törvényhozás foederalisztikus, a kormányzat pedig czentralizált, a minek legelső eredménye az, hogy a parlament képtelen a sürgető nagy kultúrai, gazdasági és társadalmi kérdések megoldására.“

Egyáltalán a nagymérvű czentralizáció az, a mit a felirat leginkább ostoroz, s a történeti, vagyis az ifjú csehek nézete szerint a foederalisztikus alapra való visszatérésben látja a megoldás lehetőségét.

S ezúttal az ifjú csehek előtérbe léptették a monarchia

eltökélt szándékkal fognak bemenni a tartománygyűlésbe, hogy oda hassanak, mikép a tartománygyűlés, mint a cseh önállóság reprezentánsa, saját jelentőségének, e királyság állásának, az összes lakosság kultuiai fokának és adófizetési erejének teljes súlyával, az állami szerződések, koronázási eskük és királyi ígeretek által elismert jogait e királyságnak megvédelmezzék, hogy a cseh nép beleegyezése nélkül az ország kárára létrejött jelenlegi alkotmány revíziójára törekedjék és erélyes és méltóságos módon sürgesse ama változtatásokat a monarchia államszervezetében, mely változtatások megfelelnek a cseh korona országainak az önállóságukra és önrendelkezési jogukra vonatkozó jogaiknak. A cseh tartománygyűlésnek törekednie kell a nyelvi egyenjogúságra és reklamálnia kell adókövetési jogát. Kívánja továbbá a manifesztum a politikai hatóságoknak az autonóm közigazgatással szemben gyakorolt felügyeleti jogának megszüntetését, illetőleg megszorítását és egész sorozatát a cseh belügyi reformoknak.

A Magyarországgal való kiegyezésre nézve a következő passzust tartalmazza a manifesztum: A Magyarországgal való kiegyezés megújítása alkalmával az lesz a tartománygyűlés feladata, hogy erélyes lépéseket tegyen arra nézve, hogy mezőgazdaságunk, mezőgazdasági iparunk, hajdan oly virágzó malomiparunk stb., a magyar konkurrenczia ellen megvédezzék. E tárgyalásoknál különben is alkalom lesz arra, hogy a cseh királyság tartománygyűlése, a nélkül, hogy a magyar korona országainak közjogi állását csorbitani akarná, felemelje szavát a cseh országok hasonló jogainak megvédésére s hogy reklamálja ama jogát, mely szerint e kérdésben meghallgassák egyenlő súlylyal bíró szavát.

Az ifjú-cseh pártnak a népiskolával szemben elfoglalt álláspontját a következőkben praecizálja a manifesztum:

„Ama meggyőződéstől vezérelve, hogy az iskola a h ízi nevelésnek folytatása, a cseh képviselők hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a népiscola tényleg nemzeti iskola legyen, hogy megszabaduljon minden bürokratikus bilincstől; a leghatározottabban fognak küzdeni a legújabb időben nyilvánuló ama törekvés ellen, hogy az iskola az uralkodó rendszert szolgálja s a tanítókat a kormány szolgálivá alacsonyítsa le. A cseh képviselők sürgetni fogják az autonómia javára az iskolai felügyeletről szóló törvények reformját.“

hatalmi állásának kérdését is s a felirat igyekezett bebizonyítani, hogy az osztrák-magyar monarchia hatalmi súlya csak növekednék, a cseh államiság helyreállítása által.

A jelen munka nem a vitás közjogi kérdések megoldását tartja céljának, s így nem is foglalkozik érdemlegesen a legújabb cseh közjogi programmal. De bizonyos, hogy a Kramarz-féle fogalmazvány visszaesést képez az ó-csehek álláspontja felé. Joggal írhatta a „Neue Freie Presse“ 1896. január 26-iki számában: „Az ifjú-csehek a költségvetési vita óta alig lettek hat héttel idősebbek s máris ó csehekké váltak. Ugyanazon közjogi radikalizmus, ugyanazon nemzeti türelmetlenség uralkodik a cseh tartománygy ülésen, mint Bel eredi és Hohenwart idejében.“

A jelen munka csakis a parifikáció szempontjából veszi vizsgálat alá a cseh közjogot.

Az ó csehek közjogi álláspontja az volt, hogy Csehország állami individualitását nem semmisítette meg sem a fehérhegyi csata, sem az elévülés. De egyszersmind azt vallották a Palaczký, Rieger és Clam-Martinitz nevű ó cseh közjogászok, hogy a II. Ferdinánd Landes-ordnungja sem érvényes, vagyis, hogy a ki

„A cseh képviselők“ — e szavakkal végződik a manifesztum — „éppenséggel nem akarják a német kisebbség jogait csorbítani, de másrészt nem engedhetik meg, hogy a lakosság többsége a kisebbség javára károkat szenvedjen, hogy a többség nyelvét elnyomják s hogy a kisebbség nyelvének uralma által amaz természetes fejlődési menetben akadályoztassák.“

„Miután az igazság és egyenlőség elvén alapuló kiegyezést német földieinkkel a cseh korona egész területén kívánatosnak, lehetségesnek s az országra nézve üdvösnek tartjuk, azt fogjuk cselekedni, a mit eddig tettünk, tudniillik ellent fogunk állni minden oly kísérletnek, mely arra irányul, hogy a kisebbségnek a cseh királyságban új privilégiumokat teremtsen, valamint hogy ellent fogunk állni a hazánk szétszakítására és felosztására irányuló minden törekvésnek, mert hazánk integritása állami aktusok által biztosított. Továbbá a legerélyesebben fogunk küzdeni minden oly intézkedés ellen, mely azt célozza, hogy a cseh nyelv az ország valamely részében a hivatalokból és a nyilvános használatból kiszoríttassék.“

„A német-cseh kiegyezést azonban csak oly tartománygyűlés viheti keresztül mely igazságos alapon jött létre, melyet az igazságnak és a polgári egyenlőségnek megfelelő választási törvény teremtett. Ez okból képviselőink ezután épügy, mint ezelőtt sürgetni fogják az oktrojált választási rendszer igazságtalanságainak és egyenlőtlenségeinek megszüntetését s e törvény oly irányú reformját, hogy ez által a cseh királyság lakosságának természetes többsége megfelelő képviselést nyerjen s hogy legkivált az indirekt választások megszüntetessenek, képviselőink készek minden oly akciózt támogatni, mely a parlamenti választóképességet kibővíti s azon lesznek, hogy a cseh királyság tartománygyűlésére vonatkozó választótörvény is az általános szavazat jog alapjára, különös tekintettel a kisebbségi képviseletre, építtessék. Semmi kritikától vissza nem riadva, képviselőink állásuk egész súlyával elene lesznek minden oly kezdeményezésnek, mely az egységes népek osztályok és rendek szerint való szétforgácsolását veszi célba és kötelességüknek fogják ismerni, hogy megakadályozzák szétválását a nemzeti szabadelvű párt szilárd organizációjának, mely pártban biztosítékát látjuk a győzelemnek, melynek elvégre is be kell következnie.

restaurálni akarja a cseh államot, annak restaurálnia kell egyszersmind a régi cseh államnak alapját képező feudális rendszert. Az ifjú-csehek két ponton tértek el az ó-csehektől. Az egyik volt a Landesordnungnak elfogadása s általában a feudális rendszer visszautasítása. E rendszer nem volt megegyeztethető sem a modern idők szellemével, sem az ifjú-csehek liberális programjával. Ha valami, úgy a feudális restauráció tette tönkre az ó-cseheket s a liberális radikális felfogás adta a hatalmat az ifjú-csehek kezébe. Nem ily nagy mérvben, de lényegesen különböztek az ifjú-csehek az ó-csehektől a történeti közjog szempontjából is. A cseh államjognak történeti részére kevesebb súlyt fektettek? mint a Hohenwart-féle rendszerre s az ismételve emiített reskriptumra. A főkülönbség pedig a közjog terén az ó és új politikai iskola közt az volt, hogy az ó-csehek mindent akartak egyszerre s a részleges sikerek aprópénzére nem váltották fel a cseh közjog megbonthatatlan egységét. Az ifjú-csehek ellenben bementek a Reichsrathba s lépésről-lépésre akarták előre haladni a közjogi cél felé.

De a „Verwirkungs theoria“ ellen ők is ép úgy állást foglaltak, mint az ó-csehek. A cseh államjog nem mehetett veszendőbe a fehérhegyi csata következtében ép oly kevéssé, mint Mária Terézia ama rendelete folytán, mely megszüntette a cseh udvari kancelláriát és Csehországot az osztrák örökös tartományok egységébe bekebelezte. Ekkép tehát a cseh közjog elvileg fönnáll és pusztán csak a gyakorlati megvalósításáról van szó.

A Verwirkung theóriája ellen egykor Magyarország is harczolt saját alkotmányának védelmére és csakis ennyiből áll a hasonlat a magyar és a cseh közjog közt. A pragmatika sankcióra való hivatkozás a parifikáció szempontjából egyáltalán nem állhat meg, mert a trónöröklés rendjének megváltoztatásához az osztrák császár és a magyar király valamennyi országa és tartománya rendjeinek megegyezését külön kikérte. Ekkép Horvátországot is parifikálta volna Magyarországgal, mert VI. Károly császár és magyar király a horvát rendekhez is járult kérelmével. Csehország akkori közjogi állása egyáltalán nem birt állami jelleggel a Mária Terézia által eltörölt udvari kancellária által sem, mert hiszen akkor minden osztrák tartomány és ország felöltötte volna az államiság jellegét. Maga Horvátország is, mely pedig Magyarországnak mindig csak kiegészítő része volt.

Magyarország azonban igenis állam volt a pragmatika sankció

előtt és után. Állam volt, nem azért, mert szintén külön udvari kancelláriával és helytartósággal bírt, hanem azért, mert független államiságát, úgy törvényei mint országgyűlésének hatásköre kétségtelenné tette. A mennyiben a rendiség mellett az államiság tisztán kifejlődhetett, Magyarország bírt ennek minden attributumával. A magyar törvényhozás még békekötéseket is törvénybe iktatott s a pénz és véradó pedig teljesen a rendek kezében volt. Az 1715. VIII. törvénycikkre, mely az állandó hadsereget megteremtette és kifejtette, nem Csehország, hanem Magyarország miatt volt szükség, mely a honvédelem terén teljes önállósággal bírt.

Hasonlatosság tehát alig marad egyéb a cseh és a magyar közjog közt, mint a már említett jogvesztési elmélet elleni küzdelem. De itt is milyen óriási előny van a magyar közjog oldalán. A magyarok igenis büszkén harcolhattak a jogvesztési elmélet ellen, mert az erőszaknak és önkénynek soha egy tényébe sem nyugodtak bele. A Habsburgok valahányszor megtámadták a magyar alkotmányt, Magyarország mindig a fegyveres vagy a passiv ellentállás terére vonult ki és néha diadalmas háborúk segítségével kényszerítette a dinasztíát a magyar nemzet jogainak elismerésére, mint a két Rákóczy és Bocskay-féle háborúk idején történt. A magyarok fehérhegyi csatája, hadi katasztrófája Világosnál következett be, de ők nem nyugodtak bele a megváltozhatlan gyászos ténybe, a passiv resistenzia által kivívták, a mit nem voltak képesek kiküzdeni Ausztria és Oroszország egyesült haderejével szemben.

A csehek ellenben mindenbe belenyugodtak. Elfogadták a II. Ferdinánd absolutiamusát, ép úgy, mint Mária Teréziáét. És nemcsak fegyveres fölkelések által nem szálltak síkra államjoguk védelmére, hanem az absolut uralomnak rendszerint ők voltak legerősebb támaszai és haszonélvezői: Az önkényuralomnak legnagyobb elaljasodása idején, a Bach-korszakban ők voltak legékesebb szolgálói a vérben gázoló és fosztogató rendszernek. A monarchia cseh és szláv tartományai szolgáltatták a fegyveres erőt a szabadság leverésére, s a fekete bürokráciát a levert szabad népek igában tartására.

Szorosán véve tehát, a csehek egyáltalán nem hivatkozhatnak a jogvesztés elméletét támadó érvekre. Az erőszak nem vehet el *jogot*, csak attól, a ki utólag hozzájárult az erőszak tényéhez. *A cseheknek a 60-as és 70-es évekig eszükbe sem*

jutott komolyan visszakövetelni századok előtt elkobzott jogaikat. E jogok csak az évkönyvekben és Palaczký műveiben léteztek. Részünkről azonban hajlandók vagyunk a jogvesztés elméletét megtámadni, még a szokásos határokon túl is. Hozzájárulunk azon tételhez, hogy a népek nem veszhetik el jogukat, még azon esetben sem, habár szerencsétlen viszonyok közepette kénytelenek voltak azokról lemondani. Itt ugyan ellentétbe jutunk Deák Ferencz szellemével és hagyományával, a ki figyelmeztette nemzetét, hogy azon jogok igen is elvesznek, a melyekről a népek lemondanak. De ez ellentét daczára a magyar nemzet szívesen elismeri a csehek javára, hogy egy későbbi nemzedék visszakövetelheti, még a könnyelműen eltékozolt nemzeti jogokat is. De mennyivel jogosabb és magasztosabb volt a magyar álláspont, midőn a magyar nemzet a jogvesztés tételével szemben arra hivatkozhatott, hogy soha egy perczre sem fogadta el az erőszak tényeit, sőt ezek ellen folyton és következetesen tiltakozott. A magyarok szabadságharezba szálltak, midőn a reakezió megtámadta az 1848-iki alkotmányukat. A magyarok a vis inertiaet szegezték az absolutizmus ellen. A csehek vígan éltek annak rothasztó légkörében. A magyarok nem mentek be a Reichsrathba, a csehek bementek.

A cseh államjog tehát egyetlen egy ponton sem parifikálható a magyar államjoggal. Tulajdonképen még jogvesztés elleni küzdelem terén is csak véletlen hasonlat s nem ténybeli egyenlőség áll fenn. A cseh állam elveszett a fehérhegyi katasztrófa által. A mi belőle egész Mária Terézia uralkodásáig felépült, az nem volt államiság, hanem a tartományi önkormányzatnak némileg széles alapra fektetett képződése. Mária Terézia óta pedig a cseh államjognak még ezen szűkre vont alakja sem létezett és nem létezett, szinte a cseheknek hozzájárulásával habár nem is nyílt beleegyezésével.

Ismételjük, mi nem a cseh államjog ellen intézünk támadást, hanem csakis a parifikáció ellen tiltakozunk. A hol úgy a történelmi fejlődés, mint a nemzeti karakter s ennek döntő időben való fellépte annyira különbözik, ott nem lehet beszélni még csak hasonlóságról sem, annál kevésbé egyenlőségről.

A németekkel való egyetértés s ekép a közjogi kérdések kivívása, az ifjú-csehek ezen régi alapgondolata szintén dugába dőlt.

De vájjon csakugyan visszazökkent-e a cseh kérdés a Belcredi és Hohenwart korszakának küzdelmeire? A látszat ezt

mutatja. A német képviselők tiltakozva hagyták el a bizottsági tárgyalás termét. Épúgy, mint régen, midőn hol a németek, hol a csehek voltak a declaransok.

És mégis mily nagy a különbség, kevésbé a csehek követelésében, mint a viszonyok átalakulásában.

A Hohenwart-féle program világra szóló jelentőséggel bírt. A dualizmus és a monarchia belső szerkezete akkor meginogni látszott, s ép ezért a cseh kérdés akkor európai jelentőségű kérdés volt. És most, midőn az ifjú-csehek váratlanul elsütötték a „Neue Freie Presse“ kifejezése szerint a közjogi követelések pisztolyát, e durranás még csak szenzációt sem keltett, annál kevésbé okozott ijedelmet. Ez a különbség maga igen ékesen és világosan beszél. Leginkább mutatja a monarchia belső megszilárdulását és a szláv kérdés dekadenciáját. De egyszersmind ép azért kétségtelen bizonyítéka az ifjú csehek által elkövetett taktikai hibának. Újra kiélési tették a faji és nemzetiségi harcot, fokozták a németiség elidegenülését. Nemcsak a nagy Csehországé, vagyis Cseh-, Morvaország és Szilézia németjei nem lesznek hajlandók a cseh államjog követelésének támogatására, hanem a legszűkebb értelemben vett Csehország németjei sem. Nemcsak a nagy cseh állam nem jöhet létre, hanem a németek ellenzése miatt aligha létesülhet a tulajdonképen való cseh állam sem, mert 2 millió 160 ezer német érdekébe ütköznék a 3 millió 600 ezer cseh által követel cseh államiság.

Tehát oly lakosságába, mely nemcsak számra igen tekintélyes, hanem egyszersmind vagyonosság és műveltség tekintetében a többségnek szinte felette áll. Legfellebb csak arról lehetne szó ily nagy faji ellentét esetén, hogy a németek és csehek külön szervezkedjenek. Vagyis Csehország kettéválásáról. Ámde e szétválasztás is csak igen kis régiókban történhetnék meg s e két régiót a huszonöt tiszta cseh és a tizenöt tiszta német politikai kerület képezhetné. A huszonöt tiszta cseh kerületben azonban nem egészen egymillió hétszázezer ember lakik, a tizenöt tiszta német kerületben nem egészen nyolczszázezer. A vegyes kerületek száma negyvenkilencz s itt jóval több, mint 3 millió cseh és német egymással összekuszálva él, küzd és hadakozik. Mi történnék a szétválasztás esetén a terület és a lakosság nagyobb részével? A kizárólag cseh zóna, valamint a kizárólag német vidék bizonyára képtelen volna nemcsak az állami, hanem még a tartományi terhek viselésére is. Ekkép a cseh közjogi és nyelvi küzde-

lem, a belső ellentétek s nyelvi kikerekítési harcok tömkelegében vész el.

Nem történt tehát visszazökkenés a hetvenes évek álláspontjára. A csehországi németek maguk elég erősek, az osztrák államot és őket fenyegető cseh túlzó követelések visszaszorítására.

Az osztrák állam s kormányzati legfőbb hatalom nem gátolja a nemzetiségek s névszerint a szlávok jogainak érvényesülését, hanem a mi gát létezik, azt a gyakorlati viszonyok állítják fel. Ekkép tehát az osztrák népek nemzeti aspirációi nem feküdhetnek neki a dualizmusnak, annál kevésbé támadhatnak rombolólag az osztrák állam ellen.

Ez aspirációk egymást támadják és rombolják, s a nyolcvanas évek óta, a midőn meg-megvillant még az osztrák állam és a monarchia ellenes harag tüze a szláv törekvésekben, fokozatosan szemlélhető a küzdelem átalakulása részleges és helyi küzdelemmé a különböző tájak közt. És e küzdelem annál inkább vesztí állam és monarchia ellenes jellegét, a mint kevésbé általános, mint inkább helyi kielégítést nyernek a nemzeti követelések.

Prágában cseh főiskola jött létre, cseh jogi és filozófiai fakultással, habár az 1881-iki császári leirat még a bírói és államvizsgákon fentartja a német nyelv kötelező voltát. Brünben kizárólag cseh nyelvű iskola létesült. — Conrad közoktatásügyi miniszter megengedte, hogy a szlovén tanítók és tanítónők anyanyelvükön tehessenek vizsgát s hogy a krajnai képezdében a szlovén legyen a főbb tárgyak tannyelve. Krajna szlovén képvisellet nyer a Reichsrathban.

A helyi követelésekkel azonban nem tarthattak lépést az engedmények. A Taaffe-kormány a nemzetiségi ellentéteknek helyi koncessziók által való kiegyenlítését tűzte ugyan céljává, de mégis, vagy ép ezért a követeléseknek valóságos ostromzára alá került. A sziléziai cseh-lengyel párt Taaffe miniszterelnökhöz intézett memorandumában kifejtette, hogy Sziléziában a szláv nyelvet kell hivatalos nyelvvé tenni s ugyancsak a sziléziai szlávok küldöttségileg is ostromolták a Taaffe-kormányt, hogy a német nyelvre vonatkozó rendeleteket törölje el. Rieger lapja, pedig a „Pokrok“ rendszerbe foglalta a helyi és nyelvi engedmények követelését. A cseh, illetőleg a cseh-lengyel program a békeség sine qua non-ja gyanánt állította oda, hogy az alsó és középsiskolák Csehországban, Morvában és Sziléziában szláv tannyelvet

kapjanak. Troppauban cseh reálgymnáziumot és cseh nyelvű tanítóképzőt követelt a programm. Követelte továbbá, hogy a tanügyi hatóságok ne németek, hanem csehek legyenek, sőt hogy a cseh nyelv, mint hivatalos nyelv is érvényesüljön. Nagyon természetes, hogy a németek ellenkező követelésekkel járultak a kormányhoz; s így a részleges és helyi küzdelem valóságos detailháborúvá alakult át, melyben a durva szenvedélyek is megmutatták hatalmukat. A csehek üldözték a németeket és viszont. A gyűlölet kiterjedt magára az irodalomra és kultúrára. Prága „162,000 cseh lakossága“ tiltakozott az ellen, hogy Schiller a cseh fővárosban szobrot kapjon. A cseh diákok pedig valóságos forradalmi kísérletet hozták létre. Támadásaikkal veszélyes helyzetet teremtettek a német lakosságra nézve. Fegyveresostrom alá vették a német kaszinót és színházat. Viszont a németek is túlzásra ragadtattak. A bécsi cseh-német képviselők fanatizálták a csehországi németeket. Követelték, hogy fiaikat ne küldjék cseh iskolába s viszont a német nyelvű iskolákat felhívták, hogy cseh tanulókat oda fel ne vegyenek.

Így folyt a nemzetiségi helyi harcz kisebb-nagyobb arányokban egész Ausztriában, de leginkább Csehországban, hol a németiség a legerősebb oppozíciót segezte a szláv követelésekkel szembe. A szenvedélyek elvadulása közvetlen veszélyt hozott magára az élet és vagyon biztonságára, úgy hogy az ostromállapot sem maradhatott ki az elfajult küzdelem megfékezéseinek eszközei közül.

A megpuhítás és megszelidítés eredményeiben az állami hatalom erélyes közbelépése bizonyára szintén részt vett. De nem pártszempontból, protekcióban nem részesítve egyik fajt sem, s ekkép nem szolgált rá, hogy a nemzetiségi harag visszaforduljon az állam ellen, amelytől a tényleges viszonyok hatása alatt elfordult, hogy fajt és fajt tüzeljen fel egymás ellen helyi és nemzetiségi küzdelemre.

Szerencsés fordulata volt ez az osztrák politikának, mely Ausztria viszonyai miatt nem támaszkodhatott egyik faj kizárólagos uralmára sem. Ha az osztrák németiségben államfentartó erő van, úgy a német hegemoniáért fel kellett volna áldozni a szláv népek érdekeit. Viszont ha az osztrák szláv törzsekben leendett Ausztria és a monarchia hatalmas kifejlődésének záloga, úgy a szlávok érdekében a németeket kellett volna feláldozni. De túlsúlyra és preponderanciára Ausztria egyik néptörzse sem számíthat s így bármelyik tartaná kizárólag kezében az állami

hatalmat, s visszaélne ezzel saját céljaira: e ferde helyzetnek az osztrák állam s így a monarchia meggyengülése volna következménye.

Az osztrák nemzetiségi mozgalmaknak ekkép nincs államellenes jellegük s így az osztrák népek helyi elégedetlenségeik és villongásaik daczára az osztrák állam biztonságban érezheti magát. A népek elégedetlensége csak akkor veszélyes az államokra, ha az elégedetlenség magát az államot teszi gyűlölet tárgyává.

A külügyi és katonai akció megbénítását felidéző belügyi ellentét akkor kezdődik, a midőn a nemzetnek egyes részei, vagy állampolgároknak nagyobb tömegei lelkökben örülnek az állam vereségének, vagy épen szövetkeznek az ellenséggel.

Az ily állam biztos vereségnek megy elébe, vagy szégyenteljesen kell háttérbe vonulnia, ha a bomlasztó elégedetlenség polgárainak igen részére kiterjed.

A belső konszolidáció legfőbb föltétele a külügyi tekintélynek és hatalomnak. A belső konszolidáció azonban nem lehetséges ott, ahol létérdekek választják el egymástól az állampolgárok nagy rétegeit, s a hol nincs egyetlenegy eszme, vagy akár külháboru sem, a mely egyesíteni tudná a harczban álló feleket és megszüntetné az ellentéteket. Itt nem következhetik a megszilárdulás, hanem csak a bomlás.

Ausztriában azonban a nemzetiségi ellentét államellenes hegye letört, a gyűlölet mérgezett nyilat a fajok egymás ellen lövik el, de nem veszik célba az államot.

A foederalizmus, melynek első diadalát a cseh fundamentális artikusok érvényre jutása képezte volna, nem diadalmaskodhatott a hetvenes évek szerencsés körülményei közt sem.

Akkor minden külső jelenség a dualizmus bukását és a foederalizmus győzelmét tette valószínűvé.

A döntő körök hajtották a szlavizmus felé.

Oroszország hatalmas volt akkor még, beavatkozott Ausztria belügyeibe.

Magyarország és a dualizmus ekkor még a kezdet nehézségeivel küzdöttek s távol állottak a megszilárdulástól.

És a foederalizmus nagy kísérlete mégis hajótörést szenvedett a gyakorlati viszonyok szirtjein. — Annál kevésbbé léphetne fel a sikerre való kilátással a foederalizmusnak bármely új kísérlete. Akkor, a midőn a szlavizmus valódi erői ismeretesek. A

midőn Oroszország szerepe átalakult s feltörhetlen zárok gátolják Ausztria belügyeibe való avatkozását. Akkor, a midőn Magyarország és a dualizmus hatalmasan konszolidálódtak.

A dualizmus bukását s a foederatív rendszer győzelmét azonban leginkább kizárják az arithmetika tényei, melyeket le nem győzhet sem jó, sem rossz akarat, sem politikai lángész. Ezeket nemlétezők gyanánt nem tekintheti még a politikai elfogultság sem.

Ez az oka, hogy Ausztriában a politikai villongások daczára, relativ elégedettség létezik, oly elégedettség, amelynek legalább annyi értelme mindenesetre van, hogy az osztrák-magyar monarchia semmi körülmények közt sem tarthat, még a legsúlyosabb külügyi akciók közt sem, népei belső elégedetlenségének paralizáló hatásától. Ily értelemben valóban nincsenek elégedetlen részek Ausztria-Magyarországon, mert a Habsburgok trónja számíthatna valamennyinek lelkesült önfeláldozására. Ekkép tehát Ausztria-Magyarország nagy és hatalmas lehet. Sajat belviszonyai semmi esetre sem állítják fel számára a tilalomfát, hogy a nagyság és hatalom bármily magas célja felé törekedjék.

VII. FEJEZET.

Tartományi rendszer és államegység.

A modern politika szoros összeköttetésbe jutott az aritmetika törvényeivel. Eszközei közé tartozik a szociológia, demográfia és csakis ezeken az alapokon számolhat a jövővel, csak így készülhet el az új alakulásokra. A diplomácia eddig tisztán a jelen tényezőit vette figyelembe és ma már még a diplomácia is számolni kénytelen a jövővel. Számolni kénytelen az államokat és népeket alakító erőkkel. Csakis az a diplomácia lesz győzelmes a jövőt illetőleg, a mely a demográfia, statisztika és szociológia pozitív tanaira támaszkodik.

Az államokat alkotó és fenntartó belső erők ép úgy változnak, mint változnak a nemzetek és államok közti viszonyok. Csak az lát be messze a jövőbe, a ki az adott viszonyok befolyását a leendő alakulásokra ki tudja számítani és gyakorlatilag alkalmazni. A történelem a múlt perspektíváját nyitja meg. A demográfia, statisztika és szociológia megnyitják a jövőt. Ez utóbbiakból szinte konstruálható a jövő előre látott története.

Cobdenig és a manchesteri iskoláig a politika és a diplomácia a bevett fogalmak és a megcsontosodott nézetek gyakorlati alkalmazásából állott. Sem a népek belső átalakulásaival, sem a nemzetközi viszonyok jövődöbéli fejlődésével nem foglalkoztak, s nem is foglalkozhattak a politikusok, mert hiányzott a pozitív alap a jövőbe való pillantáshoz. Sőt a tényleges állapotok erőmérőjével sem bírtak. Biztos adatok hiányában csak hozzávetőleg ismerték a nemzet és az állam erőit. A szociológia és statisztika Cobden, Herbert Spencer és Quetelet óta vo-

nult be a politikába; úgy hogy ez szükségkép tudományos alpra helyezkedett át. A pozitívizmus amúgy is lényeges tulajdonsága a politikának, nem pedig az elvont filozófia. A legpozitívabb tudományok tehát szükségkép a legnélkülözhetlenebb kellékeivé lettek a modern politikának.

A szociologia a társadalmi viszonyokba pillant. A statisztika pozitív tényeivel megvilágítja a jelen viszonyait; de egyszerűs mind a múlt és jövő felé tekint. Biztos adatokkal tünteti fel a népesedési és foglalkozási viszonyokat, ekkép tehát épúgy szolgál a szociológiának, mint a demográfiának. Ez utóbbinak nagy egységébe olvad a pozitív tudományok összessége. Ez nyitja meg a statisztika és a szociologia segítségével a jövő panorámáját. Ez tárja fel a népek és államok jövőndőbeli alakulását.

A politika modern segédeszközei mellett biztos pillantást lehet vetni a jövőbe. Az ezen segédeszközökre támaszkodó politikus előre tudja, mikép fog kibontakozni az egyes államok belső viszonya s mikép fog alakulni az európai egyensúly. A tényleges viszonyok efemerek, s oda vannak vetve a legnagyobb változásoknak. A hatalom és tekintély alapja a nemzet és állam belső kifejlődése. Minél nagyobb egy állam népesedési, vagyonossági és kulturai fejlődése, annál nagyobb befolyást fog gyakorolni a kül viszonyokban. Ugyanez áll megfordítva is, s így minél inkább visszafejlődik valamely államban a népszaporodás, vagyon és kultúra, annál nagyobb mérvben következik be az összezsugorodás. Régi dicsőségükből s hatalmuk emlékeiből egyideig tovább tengődhetnek hajdan első rangú államok. De a modern politika segédeszközeivel rendelkező államférfi jól tudja, hogy a nagyság és hatalom külső jelei a legelső próbánál el fognak enyészni; mert nem felel meg ezeknek a belső tartalom. A legújabb korban ép ezért léphettek fel merészen mélyrepillantó államférfiak, a kik felismerték a dekadenciát a külső jelenségek tiszteletet parancsoló formái mögött. Ugyanez áll s pedig sokkal fokozottabb mérvben a jövőre is.

A statisztika, szociologia és demográfia biztos alapot ad az államférfiaknak és politikusoknak, a viszonyok jövőndőbeli alakulása tekintetében. A pozitívizmusra támaszkodó politikus előre látja a legközelebbi jövő fejleményeit, s e szerint készítheti el terveit. Vannak nagy hatalmak, melyek előre kiszámíthatólag, alig évtizedek múlva le fognak süllyedni hatalmi állásuk niveaujáról, s új és hatalmas alakulások fognak keletkezni.

Ugyanez áll s tán még nagyobb mértékben az egyes népfajokra nézve is. A statisztika, etimológia és demográfia pozitív alapján fel lehet építeni, a küzdelemben álló népfajok fejlődési és visszaesési állapotának kibontakozó egész rendszerét. Előre meg lehet mondani, melyik faj lesz győzedelmes s melyik vesz csatát a küzdelemben. A modern politika segédtudományainak segítségével be lehet pillantani a fajok jövőjébe. Esetleges változások, vagy épen váratlan katasztrófák ideiglenesen megváltoztathatják a statisztika és demográfia pozitív következtetéseit; de a nagy átlagban és megszakítások után e következtetések érvényesülni fognak.

A biztosság tekintélyével fellépő ezen tétel kétségbe vonhatatlan úgy a nagy nemzetközi viszonyokban, mint az egyes államok bel viszonyaiban. A latin, germán és szláv népek jövőjébe világosságot gyújtottak a politika modern segédtudományai. A nagy keretekben megvilágított alapelvek azonban nem szükségkép érvényesülnek a részletekben. A latin, germán és szláv néptömbök szétforgácsolt alakzatai néha más törvénynek hódolnak, mint azon nagy tömegek, a melyekből kiszármaztak. De a statisztika s az ennek adataiból táplálkozó demográfia e néptöredékek jövőjét is felderíti. Annál biztosabban összemérhető az osztrák-magyar monarchia népeinek s különösen Magyarországon a magyar tájnak fejlődési viszonya, s ez Összemérés eredménye gyanánt feltárható a jövő.

Bekövetkezhetnek viszonyok és gátló körülmények, a melyek megváltoztathatják a modern eszközökkel dolgozó politika perspektívájában megjelenő alakulásokat. Lesújthatnak tán még katasztrófák is, a melyek megsemmisítik a dus életnek induló csirákat s termékenynyé tehetik a meddőséget. De feltéve a normális viszonyokat és a szabad fejlődést, a statisztika és demográfia segítségével kimutatható először az, hogy Ausztria és Magyarország népességi, kulturái és ethnografiai viszonyainak, a jelenlegi politikai alakulás felel meg.

Kimutatható másodsor, hogy a közel jövő lényegesen nem fog különbözni a jelentől. Hogy tehát a dualizmus nagy kerete, s az egységes állam Magyarországon, Ausztriában pedig a tartományi rendszer felel meg most s fog megfelelni még igen soká a tényleges viszonyoknak, s a fajok jövőbeli alakulásának.

A dualizmus maradandó megszilárdulásának s a foederalizmus kizárásának garanciái az osztrák magyar monarchiának nem-

csak keleti államában, hanem egyszersmind a nyugatiban, tehát Ausztriában is léteznek.

Magyarországon az egységes cenzalizált állami alakulás felel meg a gyakorlati viszonyoknak; Ausztriában a tartományi rendszer, de nem az állami foederalizmus.

Az osztrák állam és alkotmányosság eddig is a tartományi szervezet keretében nyerte megszilárdulását. Ebben a keretben fog tovább történni az osztrák-magyar monarchia nyugati államának konszolidációja.

Bizonyos tartományi rendszer létezett Ausztriában még a birodalmi egység virágzó korszakában is. A tartományi különállás oly életerősen fejlődött ki az osztrák államban, hogy az többé semmi kísérlet által meg nem semmisíthető. Még az alkotmány felfüggesztése, bármily provizórium, vagy absolutizmus is, kénytelen volna számolni a tartományi különállással: mert hisz a tartományi öntudat nemcsak a különböző nemzetiségekben létezik, hanem még az ugyanazon fajhoz tartozó, de különböző tartományokban lakó népekben is. Németekben és szlávokban egyaránt.

Az alsó és felső ausztriai, valamint a tiroli és stíriai német ség, bár a szláv nyomás a germánság e tömbjeit közelebb hozta egymáshoz, mégis ragaszkodik tartományi különletéhez. A Habsburg-ház iránt való hűsége által képviselt birodalmi hazafisága mellett nemcsak létezik, hanem ennél talán erősebb helyi patriotizmusa. Még sokkal fokozottabb mérvben áll ez a szlávokról, a kiket sem a történelem kapcsai, sőt még a közös nyelv és közös kultúra szálai sem fűznek egymással össze.

A foederatív rendszernek egy alsóbb faja, vagyis a nyelvi- leg, igazgatásilag, sőt kultúráilag és társadalmilag decentralizált tartományi rendszer ekkép elpusztíthatatlan a monarchia osztrák államában. E tartományi rendszer azonban nem emelkedhetik az állami foederáció magaslatáig.

És nem a dualizmus miatt, a németek, vagy a magyarok kedvéért, s azért sem, hogy valamely ellenséges faktor gátolja az osztrák állam foederatív irányban való kibontakozását. Egyszerűen azért, mert az osztrák tartományi decentralizáció, faji és igazgatási különállás nem fejlődhetik az állami tömörülés felé, ugyancsak azon faji, kultúrai és partikuláris viszonyok miatt, a melyek Ausztriában létrehozták a tartományi rendszert, s a melyek ennek akár a cenzalizáció, akár az állami foederalizmus felé való kibontakozását lehetetlenné teszik.

Egyetlen pillantás Ausztria nemzetiségi térképére, teljes garanciát szolgáltathat e tekintetben.

A foederatív szerkezet azt jelentené, hogy Ausztria tartományai a fejlődés fokozatában, nemcsak partikuláris, hanem egy-szersmind faji karaktert nyernének. A németiség e kibontakozás-ban még nyerhetne. Ausztriának nem kevesebb mint hat tarto-mányában abszolút többséget képez a németiség, s a hat közül négyben oly nagy túlsúlya van minden más népelem fölött, hogy e tartományok német faji jellege elvitatható nem volna. Alsó-Ausztriában a németiség 96 %, Felső-Ausztriában 99.5, Salz-burgban 99.7 s Karinthiában 71.6 százalék a német elem. Stá-jerországról, hol a 67% németiséggel szemben 32% szlovén áll, nem is kell szólni; pedig itt a szlovénség érzi gyengeségét a német elem mellett, mert mint legújabban is, minduntalan a passzivitás terére lép.

A német tartományok homogenitása mellett, a szlávtság csak egyetlenegy provinciában, Krajnában képez minden más fajjal szemben elnyomó többséget. Csak 5% németiség mellett 94 % szlovén él Ausztria e tartományában. A szlávtság mindenütt má-sutt nagy erős ellensúlyt talál a németiségben, vagy a latin ele-mekben; vagy pedig önmagában van meghasonolva, mint Gali-cziában, hol 53% lengyel mellett 43% ruthén képezi a nemzeti irányban való kibontakozás gátját.

A jelenlegi osztrák miniszterelnök, gr. Badeni nagy ered-ményeket ért el ugyan a lengyelek és ruthének kibékítésének terén. Kitűnő igazgatási rendszere joggal vonhatta magára a korona figyelmét és tetszését. Ferencz József császár és király, galicziai útja alkalmából, szokatlan módon ki is fejezte rendkívüli megalégedését. De a legutóbbi ruthén deputáció viselt dolgai, Bécsben kétségtelessé tették, hogy a lengyelek és ruthének közt teljes békés egyetértés nemcsak most nem létezik, hanem aligha fog létezni jövőre is.

Galicziának lengyel nemzeti kibontakozását tehát aligha tenné lehetővé a ruthénség, mely fajrokon ugyan a lengyelekkel, de ezektől mégis külön öntudattal bír. A magyarországi ruthén-ség a fajkülömbőség daczára sokkal inkább magyar, mint a gali-cziai ruthénség lengyel.

Mit lehet mondani Csehországról és Morvaországról, a hol a nemzeti és külön állami kibontakozásnak nem is fajrokon, hanem a fajkülömbőség által a gyűlölet izzó hőfokáig fölhevített

faji ellentét létezik? Csehországban 37, Morvaországban közel 30%, nagy vagyona és kultúrára támaszkodó németiség szinte legyőzhetetlen gátakat emel a cseh-morva államalakulás előtt. Ily nagy és hatalmas kisebbséggel szemben a cseh-morva állam meg nem valósulhat, vagy pedig oly belső ellentéteket létesítene, a melyek visszahathatnának a monarchia szilárdságára, tekintélyére és erő kifejtésére.

A szlávoknál még kisebb evolúció képességgel bír az ausztriai latip faj, mely egyetlenegy tartományban sem éri el az Összes lakosság felét. Az olasz lakosság Isztriában csak 44.7, Tirol és Vorarlbergben 40%. A bukovinai románság számára csak valamivel haladja meg a 32%-ot.

Mindez adatok s általában Ausztria nemzetiségi statisztikája kétségtelenné teszik, hogy az osztrák állam nemzetiségi és partikuláris tényezői, a mennyire lehetlenné teszik a homogén, vagy pláne nemzeti egységet Ausztriában, ép annyira kizárják a foederalizmusnak magasabb, minden oly alakulását, a mely az osztrák tartományoknak állami jelentőséget és különállást adna. Vannak igazságok, a melyekről csak az aritmetika segítségével lehet meggyőzni az ellenvéleményűeket. A következő táblázat tartalmazza az aritmetikai bizonyítást.

Az osztrák tartományok népességi statisztikája nemzetiségek szerint.

Tartományok	Német	Cseh, morva, tót	Lengyel	Ruthén	Szlovén	Szerb, horvát	Olasz, latin	Román	Szaporodás 1880-hoz képest						
	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$	$\frac{\%}{0}$						
Alsó-Ausztria	2364360	96 ⁰ ₀	93481	2208	0 ¹	383	742	—	307	1084	0 ¹	42	—	13 ³	
Felső-Ausztria	772423	99 ³	3709	213	—	162	93	—	5	59	—	1	—	3 ³	
Salzburg	168490	99 ⁷	353	7	—	—	12	—	2	71	—	—	—	5 ⁷	
Sztájerország	847923	67 ⁸	663	117	—	332	400480	32 ⁰	69	413	—	1	—	5 ⁴	
Karinthia	254332	71 ⁰	158	17	—	—	101030	28 ⁴	3	96	—	—	—	3 ³	
Krajna	28033	5 ⁷	336	27	—	11	466269	94 ¹	659	319	0 ¹	—	—	3 ³	
Isztria	15206	2 ³	563	109	—	6	207163	31 ⁴	141177	21 ⁴	294580	44 ⁷	476	8 ⁰	
Tírol és Vorarlberg	542652	59 ⁹	1318	74	—	13	189	—	17	—	362416	40 ⁰	2	1 ¹	
Csehország	2159011	37 ²	364488	498	—	181	63	—	11	—	113	—	—	5 ⁰	
Morvaország	664168	29 ⁴	1590513	70 ³	—	120	5039	0 ²	—	—	42	—	2	5 ⁶	
Szlezia	281555	47 ⁸	129814	22 ⁰	—	17	178114	30 ²	—	—	5	—	—	7 ¹	
Gallizia	227600	3 ⁵	5227	0 ¹	—	283509183	53 ⁴	—	208	—	208	—	283	10 ²	
Bukovina	133501	20 ⁸	536	0 ¹	—	23604	3 ⁷	—	1	—	18	—	208301	13 ⁸	
Dalmácia	2026	0 ⁴	1412	0 ³	—	5	343	—	501307	96 ²	16000	3 ¹	2	13 ⁰	
Összesen	8461580	36 ²	5472871	23 ²	—	3105221	13 ²⁵	—	1176672	5 ⁰¹	644926	2 ⁷⁵	675305	209110	10 ³

(Összes lakosság: 23,473 056.)

Az előadottakhoz képest a foederatív államszerkezet magában az osztrák államban is lehetetlenség. A faji, nemzetiségi és történelmi különállásoknak szükségkép a tartományi rendszerben kell megtalálniuk kielégítésüket. Az igazgatási decentralizáció még ölthet nagyobb méreteket. A nyelvterület kiterjesztése tovább folyhat. A hatalom és vezérszerep is alá van vetve Ausztriában a módosulásoknak és folytonos ellenhatásoknak. De egészen bizonyos, hogy Ausztriából sem centralizált, sem a foederáció alapján kibontakozó állam nem lehet.

Annál kevésbé lehetséges a foederatív szerkezet Magyarországon, sőt itt még a nyelvterületek behozatala is kizártnak látszik.

A nemzetiségi viszonyokra alapított foederatív szerkezetet a magyarok államában lehetetlenné teszik nemcsak a történelmi előzmények, hanem maguk a gyakorlati viszonyok.

Nem kétséges, hogy a magyar faj, a Habsburgok monarchiájának keleti államát nemzeti állammá akarja tenni s nem elégszik meg a pusztá hegemoniával. De a legerőteljesebben jelentkező nemzeti érzés, mely a magyarokat jellemezte, vagy akár a leg-túlzóbb sovinizmus mellett sem volna lehetséges a magyar állam, magyar jellegének fentartására s Magyarországon is az Ausztriához hasonló tartományi rendszer valósulna meg, ha a Lajta folyótól keletre hasonló viszonyok volnának, mint léteznek az osztrák államban.

Szent István birodalmának azon területén, a hol a magyar faj, a török hódítás következtében visszavonult s megtelepült helyén a horvát nép, ez utóbbinak nemzeti egyénisége, kultúrája és politikai külön élete szabadon, szinte a magyarok komoly ellenzése nélkül fejlődött ki. Horvátország ma oly széleskörű autonómiával bíró tartománya Magyarországnak, amelyre vágyó szemmel tekinthetnek az osztrák tartományok. A közös ügyeken kívül Horvátország autonóm ügyei megközelítik, bár el nem érik, szinte a szuverenitás határát. Ez az oka, hogy komoly horvát politikusok és közjogászok is horvát államiságról beszélnek, s tagadják, hogy Horvátországnak csak tartományi jelentősége van.

A jelen munkának, mint ismételten volt róla szó, nem feladata közjogi viták és vitás kérdések megoldása, annál kevésbé lesz feladata ellentétek támasztása és kihegyezése. Bizonyos, hogy Horvátország nem bír az államiság lényegesebb attribútumaival, mert hisz még saját belügyeiben sem teljesen független. De egészen kétségtelen, hogy Horvátország területi különállása s a

horvát nép nemzeti egyénisége sokkal erősebben domborodik ki, mint akár Csehorszáé és a cseh nemzeté. A magyar-horvát kiegyezésről szóló törvény nemzet és nemzet közti alkuról beszélget; bizonyos tekintetben foederatív eszmét pendít meg. A horvát túlzók így is fogják ezt fel s e gondolatot összekapcsolják a délszláv eszmével.

De mindez csak azt bizonyítja, hogy Magyarországon is szükségkép létrejönne legalább a tartományi rendszer, ha a nemzetiségi területek hasonlóak volnának a Dráván túli területhez. Ha az erdélyi románság, s a felvidéki tótság oly kompakt tömörülést mutatna, s nemcsak külön nyelvre, hanem külön kultúrára támaszkodhatnék, mint a horvát nemzet, akkor mi sem tartóztathatná fel a foederatív irányban való kibontakozást. De nemcsak erre nem kerülhet a sor, hanem még az osztrák tartományi rendszerre sem. Magyarország és Ausztria viszonyai között egyik fő különbség az, hogy míg Ausztriában nem egészen 8½ millió németiség mellett, több mint 14 millió leginkább szláv lakosság él, s így a németiség egyedül csak tekintélyes minoritást képez, addig a magyarság a szoros értelemben vett Magyarországon már is elérte az 50%-ot. És még szinte fontosabb körülmény az, hogy a németiségnek egyetlenegy szövetségese sincs az osztrák nemzetiségek közt. Még az úgynevezett enclavék sem tartanak az osztrák németekkel.

Stájerországban a németiség nagy többséget képez (67.8%) s a 32% szlovénség mégis ellentétbe helyezkedik vele. Sőt még a karinthiai 28% szlovénség sem érzi magát politikailag asszimilálnak a németiséghez. Viszont a szlávok tömbjei közé szorult németiség sem asszimilálódott a grammatikán kívül, politikailag sem a szlávokhoz. A 37% csehországi s a 29% morvaországi németiség teljesen megtartotta nemzeti öntudatát; sőt még a krajnai 5% németiség is át van hatva e tudattól.

A magyarok ellenben kevés nemzetiségüket asszimilálták nyelvileg; de annál több asszimiláció létesült politikailag. A túlnyomó magyar tömbök közé került s több, mint egy millióra tehető nem magyar ajkú polgárok egészen a magyar fajjal éreznek együtt. Nemcsak azon vármegyékben, a hol a magyarság megközelíti a 100%-ot, hanem még ott is, a hol a magyar faj épen nem, vagy csak valamivel haladja túl az 50%-ot, a beékelt nemzetiségek az egy román tájtól eltekintve, mind a magyarsággal tartanak. De vannak egész fajok is, a melyek a legbensőbbben

csatlakoztak a speczifikus magyar fajhoz. Ilyen legelső sorban — az erdélyi szászság leszámításával — az összes németség, vagyis 1 ½ millió művelt és gazdag németajkú magyar állampolgár.

Politikailag asszimilálva vannak továbbá Magyarországon a vendek, ruthének s a szerbek legnagyobb része; úgy hogy tulajdonkép a magyar nemzeti törekvések számára az osztrák-magyar monarchia keleti államában több, mint tízmillió honpolgár áll készen; úgy hogy a szoros értelemben vett Magyarországon a lakosságnak csak $\frac{1}{5}$ részében lehetséges a nemzetiségi izgatás. Csak ez aránylag kicsiny s kultúrailag és gazdaságilag nagyon hátramaradt lakosságban lehet sikerrel propagálni a foederáció eszméjét.

E hányadhoz hozzá van számítva az összes tótság, pedig ennek nagy része is politikailag asszimiláltnak tekinthető.

A magyar nemzeti eszmével szemben Magyarországnak csakis román lakossága állítható; sőt e 2½ millió lakoságnak sem teljes egésze, mert vannak a magyar faj közé zárt oláh tömbök, a melyek szintén a magyarsággal tartanak. Ily oláh enklávék vannak Bihar megy ében, s ilyen gyanánt tekintendő a izalandi, margittai, érmihályfalvi stb. járások oláh lakossága. Vannak továbbá erős oláh enklávék, amelyek ki vannak szakítva a román izgatás eszmeköréből: Árad, Krassó-Szörény és Temes megyékben. Sőt a Szilágy és Maros megyei oláhságnak, a magyar faj közé ékelt igen jelentékeny tömbjeit sem választja el ellenséges érzület a magyaroktól.

Általában a népességi és kultúrai viszonyok lehetetlenné teszik, hogy a magyar állam egysége felbomoljék, azon egyetlen nemzetiség igényeihez képest, melyben sikerült az izgatásnak külön nemzeti öntudatot s az egységes magyar állam eszméjébe ütköző vágyat becsempésznie. Erdély román autonómiája a Tiszáig, a kultúrai és gazdasági viszonyokról nem is szólva, mert e több, mint 6 millió lakossággal bíró országrészben a románság nagy kisebbségben van; csak 41½%-át képezi az összes lakoságnak. A tulajdonkép való Erdélyben a románság többséget képez ugyan, de többsége még a 7%-ot sem éri el. 1 millió 200 ezer oláh mellett 700 ezer magyar és 220 ezer német lakik. Ekkép tehát Erdélynek román autonómiája, számra is majdnem egyenlő; gazdaságilag és kultúrailag pedig hasonlíthatlan fölényben levő nem oláh lakosság elnyomását jelentené. A csehek Csehországban sokkal nagyobb perczentet képviselnek a németség felett, mint az oláhság magában Erdélyben a nem oláh lakosság irányában.

Csehországban ugyanis a cseh lakosság majd 63, Morvaország szláv lakossága több mint 70%-ot képez, míg Erdély román lakossága csak 56.72%.

A legfőbb különbség pedig az, hogy Ausztriának szláv jellegű tartományaiban a szlávok vagy oly óriási többséget képez, mint Krajnában, hol 94% szlovén lakik; vagy pedig csak két faj él egymás mellett. Csehországban a cseh-morva népesség 62.8%, s a németesség 32-2%.

Morvaországban a morva lakosság 70.3%, a német 29.4%. A többi összes nemzetiségek száma alig emelkedik néhány százra, vagy néhány ezerre. Ide járul még, hogy a két kizárólag uralkodó faj, több mint fele részében elkülönített területeken lakik. Itt tehát a nyelvterületek lehetségesek. Erdélyben, vagy a román izgatók által oláh nyelvterületnek nevezett vidéken, Magyarország és Erdély 18 vármegyéjében még a nyelvterületek sem lehetségesek, mert e területen nem két nemzetiség, hanem legalább három-négy, sőt öt lakik. 2 millió 300 ezer oláhság közt több mint 1 millió magyar, fél millió német, s 200 ezer szerb, ruthén és tót él.

És ugyanezen területen, a kultúra és politikai központok szinte mind túlnyomólag magyarok. Nincs egyetlenegy város a 18 vármegyében, melyben a románság többséget képezne, sőt alig van néhány, a melyben a román lakosság nem elenyészően csekély. A magyar lakosság számos, az úgynevezett román nyelvterületen levő városban túlhaladja még a 90%-ot is (Zilahon 97.70%, Kolozsváron 96.76, Nagyváradon 97.57, Marosvásárhelyen 99.17, Szatmáron 98.30%). Ellenben a román lakosság csak egyetlenegy városban Lúgoson haladja túl a 40%-ot, a többiben leszáll egészen a 0-ig. És igen jellemző, hogy minél inkább kulturális központot képeznek az úgynevezett oláh nyelvterület városai, annál kisebb azokban a román lakosság perzentje és megfordítva.

Magyarországon tehát a foederatív eszmének egyáltalán nincs semmi talaja; sőt e rövid összehasonlítás azt is kétségtelenné teszi, hogy a magyarok államában — Horvátországot leszámítva — nemcsak az osztrák tartományi rendszer, hanem még a nyelvterületek sem valósíthatók meg.

De valyon a monarchia, névszerint az osztrák és a magyar állam faji, kulturális és politikai viszonyai nem szenvedhetnek-e lényeges átalakulást a közel jövőben?

VIII. FEJEZET.

Jövendőbeli alakulás.

A statisztikának és a demográfiának mintegy a jövőt megjósoló szerepéről volt már szó.

Örök és állandó formák még a képzőművészetben sincsenek, annál kevésbé vannak azon művészet terén, melyet államférfiúi képességnek és politikának neveznek.

Maguk az államok is alá vannak vetve a változásnak, annál inkább azon formák, a melyekben fellépnek, fejlődnek és kibontakoznak. Különösen alá vannak vetve a változandóságnak azon államok, a melyek területén több, egymással küzdő faj, vagy nemzetiség él. És pedig nemcsak akkép, hogy egyik faj mesterségesen, vagy erőszakosan föléje kerekedik a másiknak. Egyik úgy a népszaporodás, mint a kultúra tekintetében hatalmasan kibontakozik s a másikat legyőzi a küzdőtéren. Ausztria Magyarország s a dualizmus jövőjének szempontjából érdekes vizsgálat alá venni azon kérdést, vajjon a jelenlegi kultúrai és népesedési viszonyok nem mennek-e már a közel jövőben át akkora alakulásra, hogy az átalakulás visszahatással lesz Ausztriának s esetleg Magyarországnak államalakulására s így magára a dualisztikus rendszerre.

Ausztriában jelenségek mutatkoznak, amelyek a szlavizmusra igen kedvezők. A szlávok nagyobb szaporodást s a kultúra és a vagyon-verseny terén oly nagy előnyöket vív ki a németek felett, hogy maguk a németek közül igen sokan aggódva tekintenek a jövőbe. Csak nagyon természetes tehát, hogy az osztrák szlávok viszont a legfényesebb panorámát látják megnyílni szemük előtt.

A német pesszimisták és a szláv optimisták az idők során

fokról-fokra látják lesülyedni az osztrák németiséget a nyugoti szlávság előretörő áradatában. Az a fényes metropolis, melyhez fogható kevés van a földgömbön s melyet a német kultúra, német magyon és művészet teremtett, úgy a pesszimisták, mint az optimisták látóhatárán a nyugoti szlavizmus nagyszerű fővárosává fog átalakulni, a melyhez képest a keleti szlavizmus Szent-Péter vára a jelentéktelenség színvonalára sülyed le. A nyugoti szláv metropolis fénye annál inkább el fogná homályosítani a magyarok fővárosát, Budapestet. Lengyelek, csehek, morvák, szlovének és vendek faji propagatív erőikkel s a kultúrában való hatalmas előrehaladásukkal annyira túl fogják szárnyalni az osztrák németiséget, hogy ez csak jelentéktelen nemzetiséggé degradálódik a nyugoti szlávság hatalmas alakulásában, melynek ma még sem méreteit, sem határait nem lehet előre megjelölni.

Ez a nagy átalakulás éreztetné hatását nemcsak Magyarországgal, hanem egyáltalán a Habsburgok monarchiájának hatalmi és világjelentőségével. Az aggodás tehát nem szorítkoznék csak az osztrák-németekre, hanem ki kell annak terjednie a magyarokra is; mert ezek az osztrák németekkel szinte egyenlően volnának fenyegetve.

Az aggodásnak azonban semmiféle mérve, terjesztése és megosztása sem segítene. Ha a nyugoti szlávság evolúciója valóban ily hatalmas volna; ha azok a fejlődési különbözetek, melyeket németek és csehek ellentétes szempontból közzétesznek, megfelelnének a valóságnak, az osztrák németiség és a magyarság legnagyobb erőfeszítése sem volna képes meggátolni a végzetes következetességgel történendőket. Nem telnék bele fél század s az osztrák-magyar monarchia gyökeresen átalakulna s a dualizmust többé nem a szláv foederalizmus fenyegetné, hanem a szlávság elnyomó hatalma.

A fejlődések alapján történő számításoknak azonban igen nagy hiánya az, hogy helytelenül állítják egymás mellé a különböző epokák és a tartományok különbségeit. A németiség erőit azon korban nézi meg, a midőn ezt az állam összes hatalma emelte. És azon tartományokat állítja egymással szembe, a melyek a kultúra s fejlődés elmaradottságát képviselik. így természetes, hogy óriási csökkenés mutatkozik a németek rovására s nagy fejlődési arányok bontakoznak ki a szlávok javára.

Ha a nagyobb perspektívákat s az ellentétes jellegű tartományokat állítjuk egymással szembe, akkor az osztrák németiség

már a legközelebbi évtizedben szükségkép összetörpülne a szláv-ság mellett. A népszaporodás 1830-tól 1890-ig a németeknél csak 23, a szlávoknál 48 százalék szaporodást mutat.—E különbség oly nagy, hogy ha ez alapon kellene kiszámítani a jövő alakulásait, az osztrák németiség, szemben a szlávssággal fél század alatt jelenlegi számarányának telére süllyedne le.

Ugyanez mondható a kulturái viszonyokról is. Az elemi oktatásnál a németjellegű iskolák 57, a szlávok 36%-ot tüntet tek fel 1854-ben. A legutóbbi népszámlálás idején e percentsz viszony lényeges átalakuláson ment keresztül, mert ekkor a németnyelvű iskolák percentszje 41, a szláv jellegűeké 51% volt. Még feltűnőbb az átalakulás ugyanezen időszak alatt a középiskolák tekintetében. A 102 középiskola közül 1852-ben még 79 tisztán német volt, 15 vegyes, 1 tiszta cseh és 7 tiszta olasz. A legutóbbi, vagyis az 1890-iki felvétel alkalmával 250 középiskola közül 153 volt tiszta német, 3 vegyes és 85 tiszta szláv. Százalékokban kifejezve az arány az, hogy a német 78% leszállt 61-re, s a szláv 1%-ról felemelkedett 34%-ra. Az egyetemi oktatás nem mutat ugyan fel ily nagy eltérést, de mégis figyelemre méltó, hogy 1865-ben az egyetemi tanulók 53%-a német s 38%-a szláv volt; ez a percentsz viszony 1890-ben úgy alakult át, hogy a német tanulók %-a 46, a szlávoké 45 lett. Az iparoktatás tekintetében is a szlávsság nagy előrehaladást tüntet fel.

Ha e nagy korszakok összehasonlításából vonnók le a következtetéseket, a német pesszimistáknak valóban igazuk lenne, ép úgy, mint a szláv optimistáknak. Lényeges, sőt döntő körülmény azonban az, hogy e nagyobb perspektívákban a németeknek nemcsak valódi belső erői jelennek meg, hanem egyszersmind a politika által rájuk protegált előnyök. Nem is szólva az 1848 előtti időkről, maga az abszolutizmus egyebet sem tett, mint germanizált s az osztrák németiséget tolta előtérbe. Egy cenzuralizált birodalom erőforrásait adta a németiség erőforrásainak kiegészítésül. Maguk a népszámlálások, a németiség javára s a szlávsság ellen történtek. És mert nemcsak a kulturái hegemonia volt a németiségnél, hanem az állami és birodalmi eszme erre támaszkodott, csak nagyon természetes, hogy az osztrák németiség saját faji erőin túl nyert dotálást az állami eszközökből. A legigazságtalanabb tehát a németiség etnikai és kulturái erőit a régi korszakok kapcsán állítani szembe a szlávsság erőivel; mert midőn a mesterségesen átvitt erők megszűntek, a németiségnek szükség-

kép a legmeglepőbb hanyatlás színében kell feltűnnie a szlávtság irányában.

A másik téves szempont az összehasonlításnál az észak keleti tartományok paralellákba állítása az alpesi német tartományokkal. Tirol, Salzburg, Vorarlberg, sőt némileg Felső-Ausztria, tehát a tulajdonképeni német tartományok legnagyobb része, hátrózott stagnációt, sőt részben visszaesést mutat. E tartományokat, különösen Tirolt, Salzburgot csak az idegen forgalom emelheti, mint e forgalom felemelte Svájcot. Es valóban az osztrák alpesi tartományok oly bámulatos természeti szépségekkel bírnak, hogy az idegenforgalom tekintetében rövid idő alatt versenyezni fognak Svájcczal. Az angol turisták, a kik pedig a legirányadóbbak, Vorarlberget, Tirolt és Salzkammergutot kezdik többre tartani Helvétziánál. A rendkívül fokozódó idegen forgalom rendkívüli fejlődést hozhat létre e tartományokban is, s ehhez képest emelkedni fog e vidékek iparos állapota is.

Egyelőre azonban e tartományok a sragnczió, sőt a visszafejlődés szomorú képét mutatják. Az inkultura, obskurantizmus, s általában valamely csodálatos buti tó rendszer a kultúra élén haladni szokott németiséget, itt mélyen lealacsonyította. A birtokviszonyok mozdulatlansága s a községek beleavatkozása a birtok rendszerbe és a házassági ügyekbe, a stagnációknak legsajnálatosabb állapotát hozták itt létre. Az osztrák németiség legtipikusabb tartományai ekkép a német szellemhez méltatlan elmaradottság és sötétség ködfátyola alá jutottak. A cseh, morva és sziléziai viszonyokat, a szlavizmusnak itt való fejlődését tehát a tipikus német tartományokéval hozni kapcsolatba, a legnagyobb igazságtalanság s a legnagyobb tévedés. Ha majd az idegen forgalom s az ennek kapcsán támadó új kulturái és gazdasági viszonyok az osztrák alpesi tartományokat felemelik, akkor lehet szó összehasonlításról. De addig nem.

Az igazságos és korrekt összehasonlítás a németiség és szlávtság erőinek megmérésénél csak két korlát között lehetséges. Az egyik korlát az, hogy a szlávtságot és németiséget a valódi küzdőtéren, tehát első sorban Csehországban, Morvában és Sziléziában s a délvidéken, melyben a szlavizmus központja Krajna, kell egymással összemérni.

A második korlát abból áll, hogy az összehasonlítás chronologiai alapjává azon korszakot kell tenni, melyben úgy a németiség, mint a szlávtság természetes erőivel s nem az állam kiköl-

csönzött fegyvereivel volt a küzdőtéren. S az utóbbi tekintetben a politikai aera szinte teljesen összevág a statisztikai felvételek új aerájával.

Az új korszak, Taafféval élén 1879. végén kezdődött. Ez időtől kezdve a németség semmi állami protekcióban nem részesült, sőt azt lehet mondani, hogy az állami hatalom igyekezett levetkőztetni összes előnyeiből. Az osztrák németség ekkép egészen sajátját képező természetes erőire volt utalva és szinte a szlávtság részesült, ha nem is állami protekcióban, hanem legalább rokonszenvenben. S ezenkívül a szláv-német küzdőtéren kell összehasonlítani az erőket s ekkép kell levonni a jövőre nézve a következtetéseket. Az 1880. és 1890. közt lefolyt 10 év a Taaffe rendszer légkörében tellett el s így egész tárgyilagosan lehet elfogadni a statisztikai felvétel adatait. Ez adatok azonban egyáltalán nem mutatják a németség nagy erőhanyatlását. A szlávtság nem foglal tért Csehországban és Morvában. A sziléziai térfoglalás pedig egészen jelentéktelen. Cseh és Morvaországban a szlávtság és németség viszonya elenyésző csekélységgel ugyanaz volt 1890-ben, mint volt 1880-ban. Nem tagadható, hogy a cseh nép szaporodásának feleslege jelentékeny kivándorlást mutat az osztrák-német tartományokban s különösen Bécsbe, amely utóbbi helyen a cseh lakosság 30.000 lélekszámmal szaporodott a lefolyt évtized alatt. Az is kétségtelen, hogy magán a német-cseh küzdőtéren a városokban szaporodik a cseh lakosság, a mennyiben a cseh elem az 5000 lakón felüli városokban 56.9-ről 58.4%-ra, s a 10.000 lakón felüli városokban 58.2%-ról 60.1%-ra emelkedett. Az is igaz, hogy a 20%-os népszaporodást feltüntető 14 járás közül magára Csehországra 6 esik, míg az összes német tartományokra csak 3. Nem tagadható továbbá, hogy az északkeleti tartományokban a szlávtság kultúráilag is előrenyomul; 1880-ban ugyanis 247 középiskola között 160 volt tiszta német és 70 tiszta szláv; míg 1890-ben 250 középiskola között 153 volt tiszta német és 85 tiszta szláv. Az alsó és legfelsőbb oktatás is a szlávtság előrenyomulását jelzi. De a tulajdonképeni küzdőtéren a németség mégis csak igen keveset enged a szlávtságnak.

Legjellemzőbb maga a népszaporodás, s itt a németség csakis egészében, vagyis a dekadens alpesi tartományokkal együtt van hátrányban. Ezt a hátrányt is csak egy csekély törtszám mutatja; a mennyiben a németség aránya 1880-ban 36.75% volt s e szám leszállott 1890-ben 36.05%-ra. De ha a szláv-német küz-

dóter adatait hasonlítjuk össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy a németek még átlag is szaporábbak a cseheknél, morváknál és szlovéneknél együttvéve. Ausztria lakossága ugyanis 1880 és 1890 közt 7.70% szaporodást mutat fel. A németek az átlag alatt maradnak 2.65%-al. A csehek és morvák bár igen csekély törttel e szaporodás fölött állanak (5.63%), a szlovének nagymérvű elmaradása miatt (3.19%) azonban a vegyes tartományok szlávjai nem érik el a németek átlagos szaporodását sem.

Igaz ugyan, hogy a németek szaporodásának egyik főtényezője Bécs városa, de az még soha sem képezett hátrányt egy fajra, ha a metropolis az ő javukra növekszik.

Magasan a szaporodási átlag fölött Ausztriában csak két nemzetiség van: a lengyel és a ruthén; az utóbbinak szaporodása meghaladja a 10%-ot, az előbbié majdnem eléri a 15-öt. Alsó-Ausztria szaporodása, Bécs város hatalmas kifejlődése miatt szintén meghaladja a 13%-ot. Ez azonban részben bevándorlás következtében történő, tehát külső szaporodás eredménye.

Tartományok szerint következő volt a szaporodás 1880 és 1890 közt Ausztriában:

Alsó-Ausztria	13·5	százalék
Bukovina	13·0	„
Galiczia	10·8	„
Dalmácia	10·5	„
Osztrák tengerpart vidék	7·3	„
Szilézia	7·1	„
Salzburg	5·7	„
Morvaország	5·6	„
Stiria	5·4	„
Csehország	5·0	„
Krajna	3·8	„
Karinthia	3·5	„
Felső-Ausztria	3·3	„
Tirol és Vorarlberg	1·1	„

Ez adatokból kétségtelenül kitűnik, hogy a legkisebb szaporodást a két alpesi tartomány Tirol és Vorarlberg mutatja fel, a melyekben a német lakosság többséget képez. De feltűnő Csehország, Szilézia és Morva elmaradása az átlag alatt. A 94%-ban szláv lakosságú Krajna pedig éppen igen alacsony szaporodási arányt mutat.

A németységnek tehát egyáltalán nincsen oka a szaporodása miatt való kétségbeesésre. Ha Tirolban és Vorarlbergben az idegen forgalom megnövekedése, ennek kapcsán az ipar kibontakozása, valamint a felekezeti obskurantizmus megszűnte után a kultúra fejlődése kedvezőbbé teszi a viszonyokat, a németség szaporodási egyensúlya helyreáll, annál inkább, mert a tulajdonképeni küzdőtéren, Krajnát is beleszámítva nemcsak hátrányban nincs, hanem fölényben van a szlávok fölé. A szlávok előnyére csak Galiczia és Bukovina billentheti a mérleget; itt azonban a németységnek sem szerepe, sem missziója nincs.

A vagyoni összehasonlítás is igen hiányos és igazságtalan, ha a cseh és morvaországi, valamint a sziléziai szlávok vagyoni fölénye kerül paralellába, a sokkal elmaradottabb alpesi német tartományokéval. Csehországban ugyan 35, Morvában 28, Sziléziában 36% kenyérkereső tartozik az iparos osztályhoz, míg Salzburgban, Stiriában, Karinthiában stb. e perczent el nem éri a 20-at. Csak Felső-Ausztriában haladja némileg túl e számot. Az említett cseh, morva, német tartományokban azonban a németség legalább is egy arányban vesz részt e számban; iparban és vagyoni fölényben.

Ugyanígy értelmezendők a teherviselési viszonyok is. A midőn Cseh-, Morvaország és Szilézia közel 45%-át viseli Ausztria összes egyenes adóinak, míg az összes alpesi tartományok csak valamivel viselnek többet 18%-nál, ez nem a szlávok gazdasági fölényét jelenti, hanem azt, hogy az említett iparos tartományok a leggazdagabbak s így a teherviselésre legképesebbek s a németség e tartományokban a közterhekben bizonyára legalább is azon perczent arányában vesz részt, mely perczent feltünteteti lélekszám viszonyát a csehekhez, morvákhoz és lengyelekhez.

Mindez adatokból világosan következik, hogy az osztrák németiség látszólagos térvesztése nem nagy, sőt csorbái könnyen kiköszörülhetnek. Az pedig egészen bizonyos, hogy a közel jövőben lényeges változás a lélek számbeli és kulturális viszonyokban nem fog beállani.

Az új választási törvény, mely valamely komplikált, általános szavazati jog mellett 72 új képviselőt visz be az osztrák parlamentbe, kétségkívül a németiség hátrányára lesz. Mert az általános szavazati jog nem pusztán a szocialista, hanem egyszersmind a nemzetiségi nyers tömegeket is beviszi az alkotmányos küzdelembe. Ez az oka, a miért a szláv túlzók s névszerint az ifjú

csehek nemcsak a részleges és az érdekkörökkel komplikált, hanem az általános és egységes választó jogot követelték a f. évi február hóban kezdődött választási vitában. De a részleges általános szavazatjog is, mint maga a Neue Freie Presse nemes heroizmussal bevallotta, hátrányos helyzetbe szorítja az osztrák néemetséget. De még e változás sem lesz az osztrák néemetség nullifikálásával egyértelmű.

Oly változás semmi esetre sem következik be, mely az ausztriai fajok közt felidézhetné az állami szerkezet és alkotmány módosítását. Legkevésbé történik Ausztriában oly változás, mely érinthetné magát a dualizmust s ekkép a monarchiának 1867-ben történt berendezését.

Mindezt szemlélhetővé teszi a mellékelt két statisztikai táblázat, melyek közül az első feltünteti az osztrák tartományok szaporodását 1880—90 közt s ez arányból aproximatív következtetést von a jövő félszázad népességi evolúciójának második táblázat feltünteti Ausztria jelentékenyebb városainak nemzetiségi viszonyát 1880 és 90 közt s e viszonyból vonja le a következtetést a jövőre nézve.

Ausztriában a néemetség az előadottakhoz képest csak századokon át tartó kulturai és ethnikai küzdelemben fog alámerülni, a nyugoti szlávtság fejlődésének emelkedő hullámaiban. Ha a fejlődési viszonyok hasonlók maradnak, kétségtelen, hogy Ausztria kiszámíthatatlan hosszú idő múltán szláv állammá alakul át, melyben a néemetség csak beékelt, politikailag számításba nem jövő nemzetiség lesz. A gyakorlati politika azonban nem csinálhatja számításait századokkal előre és egészen bizonyos, hogy a Habsburgok monarchiájának nyugoti állama még a jövő század közepén tul is lényegileg megtartja nemzetiségének számbeli és kulturai egyensúlyát. Legfőljebb csak arról lehet szó, hogy a néemetséget valamivel hátrább szorítja a szlávtság.

De annál nagyobb változás fog beállani a nemzetiségi viszonyokban Magyarországon. E viszonyokkal csak azért nem szükséges olyan részletesen foglalkozni, mint az osztrák viszonyokkal. mert itt frappáns adatok már az első pillanatra meggyőző hétnek mindenkit arról, hogy az osztrák-magyar monarchia keleti államában magyarság, mely nemzeti jellegét különben is reányomja Szent István birodalmára, bámulatos fejlődési viszonyokat mutat. Oly arányokat, melyek, ha változatlanul maradnak, a nemrég még kisebbségben levő magyar faj, rövid évtizedek múltán óriásilag föléje növekszik a nemzetiségeknek, úgy hogy Ma-

gyarországon sem nemzetiségi kérdés, sem élesebb faji ellentét nem fog létezni.

A kulturális viszonyok bővebb fejtegetése főleg ott, a hol a magyar faj nemcsak nem áll szemben, mint az osztrák szlávság egyenlő, vagy magasabb kultúrával, hanem a magyarság kulturális ereje mellett a többi nemzetiségek kultúrája (kivéve a magyarral szövetséges németiséget) leszál egész az inkultura sötétségéig. A primitív kultúrában, az írni és olvasni tudásban, a tótok és vendek, valamint a horvátok még eléggé tiszteletgerjesztő arányokat mutatnak a magyar faj mellett, a mennyiben e szláv fajok férfilakosságának 40—50%-je *tud írni és olvasni*, míg a magyar faj férfilakossága 60% ben ír és olvas.

A románság ellenben, mely ma már szinte egyedül képez el lentétet a magyar nemzeti állameszmével, 19%-jével leesik az inkultura sötét színvonalára. Egyáltalán el lehet mondani, hogy minél nagyobb perczentet képvisel az oláh lakosság Magyarországon és Erdélyben, annál kisebb ott a kultúra s növekszik az inkultura sötétsége.

A románság azonban a román királyságban még kisebb kulturális perczenteket mutat, a mennyiben ott az összes lakosnagnak csak 13%-je tud írni és olvasni. A műveltség magasabb fokozatain a közép és felső oktatásban s általában az intelligencia magasabb emeletén az eltérések még sokkal nagyobbak a magyar faj javára; sőt a tótságban az intelligencia tulajdonképen egészen magyar.

A magyar faj óriási fölénye kidomborodik a vagyonsági viszonyokban is. Amíg a cseh, morva, galicziai és sziléziai szlávság szinte egyenlően vagyonos az osztrák németiséggel, addig például az oláhság kezén levő közép földbirtok Magyarországon és Erdélyben csak 05 perczent. Az iparban pedig, melyben annyira kitűnik az osztrák szlávság, a magyarországi nemzetiségek következőleg vesznek részt: 90.7 nagyiparosból magyar 533, német 320, tót 18, szerb 2, ruthén 1, román egy sem. Tehát ekkép a túlnyomólag agrikultúrával foglalkozó magyar faj még az iparban is óriásilag felette áll a nemzetiségeknek általában; a mi pedig a románságot illeti, ennek ipari jelentősége egyáltalán semmi. A vagyonsági viszonyokat eklatánsán bizonyítja azon adat, hogy Budapest főváros egymaga közel akkora adóterhet visel, mint az összes románság, tótság és horvátság. Vagyis a magyar állami centrum egyedül akkora gazdasági súlylyal bír, mint Szent-István birodalmának összes nemzetiségei.

Képzeltető abból, hogy az összes magyar faj mily rengeteg fölény-nyel bír a nemzetiségek fölött, ha már a főváros maga ily meg-
lepő jelenséget mutat. A politikai és gazdasági erők eme nagy
cenztrális gyülemlése egyedül is képes volna meggátolni Magyar-
országnak tartományokra való eloszlását és biztosítani a magyar
faj s a magyar állam magyar jellegének jövendőjét. A magyar faj
^zajjporodása- azonban nemcsak a jövendőt biztosítja, hanem létre-
hozza csakhamar azon tüneményt, hogy a magyar számbelileg is
s pedig beolvasztás és erőszak nélkül, a nemzetiségek fölé kere-
kedik annyira, hogy ezek mellette össze tognak törpülni.

Magyarország lakossága egyáltalán nagy szaporodási ará-
nyokaflnutat. A míg ugyanis Ausztria csak 7.70% deczennális
szaporodást mutat, addig e szaporodási exponens Magyarországon
megközelíti a 11%-ot. Ekkép tehát Magyarország rövid évtize-
dek alatt eléri Ausztria lakosságának lélekszámát. A mi pedig a
Magyarországi nemzetiségek viszonyát illeti, a speczifikus magyar
faj a legszaporább valamennyi közt, úgy hogyha szaporodási per-
szentje egy évtized alatt megközelíti a 20%-ot Ellenben a ma-
gyar államra nézve egyedül veszélyessé lehető oláhság szaporo-
dási aránya alig haladja túl a 11%-ot; tehát szinte csak fél
akkora szaporodást tüntet fel, mint a magyar faj. E számok
ékesen beszélnek a magyar faj javára.

Számbelileg nemcsak nem fogyja nemzetiségekhez képest,
mint az osztrák németség, hanem inkább két, sőt többszörös
szaporodási arányt mutatva a nemzetiségek irányában, a legkö-
zelebbi félszázad alatt annyira fölülfog kerekedni, hogy ezek
megszűnnek divergens politikai tényezőt képezni. Ezen adatok
után elég csak arra utalni, hogy a magyarság tartja megszállva
a kultúrai góczpontokat, a városokat is. a mennyiben ezeknek
lakossága hetvenkilencz perczentben magyar elem. Román, vagy
tót kultúrai központ, a mi e nevet megérdemli, egyáltalán nem
létezik. Ezen röviden vázolt tények ismerete után könnyű meg-
jósolni Magyarország politikai evolúcióját.

A midőn Ausztriában a németségnek gyengülése s a szláv
áradat előrenyomulása csak nagyobb mérvben észrevehető lesz
is, akkorra már Magyarország, a szláv Horvátországról nem
szólva, nemcsak politikailag, hanem egyszersmind társadalmilag
és fajilag is magyarrá lesz. A tótság és románság, a fölnöveke-
dett magyar faj mellett jelentéktelen s mindinkább összeomló,
ethnikai szigetté változik.

Csak nagyon természetes, hogy ez alakulásnak meglesznek politikai következményei. E következményeket azonban nem vonom le Ausztria irányában. Csak azon egyet említem fel, hogy a dualizmus, mely most is szilárd, az osztrák szlávok részéről akkor egyáltalán megtámadhatlanná lesz.

Ami azonban a magyarországi szlávokat és románokat illeti, ezeknek faji és kultúrai egyénisége nem fog ugyan elveszni teljesen az új alakulásban; az arányok azonban oly nagy változáson mennek keresztül, hogy ez esetben a pánszlávizmus, ha új életre kelne is, oly óriási átalakulást találna Szent István birodalmában, mely kényszerítené a lemondásra minden Magyarország ellen intézett támadásról. A következő táblázat adja a jövő képét:

Magyarország nemzetiségi viszonyai most és 50 év múlva.

Sorszám	Országrészek	Év	J e l e n l e v ő l a k o s s á g									
			Összesen	Szaporodás 1880-hoz képest	Magyar anya- nyelvű	Szaporodás 1880-hoz képest	Oláh anya- nyelvű	Szaporodás 1880-hoz képest	Tót anya- nyelvű	Szaporodás 1880-hoz képest		
I.	Duna balpartja	1880 1890	1742287 1879515	8 ^o	435340 5189558	25 ^o 27 ^o	19 ^o	270 249	—	1076931 1185054	61 ^o 62 ^o	10 ^o
II.	Duna jobbpartja	1880 1890	2562385 2753966	—7 ^o	1666038 1885961	65 ^o 68 ^o	12 ^o	1139 909	—	19098 17863	0 ^o 0 ^o	6 ^o
III.	Duna-Tisza köze	1880 1890	2340959 2754812	17 ^o	1591748 2018306	68 ^o 73 ^o	26 ^o	1322 1989	0 ^o	82643 89322	3 ^o 3 ^o	8 ^o
IV.	Tisza jobbpartja	1880 1890	1441541 1516699	5 ^o	589078 681245	44 ^o 44 ^o	15 ^o	249 370	—	486466 486989	33 ^o 32 ^o	0 ^o
V.	Tisza balpartja	1880 1890	1820855 2069690	13 ^o	1008852 1224866	55 ^o 59 ^o	21 ^o	460974 526195	—	486989 75361	32 ^o 4 ^o	0 ^o
VI.	Tisza-Maros szöge	1880 1890	1721312 1907596	10 ^o	255391 328993	14 ^o 17 ^o	29 ^o	713219 782875	14 ^o	37159 49244	3 ^o 2 ^o	2 ^o
VII.	Földközi vármegyék	1880 1890	2084048 2249216	8 ^o	608152 697845	29 ^o 31 ^o	14 ^o	1145211 1276890	9 ^o	42244 1056	2 ^o —	13 ^o
	Szoros értelemben vett Magyarország összesen	1880 1890	13728622 15134494	10 ^o	6165088 7356874	44 ^o 48 ^o	19 ^o	2323788 2589066	16 ^o	1790476 1896641	13 ^o 12 ^o	78 ^o
	Szent-István birodalma együtt	1880 1890	15643102 17344938	10 ^o	6206872 7426730	39 ^o 42 ^o	19 ^o	2325838 2591905	14 ^o	1799563 1910279	11 ^o 11 ^o	5 ^o
	Szoros értelemben vett Magyarország összesen Szent-István birodalma együtt	1880 1890	24600000 29100000	10 ^o	17700000 18300000	72 ^o 62 ^o	17 ^o	4300000 4400000	17 ^o	2500000 2500000	10 ^o 8 ^o	10 ^o

1940-ik évben lesz

E statisztikai táblázat fényes jövő perspektíváját nyitja meg a magyar faj számára. A specifikus magyar faj a szoros értelemben vett Magyarországon s a magyarul tudó nemzetiségek nélkül még 1890-ben sem érte el egészen az 50%-ot, Szent István birodalmában, vagyis Horvátországgal együtt pedig csak valamivel haladta túl a 40%-ot. A jövő század közepe felé pedig, ha a fejlődési viszonyok ugyanazok maradnak, a szoros értelemben vett Magyarországon a magyar faj 72% leendő, s még Szent István birodalmában, vagyis a Horvátországgal kiegészített magyar államban is, meg fogja haladni a 72%-ot. Magyarország lakossága pedig Horvátország nélkül meghaladja a 24 és fél milliót, a mely számból 17,700,000 leendő a specifikus magyar. Szent István birodalma pedig több mint 29 millió lakossággal fog bírni s e lakosság főzömét több mint 18 millió lélekszámmal a magyar faj fogja képviselni.

És kedvező földbirtokviszonyok még fokozhatják a magyar faj terjeszkedő képességét, se fokozáshoz hozzájárulhat a közegészségi viszonyok javítása. Mindakét tekintetben kedvező előjelek tapasztalhatók. A magyar faj által lakott Alföldön és Dunántúl a nagy birtoktömegek felparcellázása s a közreszorított pór nép közt való fölosztásra gazdasági és nemzeti mozgalom indult meg. A közegészségügy javítása pedig be fog következni az állami adminisztrációval és a kultúra fejlődésével. A birtokparcellázás és a közegészségügy javításának segítségével Magyarország lakossága Horvátországéval együtt 1940-ig meg fogja haladni a 30 milliót, tehát meg fogja közelíteni Ausztria azon időbeli lakosságának számát. És a specifikus magyar faj, nem szólva az enklávékról és az asszimilációról, nem igen fog alatta maradni a 20 milliúnak.

De ha a birtokviszonyok átalakítása és a közegészségügy javítása, mely ép az agrikultúrával leginkább foglalkozó magyar rajnak válik hasznára, nem is jó számításba s kizárólag a tényleges viszonyok alapján nyílik meg a jövő perspektívája, akkor is hasonlíthatatlanul kedvezőbb leendő a magyar faj helyzete. Magyarország lakossága pedig rohamos lépésekkel fog közeledni Ausztria lakosságának lélekszámához; mert az osztrák állam népeinek szaporodása sokkal lassúbb tempóban megy előre, úgy hogy a jelen fejtegetés határán túli jövőben Magyarország lakossága eléri, vagy túlhaladja az osztrák államét.

Ily, a passzivitás igényével fellépő eredményekre vezetnek a statisztika és a demográfia adatai. Lényeges változás a közel-

jövőben csak a magyar faj javára fog; történni: ellenben a szia-
vizmus Ausztriában csak igen csekély mérvben fogja háttérbe
szorítani a németséget. Ekkép azon alapok, a melyekben a dua-
lizmus létesült s az osztrák-magyar monarchia belső konszolidá-
cziója történik, nemcsak nem gyengülnek, hanem inkább erősöd-
nek. Erősödnek különösen az által, hogy a dualizmus és a
konszolidáció főoszlopa, a magyarság, hatalmasan kifejlődik s
az összes európai fajok közt is kivételes evolúciónak indul.

Az osztrák-magyar monarchiának tehát nemcsak jelene mu-
tatja a konszolidációnak azon mérvét, melyre a hatalmas politikai
alakulásoknak feltétlenül szükségük van, hanem egyszersmind a
jövőt illetőleg oly garanciáival bír a további konszolidációnak
és hatalmas kibontakozásnak, hogy a Habsburgok monarchiája
egyikévé lesz Európa legállandóbb, legszilárdabb s legerősebb
hatalmainak.

Nagy és korszakot alkotó események fognak történni az eu-
rópai politika színpadán. Régi alakulások felbomolhatnak s újak
keletkezhetnek. Nagy állami és társadalmi erők zúllhatnak szét
s új erőközpontok jöhetnek létre. Magukban, a nagyhatalmi vi-
szonyokban lényeges átalakulások történhetnek. A Habsburgok
monarchiája azonban, mely annyiszor állott súlyos katasztrófák
előtt, sőt a végenyészet örvényének szélén, a történelem fátu-
mának csodálatos változása gyanánt dacolni fog az állam és
világbontó eseményekkel. Szilárdan és rendületlenül fog állni
akkor is, midőn körülé új alakulások elemeit képező romok fog-
nak heverni.

Nem Miksa korában, hanem most, de annál inkább a közel
jövőben lehet mondani: „Austria felix.“ Csakhogy nem házas-
ságok, sőt nem is hadi események, hanem a jövődöbéli fejlődés
biztosabb garanciái adják a jogcímet a régi jelszó felújítására.

IX. FEJEZET.

Parlamentarizmus és alkotmányosság.

Az alkotmányos viszonyok szorosan simulnak a népességi, kultúrai s a történeti fejlődés tényezőihez. Parlamentarizmus csak egységes államban lehetséges. Csak ott, ahol a faji ellentétek vagy nem léteznek, vagy minimális mértékre vannak leszorítva s ekkép a politikai pártok elvek körül csoportosulhatnak.

Magyarországon ekkép lehetséges és létezik is a parlamentarizmus. Ausztriában ellenben szükségkép csak az alkotmányosságnak csak sajtószerű alakja fejlődhetett ki, melyet évek óta látunk és tapasztalunk.

A kétféle parlamenti rendszernek természetes kicsucosodását és koloritját képezi a politikusok és államférfiak különbözősége Magyarországon és Ausztriában. Már maga a politikai iskola, a hol az osztrák és a magyar államférfiak előkészülnek a közpályára, vagy épen a vezérszerepre, teljesen elütő a Lajta két partján. Magyarországon legelső sorban és szinte kizárólag a magyar fajnak van politikai iskolázottsága, írért nyolcz évszázadon keresztül szinte kizárólag a magyar faj vezette a közügyeket és védte fegyverrel kezében a hazát.

Az osztrák népeknek egyáltalán kevés politikai iskolázottságuk volt a múltban. Államfentartó faj a Habsburgok nyugati államában nem létezett. A németeknek nagy politikai és kultúrai fölénye volt ugyan a szlávok felett, de csak a kultúrai fölény volt sajátja: a politikai fölényt felülről szabták rá, mint valami hivatalos öltönyt. Az alkotmányos küzdelmek óta pedig a szlávok sokkal több ügyességet és szívósságot tanúsítottak a küzdőtéren, mint a németek. Különösen a lengyelek, a kik mögött több századot felölelő alkotmányos múlt áll, sok politikai tapintatot és

ügyességet vittek az osztrák politikai viszonyokba, a csehek pedig makacs kitartást, szinte korlátozhatlan hevet. Magyarországon a megyegyűléseken nyolcz százados iskolája volt a politikai ügyességre való képzésnek. Erdély pedig sajátságos balanzsírozó helyzete miatt állandó képzőintézete volt a politikus diplomaták fájának.

Ausztria politikusainak soha sem volt rendszeres iskolájuk s az osztrák közélet mindig nélkülözte azt az élénk és közvetlen szellemet, mely a magyar politikai és társadalmi életet áthatotta. A közéletnek plain-airje Magyarországon egészen máskép hatott a politikusok és államférfiak képzésére, mint az osztrák bürokratizmus félhomálya és megcsontosodott farmatizmusa. A mi pedig legfőbb baja az osztrák politikai életnek, a parlamentarizmus múltjának és természetes fejlődésének hiánya. A magyar parlamentarizmushoz közel egy ezredév küzdelmeinek emléke fűződik. Az osztrák parlamentarizmusnak csak tegnapja van. Ekkép tehát az osztrák parlamentarizmus nem képezhetett államférfiakat s így a politikai vezérek nem voltak a parlamentből vehetők. Leginkább az arisztokrácia és a bürokrácia szolgáltatta azokat, mely két születési és hivatási kaszt között különben Ausztriában belső kapocs jött létre. Az osztrák, német, cseh és lengyel arisztokrácia a természetes jogra tett szert a magasabb bürokrácia állásaihoz, különösen az egyes tartományok és országok helytartóságához és főmarschallságához.

Ausztriában nem lévén valódi parlamentarizmus, a kormányok is ritkán kerültek ki a parlamentből, hanem a magasabb bürokráciából. A hivatalnok minisztériumokat Ausztriában mindig lehet létesíteni, a polgár minisztériumokat ellenben, mint az egyetlen nagyobb kísérlet sorsa is bebizonyította, csak úgy lehet az osztrák államban létesíteni és fentartani, ha az arisztokratikobiuokratikus elem kiegészíti azt. Különösen miniszterelnök Ausztriában, alig néhány esettől, mint Hazner esetétől eltekintve, nem igen volt más, mint csak oly férfiú, a ki valahol már mint helytartó vagy főmarschall szerepelt.

Auersperg herczeg prágai főmarschall volt; Kellersperg b. akkor nyert megbízást kormány alakításra, a mikor b. Hoffmann Beustot figyelmeztette a trieszti helytartóra. Ha helytartó nem leendett, szóba sem kerülhetett volna. Gróf Thnn, Taaffe, maga Badeni gróf, jelenlegi miniszterelnök, Potoczky és mások, mind helytartók voltak. A nagytehetségű Hohenwart gróf, mint

felső-ausztriai helytartó vonta magára a legfelsőbb körök figyelmét.

E helytartó és főmarschall államférfiak a közigazgatás tekintetében érdekes gyakorlati tapasztalatokat vittek magas pozíciójukba. De politikai rutint, taktikai és szónoklati ügyességet minél kevesebbet. Az összes helytartó miniszterek közt legtöbb parlamenti és taktikai készsége volt Hohenwartnak. de foederalisztikus törekvése miatt csakhamar buknia kellett. Az exeluziv és merev szellemű Auersperg herczeg aránylag hosszú minisztersége alatt kevés parlamenti ügyességet tanúsított. Kiváló parlamenti szónok is csak kettő volt Ausztriában: Giskra és Herbst, a kik azonban sohasem töltöttek be helytartóságot. Maga Taaffe, Ausztria új politikai rendszerének inaugurálója, egyike volt a legrosszabb szónokoknak. Nemcsak betanult beszédet nem volt képes elmondani, hanem a mi a parlamenti élet szempontjából még nagyobb hiba, rögtönözni sem tudott. A büróban, sőt a miniszteri tanácsokban — mint már első reszort-miniszter korában megmutatta — alig lehetett párját találni; de a parlamenti közvetlenség s az izgalmas jelenetek leküzdése nem volt eleme. Nemcsak az osztrák nemzetiségi viszonyok kényszerítő ereje, hanem egyszersmind az ő egyéniségének, a parlamenti harczokat kerülő sajátossága volt oka azon parlamenti rendszer létesítésének, mely szerint Ausztriában a minisztérium fölötté áll a pártoknak, nem gyökerezik állandó és biztos többségben, hanem az ahhoz összeverődött többségekkel kormányoz. És Taaffe gróf nemcsak azért vetette meg a parlamentarizmust, mert annak osztrák példánya, sajnálatos hibákban szenvedett s legtöbb egyéne és pártja gyakran méltatlan eszközül hagyta magát felhasználni, hanem azért is, mert nem volt otthonos a parlamenti légkörben.

Magyarországon a politikai és államférfiúi iskola, egészen más viszonyok közt, egészen más eredményeket hozott létre. Nem is szólva az 1848. előtti generációkról s mellőzve Kossuth szerepét a parlamentben, habár az osztrák alkotmányosság korszakával teljesen kongruens időszakot veszünk is fel, a magyar parlamentarizmus egészen más vezéregyéniségeket mutathat, mint az osztrák. Deák Ferencz, b. Eötvös Józset, Andrassy Gyula gróf, Tisza Kálmán, Apponyi Albert stb. kimagasló alakok s néhány e nagyok közül kolosszális méreteivel eléri a legnagyobb európai államférfiak színvonalát.

A magyar nemzet erői szinte kizárólag a parlamentben kon-

centrálódtak. Néhány nagy világhírű írótól, Petőfitől, Aranytól, Madáchtól, Jókaitól eltekintve, a magyar géniusz csak politikai téren produkált igazán nagyot. Még a képzőművészet terén néhány czelebritást, mint: Munkácsy, Zichy és mások.

Széchenyi, Kossuth, Deák és Andrássy a legnagyobb nemzetek politikai életének is dicsőségére váltak volna. Európai jelentőségű magyar tudós alig volt és van. A tudománynak szinte minden ágában Ausztria erősebbnek mutatkozik, mint Magyarország. A magyar parlamentarizmus azonban nemcsak felette áll az osztráknak, hanem azonnal az angol után következik. Sokkal erőteljesebb élet lüktet abban, mint a szobatudósok által létesített belga parlamentarizmusban.

Ily viszonyok közt természetesen az alkotmányosságra is más mértéket kell felállítani, mint egyebütt. Az abszolutizmus nem elégítené ki egyik fajt sem. A szlávsnak régebben kedvezett az Önkényuralom; de már ez is annyira hozzácsokott az alkotmányosság formáihoz, hogy az abszolutizmusnak többé nem igen lenne eszközévé. De mert a nemzetiségi viszonyok miatt Ausztriában az igazi parlamentarizmus sem lehetséges, a monarchia nyugoti államának meg kell elégednie az alkotmányosságnak azon alakjával, mely a viszonyoknak megfelel. Semmi más alkotmány Ausztriában nem volna fentartható, mint csak az, mely nem helyezkedik egyik nemzetiség s egyik politikai csoport álláspontjára sem, hanem a pártok felett állva igyekszik fentartani az egyensúlyt s létesíteni az ellentétek kiegyenlítését.

A Taaffe-kormány rendszerének alapgondolata soká állandó tétele marad az osztrák politikának és parlamentarizmusnak. E parlamentarizmust mmicsak a véresszájú botránycsinálók s nemcsak a tekete demagógia parlamentrontói tették tönkre, hanem tönkretették maguk az osztrák politikai viszonyok is. A felekezeti gyűlölködés sokat rontott, de még sem annyit, mint a nemzetiségi viszálykodás.

A parlamentarizmus alapját az osztály-küzdelmek vetették meg, s a nemzeti jogoknak a királyság és az arisztokrácia ellen való harcából keletkezett. A nemzetiségi ellentétek határozott tagadásai a parlamentarizmus legprimitívebb tételeinek. A parlamentarizmus a konzervatív és liberális eszme transzakciójából áll; abból az érdekes és nemes harczból, a melyben a baladás mindig legyőzi a visszatartó erőt. De a faji és nemzetiségi ellentét nem a haladás terén mérkőzik, s így nem is lehet a

parlamentarizmus alapgondolata, sőt annak határozott tagadása. Ausztria a hatvanas és hetvenes évek szép liberális küzdelmei után egészen a nemzetiségi visszavonás útvesztőjébe jutott. A konzervativizmus és reakció fuzionált az állam és parlamentbontó nemzetiségi eszmével, s a liberalizmus tanácstalanul kapkodva tévelyeg az opportunizmus poros útjain; soha sem találja meg a helyes irányt, sem bátorságra nem tud szert tenni, hogy járatlan és merész utakon vándoroljon tovább.

Az osztrák parlamentarizmus egy ideig a nemzetiségi ellentétek kibékíthetetlen antagonizmusában hánykolódott. Angliában egyszer liberális, máskor konzervatív a kormány, a szerint, a mint a többség liberális, vagy konzervatív. Ausztriában gr. Taaffe miniszterségéig a kormány német, vagy szláv volt, tehát nemzetiségi exkluzivitásban gyökerezett, a szerint, a mint a németek, vagy szlávok jutottak a vezérszerepre.

Nemzetiségi alapon azonban parlamenti kormányrendszert fenntartani nem lehet, legkevésbé lehet pedig Ausztriában, ahol annyiféle nemzetiségi ellentét és a szeparatiztikus törekvés s a hol valójában a számbeli és kulturai viszonyok miatt egyik nemzetiség sem képes határozottan a másik fölé kerekedni.

Beust gróf kétségkívül alapos tévedésben volt, a midőn azt hitte, hogy a konzervatív és liberális eszmék alapján lehetséges Ausztriában parlamentáris pártviszonyokat létesíteni s pedig akkép, hogy az ócseheket a német konzervatívokkal, feudálisokkal és klerikálisokkal csapta össze s az ifjú-cseheket és egyéb liberálisabb hajlamú szlávokat a német liberálisokkal vélte összekötetésbe hozhatni. Az események alaposan megczáfolták Beustot. Az ó csehek elvesztették egyáltalán politikai jelentőségüket. Csehországot többé nem ők vezetik, hanem az ifjú-csehek. Az előbbieket tehát egyáltalán nem számíthatnak jelentősebb szerepre az osztrák parlamentarizmusban. Az ifjú csehek pedig radikális hajlamaik daczára egyáltalán nem hajlandók a liberalizmus zászlója alatt a németiséggel szövetkezni engedmények nélkül.

Az osztrák parlamentarizmus nem állhat másból, mint a nemzetiségi ellentétek koncessziójából. A parlamentarizmus igazi földjén transzakció a liberális és konzervatív törekvések közt történik, Ausztriában a nemzetiségi ellentétek között. Ha a Taaffe-kormány nem hegyezi ki oly nagy mértékben uralmát a németiség ellen, a leghivatottabb kormánya lett volna Ausztriának. Súlyos hibái daczára csakis azért

tartotta meg oly soká hatalmát, mert a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésére törekedett, tekintet nélkül úgy a liberális és konzervatív elvekre, mint a parlamentarizmus arra az alapelvére, hogy a parlamenti kormánynak állandó többséggel kell bírnia. A koalícióra támaszkodó Windischgrätz-kormánynak gyors bukását a választási reformnál inkább az okozta, hogy heterogén pártokra támaszkodott.

Gróf Badeni nem követhet más politikát, mint Taaffe; de elkerülheti Taaffe rendszerének hibáit. Liberálisnak kell lennie és kétségkívül liberálisabb is, mint volt a Taaffe-kormány. A dualizmusnak nem követelménye ugyan, hogy Magyarország és Ausztria kormányzatában ugyanazon elvek érvényesüljenek. Magyarországon nem lehetséges más kormány mint csak liberális, s kétség kívül jó volna, ha Magyarország liberális rendszerének Ausztriában is hasonló kormányzati elv felelne meg. A legújabb választási reform a már említett részleges általános szavazatjog mellett kétségkívül radikálisabb nuance-ot is fog érvényesíteni az osztrák politikában. De e radikalizmus, a mellett, hogy nemzetiségi velleitásokat fog tartalmazni, inkább a szocialisztikus túlzásokat hozza majd színre, mint a liberalizmus követelményeit.

Az általános szavazatjogból előtámadó 72 új képviselő azt a komplikált választó és alkotmányos rendszert, mely Ausztriát jellemzi, nemhogy egyszerűsíteni, hanem inkább még bonyolódottabbá fogná tenni. Mennyivel szerencsésebb Magyarország, melynek régi választó rendszere, bár modern újításokra rászorulna, sokkal liberálisabb, egységesebb s a konszolidált parlamenti viszonyok létesítésére alkalmasabb, mint Ausztriának akár régi, akár e sorok írása alkalmával vitatott új választási rendszere.

Akár Badeni, akár más államférfi fog a közel jövőben állni Ausztria belügyeinek élén, meg nem teremtheti a valódi parlamentarizmust.

Nem lehet más mint az osztrák állami érdekek védelmezője, az állami keretek fentartója a provinciális túlzással szemben; de egyszersmind a nemzetiségi ellentétek kibékítője. A súrlódásokat nem szüntetheti ugyan meg, mert ezek mélyen gyökereznek az osztrák viszonyokban; de szelídítheti azokat s ebben kell kitűnnie államférfiúi ügyességének. Állandó és biztos parlamenti többségre azonban ép oly kevéssé támaszkodhatik, mint a Taaffe-kormány s mint nem fog támaszkodhatni egy osztrák kormány sem, a míg Ausztria nemzetiségi viszonyai át nem

alakulnak. Erre pedig hosszú évtizedeken keresztül nincs semmi kilátás.

Nem valódi parlamenti kormányzás ez Ausztriában, hanem mégis valamely surrogátum, mely megfelel a tényleges viszonyoknak s mely bizonyára mégis jobb a minden parlamentaris formát nélkülöző absolutizmusnál.

És a parlamentarizmus ez alakjával szemben egyáltalán nem lehet felvetni azon kérdést, vajjon nem képezi-e megsértését a dualizmus azon alapelvének, mely szerint az osztrák-magyar monarchiának dualisztikus rendszere megköveteli, mikép ne csak Magyarországon, hanem Ausztriában is alkotmány legyen. A dualizmus alkotmányt tételez fel s nem parlamentarizmust. Ez utóbbinak természete és jellege fölött mindig vitatkozni lehetne. Akadhatna oly bizarr felfogás, mely állítaná, hogy tulajdonkép Magyarországon sincs igazi parlamentarizmus, mert a pártok nagyrésze itt sem ál) elvi alapokon s főleg mert nem fejlődött még ki a parlamenti váltógazdaság, mely szerint a pártok egymást váltanák fel a kormányon. E parlamenti váltógazdaság helyett Magyarországon a fúzió és átszüremlési rendszer van gyakorlatban. De azért a magyar parlamentarizmus nagy erejét és fényes tulajdonságait senki sem tagadhatja? Ilyparlamentarizmusra Ausztria még soká nem fog szert tenni. A dualizmus szempontjából csak az vizsgálható, vajjon Ausztriában alkotmányos rendszer áll-e fenn, mely rendszer alapján a közösügyek a delegációk segítségével intézhetők. És az osztrák alkotmányosság bármily sok kívánni valót hagy fenn a parlamentarizmus szempontjából, lehetségessé tette a közös ügyek intézésének alkotmányos módját Ausztria részéről is. Más kérdés az: vajjon mi történnék akkor, ha az osztrák belviszonyok oly anarchisokká fejlődnének, hogy Ausztriában az alkotmányt fel kellene függeszteni? Ekkor a dualisztikus rendszernek azon teltétele, hogy Ausztria is alkotmányos állam legyen, tényleg megszűnnék; de még ezen aligha bekövetkező esetben sem szűnnek meg a dualizmus lényege, annál kevésbé hatna ki az osztrák alkotmányosság bukása Magyarország alkotmányára. A közös ügyek intézése akkor történnék úgy, de nyíltan és világosan szabályozva, mint történt 1848 előtt burkoltan. Intéznék azokat egyrészt a magyar országgyűlés s a magyar király, az Ausztriát képviselő osztrák császárral egyetértve. A dualizmus ekkép egyik lényeges oszlopát vesztené el ugyan, s a közös ügyek csak Magyarország részéről nyernének alkotmányos és parlamenti inté-

zést, az a rendszer azonban, melynek alapköveit 1867-ben tette le a politikai bölcsesség, nem dőlne romba. Sőt kétségtelen, hogy az alkotmányosság Ausztriában csak ideiglenesen volna korlátozható, vagy éppen felfüggeszhető; ekkép tehát a dualizmus csakhamar újra visszanyerné lényeges feltételét. Az alkotmányosság annyira életszükségletévé lett az osztrák népeknek is, hogy ezek arról többé le nem mondhatnak, sem pedig nem nyomhatók többé vissza az abszolutizmus igája alá. Az osztrák szlávok, a reakció hajdani barátai annyit szívtak magukba a szabadság levegőjéből, hogy az abszolutizmus börtönének fojtó levegőjét többé ki nem állnak, arról nem is szólva, hogy az önkényuralomtól többé nem várhatnák, a mit ettől a régiebb időben nyertek. Így tehát, ha az alkotmányosságnak lehetnek is zavarai az osztrák államban, oly betegség ezt nem fenyegetheti, mely halálát idézné fel. Annál kevésbé fenyegetheti veszedelem a magyar alkotmányosságot és parlamentarizmust, valamint azon dualisztikus rendszert, melynek ezek legerősebb támaszát képezik. Sőt melyek a monarchia dualisztikus szervezetét létrehozták.

Ausztriában fenn fog maradni *sui generis* parlamentarizmus, Magyarországon pedig további virágzásra jut a valódi parlamentarizmus, melynek szilárd talapzatát egy millennium érdekes alkotmány fejlődése képezi.

X. FEJEZET.

A Kelet.

A pánszlávizmus kapcsán sok zavar és téves fogalom került a keleti kérdéstről általában elfogadott nézetekbe. E zavaros és téves fogalmak sok fölösleges emóciózt s tán oly izgalmakat is okoztak, melyek hátrányosak voltak világrészünk fejlődésére. E tanulmánynak, mint már ismételtlen említve volt, nem célja a keleti kérdés részletes s történelmi dedukciókon alapuló fejtegetése. A téves fogalmak kiküszöbölése, s az új fordulatok feltárása azonban kiváló feladatát képezte; de természetesen csak azon keretben, melyben a keleti kérdést és a pánszlávizmust bensőbb szálak kötik össze az osztrák-magyar monarchia megszilárdulásával.

Ez az oka, hogy a jelen tanulmány csonka maradna Oroszország, valamint Ausztria-Magyarország keleti szereplésének, a pánszlávizmus átalakulásának és részben a keleti kérdésnek, az eddigieknél némileg behatóbb fejtegetése nélkül.

Legelőször a czár koronázására s a szlávizmusnak ez esemény kapcsán való megmozdulására kell irányoznunk figyelmünket.

I. A grand view.

A szláv világ újra nagy látványosságra készül. Ismét egy közös centrumban fog megjelenni a szláv népek összetartozandóságának eszméje. A nagy látványt apró jelenségek előzték meg: a bolgár fejedelem közeledése Oroszországhoz, a nyugoti szlávok mozgalma s az Összes szláv világban valamely rég álmódott, de elfeledett álom megújulása. Májusban lesz a nagy látvány Moszkvában, a midőn az összes szlávok: északiak, ke-

letiek és nyugotiak, legalább képviselőikkel részt fognak venni a nagy internációnális szláv ünnepben.

A külső jelekből ítélve, úgy látszik, mintha az 1867-iki anthropologiai kongresszus nagy látványa ismétlődne. Minden szláv-törzs tipikus képviselői akkor is megjelentek Moszkvában. Ott voltak a bolgárok, horvátok, szerbek, csehek, morvák és szlovének. A nyugoti szlávok versenyzett a keletivel és délivel, hogy a szlavizmus nagy ünnepe minél fényesebb és nagyobb szerű legyen. A csár koronázásának ünnepe azonban bizonyára sokkal fényesebb és nagyobb látvány leend, mint volt a moszkvai anthropologiai kongresszus. És mégis a szláv egység szempontjából mennyivel kevesebb jelentősége lesz a nyíló tavasz szláv ünnepségének, mint volt akkor, midőn az anthropologiai kongresszuson az összes szlávok képviseltette magát Moszkvában.

Az ég és a föld különbsége ez, habár a külső színek hasonlóak. E színek találkozása meg ne téveszsen senkit. Bolgárország politikai fordulata ép a csár megkoronázása miatt sürgősen létrejöhetett s Boris herceg átbérmálása megtörténhetett. A nyugoti szlávok a keleti kérdés új mozzanata miatt újból merészebben léphetett föl. Kramarz közjogi programja és a keleti fejlemények közt talán lehetett okozati összefüggés. Az osztrák-magyar monarchia két államának gazdasági ellentéteit tán fokozhatja a szlavizmus új erőpróbája.

És mégis mennyire más a helyzet ma, mint volt 1867-ben. Ez utóbbi korszak kezdő évétől egy deczenniumon át a szláv eszme virágzásának korszakát élte. Sadowa, majd később Sedan hatalmassá és merészsé tették a Sebastopolnál megalázott Oroszországot. A keleti népek felszabadítójuk és uruk gyanánt tekintették a minden oroszok czárját. Sőt az osztrák-magyar monarchia dualisztikus rendszere által oppozícióba lökött nyugoti szlávok is vágyakozva tekintett a moszkovizmus székhelye felé. Az egész művelt világ meglepetéseket várva, szemlélte a szlavizmus nagy felvonulását. Az akkori rózsaszínű ködök egy alakuló új világ chaosza gyanánt hömpölyögtek Európa keleti látbatárán.

A közelgő tavasz északi napfénye mindenestre szebb, de távolról sem lesz oly misztikus és csodás, mint azon látomány, mely az anthropologiai kongresszus idején lebilincselte Európa tekintetét. Nemcsak az ünnepélyek kivilágításai vetettek fényt az orthodoxizmus komor városának templomaira és ódon kupoláira.

Az összes szláv népek lelkesedése minden fáklyánál inkább világított. A szláv egység gondolata akkor átjárta az összes szlávok lelkét s hatalmas erővel dobogtatta meg a szláv népek szívét.

A koronázási ünnep s ennek már most szemlélhető előjelei lényegesen különbözök. A szláv népeket nem az egység vágya, hanem vagy a hála, vagy a faji összetartozandóság gondolata fogja vinni a czárok városába. A lengyeleket véres árnyak most is vissza fogják tartani; de ott lesznek a koronázási ünnepélyen nemcsak a bolgárok és szerbek, hanem a csehek, morvák, szlovének, sőt tán horvátok és tótok. De egy nem lesz ott, a lelkesítő és átható erő, a pánszláv eszme. Közel három évtizeddel ezelőtt Axakov és Katkov lelke vulkanikus hévvel hatotta át az egyesülni akaró szlávok képviselőit. Az ábránd és az Európát rémületbe ejtő fantom szétfoslott. Oroszország nem a felszabadító és hódító többé, a mely az olasz és német egység után a szláv egységet fogja megvalósítani. A szlávok birodalma nagy és hatalmas. Kolosszális méretei még inkább fognak növekedni; de a szláv népek különálló nemzeti öntudata lehetetlenné teszi a pánszláv eszmét. Az anthrpplogiai kongresszus pánszláv ünnep volt, a czári koronázás orosz nemzeti ünnep lesz, a melyen a szláv népek csak üdvözölni fogják a hatalmas szláv államot, de nem hódolnak meg az állam feje előtt.

Gyakran a hasonlat mutatja a legnagyobb ellentétet. A keleti s általában a szláv kérdés most némi hasonlatot mutat az évtizedek előtti viszonyokkal. Bolgárország kibékülése Oroszországgal nem egyedüli jelenség. Az összes szláv világ mozdulatot, sőt rithmikus lendületet hoz színre, mintha a rég szétszakadt lelkek egyesülnének s eltört kapcsok megújulnának. A 70-es évek vége óta nem volt oly evolúcióban a szláv eszme, mint jelenleg. És mégis ez új kibontakozás jobban mutatja a pánszláv eszme hanyatlását, mint a teljes apathia.

Mikor a szláv eszme áthatotta s megreszkettette a szíveket, a szláv törekvéssel szemben megvolt az ellenhatás. A veszély érzete belopódzott Oroszország akkori szövetségeseinek és barátainak szívébe is. Németország és vezér államférfia Bismarck nem követte el nyílt s brüszk hálátlanságot Oroszország ellen, mint Schwarzenberg herczeg és Ausztria, de a parciális árulás egész rendszerével készítették elő azon nagy és merész homlokzat-változtatást, mely a berlini kongresszus idején, de főleg utánna bekövetkezett. A pánszláv egység gondolata a le nem győzhető

rettegés és nyugtalanság érzetével lepett meg minden nem szláv szívet. Különösen a magyarok érezték, hogy létkérdésükről van szó. Palacky szerint a szlávokat szétválasztó magyar ék aggodalmas napokat, sőt éveket töltött.

A szláv mozdulat ezen új korszaka s a moszkvai koronázás előkészületei a régi lidércnyomáshoz hasonló érzést sehol sem keltenek. A bolgár kibékülés, az ifjú-cseh háborgás s a koronként ismétlődő délszláv mozgalom nem kelti sem az ijedség, sem az aggodás érzetét. A félelem és gyűlölet nem veszi körül többé ellenszenves légkör gyanánt Oroszországot. Még a magyaroknál is enyészik világos emléke, úgy hogy a szláv nemzeti ünnepek akár Szófiában, akár Moszkvában történnek, Magyarországon sem keltenek ellenséges érzületet.

A három évtized előtti és a küszöbön álló nagy látvány közt ily lényeges különbség van. És ezt már megelőzte az osztrák magyar monarchiának barátságos előzékenysége a bolgár fejedelem elismerése tekintetében. Sőt már jó két évtizeddel megelőzte Ausztria-Magyarország keleti politikájának megváltozása. Oroszország többé nem csinálhat monopóliumot a szláv törzsek támogatásából és rokonszenvéből. Versenytárs gyanánt mindig maga mellett látja Ausztria-Magyarországot. Ez az egyik fő oka, hogy midőn a szlavizmus valamely nagy ünnepre, „grand view“ re készül, ennek visszahatása Ausztria-Magyarországon többé nem jelenti meg a „dissolving view“ gyászos képét.

2. Az orthodox vallás mint a pánszlávizmus ellensége.

A legcsökönyösebb nézet volt eddig Európában azon felfogás, hogy az orthodox vallásban a pánszlávizmusnak nemcsak a múltban volt hatalmas támasza, hanem hatalmas támasza lesz jövőre is. Nem kétséges, hogy Oroszország a vallásközösséget már rég eszközül használta keleti céljaihoz, mielőtt a szláv nemzeti eszmére csak gondolt volna is. A múlt század végéig, sőt a jelen század első szerb fölkeléséig a szláv nemzeti eszméről szó sem volt, hanem csakis a vallási eszméről.

Csodálatos végzet, hogy Oroszország zászlóira irt minden nagy eszme önmagában hordja a bomlás csiráját.

A pánszláv eszmét tönkretette, vagy legalább is átalakította a szláv nemzeti eszme. Az orthodox vallás pedig, a helyett, hogy az egység felé vinné a szlavizmust, hatalmas erővel löki azt a

deczentralizáció és separatizmus irányába. Az orthodox vallásban ugyanis csak a vallás közös, de nem egyszeresmind a szervezet. Igen helyesen mondja Leroy Beaulieu, hogy az orosz egyház és társegyházai közt csak a dogma és a hit egysége létezik, de nem a kormányzat egysége. Mindegyiknek, a nagy és kis egyházaknak külön kormányzata, külön rítusa és külön lithurgiai nyelve van.

A csárok, mint az orthodox vallás védői felléphettek a balkáni keresztények védelmére; de a vallásnak külső kormányzati egységére még csak kísérletet sem tettek, sőt az ellenkezőt cselekedték.

Az orosz nemzeti politika bátor és messzепillantó megteremtője nagy Péter törte össze Oroszország leghatalmasabb eszközét, az orthodox vallást. Ez a vallás a katholicizmusnak szinte ellentéte, a mennyiben egészen tud simulni a nemzeti és állami élethez. E tekintetben Byzancz és az orthodox vallás örökölték Róma szellemét. De bizonyos nemzetközi vonás, legalább az orthodox népeket illetőleg kezdetben létezett a Kelet keresztény vallásában is. Byzancz lévén az orthodoxizmus központja, vallásilag Byzancz hódította meg magát Oroszországot. A konstantinápolyi patriarchátus nem képezett ugyan oly merev központot, mint a nyugoti pápaság, de erkölcsi tekintélye, sőt hitfőnöki jellege mégis volt.

Ha Oroszország az orthodox vallást, a vallási egységen alapuló szláv egység alapjává akarta tenni, akkor két út volt előtte.

Az egyik a konstantinápolyi patriarchátus megerősítése s ezzel kapcsolatban leendett azon orosz politika, mely Oroszországot úgy is Byzancz örökösének tartotta.

Ez esetben az orthodox vallási központnak és tekintélynek Byzanczban kell vala maradnia, s Oroszországnak arra kellett volna törekednie, hogy vallásilag Byzanczból ő kormányozza a szláv világot.

A másik út az leendett, hogy Oroszországban létesül nagy patriarchátus, s ennek tekintélye alá igyekezett volna helyezni Oroszország az orthodox szlávokat. Vagy pedig épen nagy Péternek magának kellett volna az egyházi főnökséget felvennie, mint fölvette Angliában VIII-ik Henrik. Ekkor a török uralom alól felszabaduló minden szláv nép egyház szervezetileg azonnal Oroszországhoz csatlakozhatott volna. Nagy Péter azonban mindezek közül egyiket sem cselekedte. Sőt úgy ő, mint utódai mindazt

megtették, a mi szükséges volt, hogy a szláv népek közt egyházkormányzati kapocs ne támadhasson.

A kiewi orosz patriarchátus megszűnt, s helyére lépett a szent zsinat.

Az orosz egyház egészen az állam hatalma alá került, a nélkül, hogy a csár egyszersmind az egyház fejévé lett volna.

A szent zsinatok által való kormányzás állandó jellegévé lett az orthodox egyházaknak. Maga a konstantinápolyi patriarcha is csak a szent zsinattal egyetértve tartja kezében egyházának kormányzatát. A nagy egyházi főnök hiánya belpolitikai szempontból nagyon előnyös lett Oroszországra. Az egyház és az állam közt nem lehet viszály ott, hol az egyház az államnak szolgálja és nem ura, s hol még csak az egyéni megjelenés látványát sem nyújtja valamely egyházfőnök által a vallási eszme.

Találóan jellemzi Leroy Beaulieu az egyházi főnökség hiányának előnyeit a következőkben:

„Privée de chef suprême, l'orthodoxie orientale n'est point obligée de lui chercher une souveraineté indépendante et de révéler un monarque spirituel de la puissance temporelle. Déunée de centre local corame de tété visible, el le n'a point besoin de capitale internationale, de ville sainte, ou d'État éclésiastique piacé, pour la sauvegarde de la religion, en dehors du droit coramun des peuples et au-dessus de toutes les péripéties de l'histoire. Elle échappe á une des grandes difficultés de l'Église latiné, coutrainte par son principe de réclameer une royauté terrestre dout les idées modernes de liberté et de nationalité semblent rendre le retour impossible. Elle échappe du mérne coup á toute tentatione de suzerainete théocratique; sans unité monarchique dans l'Eglise, il ne saurait être quest.ion d'un représentant de la Divinite élévé au dessus des peuples et des courounes. Par la, P Orient se croit á l'abri de ces luttés entre les „deux pouvoirs“ qui, pendant si longtemps, out désolé l' Occident et, de nos jours mérne, troublent encore une partié du monde catholique.“

Franciaország nagy publiczistája a keleti egyház szervezeti külömségének további következményeit is levonja, mondva, hogy Róma vallása cenzalizációra és egyformaságra vezet, míg az orthodox vallás szükségkép decenzalizációt és különféleséget idéz föl. így támadtak a keleti egyházak, mint különálló és független egyházak, a melyeket a görög kanonisták autocefal

egyházaknak neveznek. A szinte sokkal fontosabb politikai következményeket azonban csak kevésbé, vagy éppen nem vonták le, sem ő, sem mások.

Az orthodox vallásnak megfosztása minden általános jellegtől s pusztán csak helyi egyházzá való degradálása, a hit közösségén túl megfosztotta az orthodox népeket minden kapocstól. Sőt mint várgyűrűket organizálta átléphetlen falakkal a keleti népeket egymással, mint Oroszországgal szemben.

Mikép lehetne az orthodox egyház a szláv egység alapjává, midőn még a legkisebb keleti egyház is külön szervezkedik?

Mikép lehetne az orthodox egyház a nagy pánszlávizmus egyházává, midőn a legkisebb állam és nemzetiség határát sem képes átlépni?

Az orthodoxizmus tehát, eredetével szinte némileg ellentétben, a teljes deczentralizáció és pulverizáció útjára jutott, azon erőszakos lökés következtében, melyet Oroszországban s pedig éppen a legnagyobb orosz cár keze által kapott.

S a tények egész sorozata bizonyoságra rá, hogy a pánszlávizmus nemcsak támaszt nem nyer az orthodox vallásban, hanem e vallás inkább határozott gátja. A keleti szláv népek előbb alakultak meg egyháziilag, mint államilag. Egyházi különállásukra következett nemzeti különállásuk; sőt Bulgária, a szultán firmánja következtében, még politikai fölszabadulása előtt egészen függetlenné lett a konstantinápolyi patriarchától.

Az orthodox népek politikai és állami különállásánál leghatározottabb szerepe az orthodox vallásnak van.

A nemzeti egyházak után következnek a nemzeti államok az egész Balkán félszigeten. Ez az oka, hogy Boris herceg áttermálásának nincs semmi hátrányos következménye Európára s egyszerűen nem válik hasznára a pánszlávizmusnak. A bolgár nemzeti egyház megerősödését jelenti ez, nem pedig a pánszlávizmusét. E lépés által Bulgária közeledhetett Oroszországhoz, Ferdinánd fejedelem pedig kibékíthette a haragvó cárt. Sőt a közeledés Sophia és Szentpétervár közt nagyobb mérvet ölthet. Politikai és katonai szövetség is támadhat Oroszország és Bulgária közt; és Szentpéterváron törekedhetnek is arra, hogy Romániának a hármasszövetséghez történt csatlakozása a Balkán félszigeten ellensúlyt nyerjen.

De az egyházi szervezetre a ruszofil politika nem támaszkodhatik. Az orthodox vallás, mint Oroszországra nézve fényes köd s Európára fenyegető kísértet szétfoszlott Európa keleti láthatárán.

3. Ausztria-Magyarország keleti dislokációja.

A nemzeti eszmével űzött szédelgés legsajátságosabb és leghazugabb gondolata az volt, mely Ausztria-Magyarországot a teljes bizonytalanság és egy határozatlan révedezés homályába lökte. Ezt a gondolatot, — itt-ott megpedzette az európai diplomácia; a sadowai és a sedani katasztrófák után mindenkinek ajkán volt. Több-kevesebb lehetőséget és valószínűséget az európai közszellem nagy tévelygéseinek ama napjain még kiválóbb férfiak is tulajdonítottak neki.

Ez a monstruózus és képtelen gondolat nem kevesebbről terjeszt sejtéseket, mint hogy Ausztria-Magyarország kénytelen lesz súlypontját áthelyezni keletre; de nem a Grentz-féle elmélet körében Budapestre, hanem esetleg a még távolabb keletre, úgy hogy tulajdonkép a mai Ausztria-Magyarországnak kellene birtokba vennie a Balkán-félszigetet, a beteg ember európai birtokait. Csak valamely önmagában is túlhajtott eszme tulcsapongó kultusza hozhat létre ily beteges képzelgést. Franciaország leveretése után sokféle járvány lepte meg a politikusok és népek gondolkodását és lelkiismeretét. S ily erkölcsi járvány eredménye azon kiindulást képező gondolat, hogy Németország elmegy a nemzeti eszmének legvégső érvényesítéséig s kiterjeszti uralmát az öt osztrák-német tartományra, sőt Ausztria egyes tartományaira is, a minnek következtében azután a Habsburg dinasztia a keleten, vagyis a Balkánfélszigeten nyerne kárpótlást.

Bármily bizarrnak tetszik e föltevés, mégis foglalkozni kell azzal, mert habár a mese már régi keltű, s most már kevesebben hiszik, mégis kiirthatatlan az elmékből és kedélyekből, a jövő felé tekintő e mesének nem egy életerős gyökere.

A magyarok bizonyára nem pillantanák meg ez alakulásban a Mohácsnál elbukott nemzeti királyságunk restaurálását. A magyar keleti misszió idején Magyarország kiterjesztette ugyan uralmát a Fekete-tengerig, de egészen más viszonyok közt, a midőn a magyar fajnak a nagy terjeszkedés dacára megvolt túlsúlya. Es a birtokbavétel sem volt közvetlen, annál kevésbé terjedt az ki a Balkán félsziget délibb részeire. Az Ausztria-Magyarországot most keletre küldő s politikai kējutazásokban tetszelgő gondolat a Habsburgoknak szánta az egész Balkán-félszigetet, vagy legalább annak legnagyobb részét. A magyarok ez alakulásban igen rosszul érezhetnék magukat, szinte még rosszabbul,

mint az elszerencsétlenedett dunai konföderáció keretében. A Habsburgok új monarchiája, mely elvesztené német tartományait, nem lehetne más, mint szláv, vagy legalább túlnyomó nagy részben szláv jellegű alakulás, melyben a föderalizmus szükségkép előtérbe lépne.

A világtörténelem azonban, a midőn nagy erőket léptet fel a küzdőtérré, nem befolyásolhatja magát egyes fajok, vagy népek érdekei által. A keletre dislokált Ausztria-Magyarország, egyéb döntő indokok miatt nem jöhet létre, a melyeket csak a naivság ignorálhat.

A nemzeti eszme nem képez többé döntő tényezőt, az államok alakulásánál s a német egység be van zárva a cseh Óriás hegy-ségnél. Ausztria német tartományai kívül esnek a német központ vonzókörén és nemcsak Németország, hanem egész Európa érdekében van Ausztria-Magyarország jelenlegi alakjának és alkotóelemeinek fenntartása. Minden lényeges változtatás két irányban is megsemmisítené Ausztria-Magyarország hivatását.

A mely pillanatban Ausztria megszűnnék, részben német jellegű hatalomnak is lenni, azonnal képtelen volna azon hivatását is megoldani, hogy ellensúlyozó legyen a német és a szláv nagyhatalom közt. Német és szláv elemnek kell lenni a Habsburgok monarchiájában, hogy a két nagy faj ellentétei között semleges zóna támadjon s a magyarok hivatása, hogy a két nagy faj monarchiái törmelékeit szintén ellensúlyozza s ekkép létrejöjjön azon egyensúly és harmónia, a melyet Ausztria-Magyarország két világhatalom közt, Németország és Oroszország-közt, képvisel. Sem a német, sem a szláv Ausztria nem volna képes e feladat megoldására, hanem csakis a három „monarchia alkotó“ faj szerepe következtében.

De elesnék Ausztria-Magyarországnak Balkán-félszigeti misz-sziója is, mely abból áll, hogy a balkáni népek függetlenségét óvja és védje minden túlkapással szemben s ekkép lehetőségessé tegye e népek szabad fejlődését. Akkor a Habsburgok monarchiája lépne fel hódító gyanánt, vagy Európa kényszerítené a már szabad és független balkáni népeket, hogy a Habsburgok monarchiájának alkatrészeivé legyenek.

Mondani sem kell, hogy ily alakulás csak az orosz hatalom megsemmisítése után következhetnék be s oly antagonizmust támasztana az előbb-utóbb életre kellő Oroszország és a Habsburg birodalom közt. mely a konfliktusoknak egész sorozatát idézné

fel Európában. Ha mindezen szempontok meg nem győznék az új keleti misszió lehetetlenségéről a politikai ideológokat, akkor bizonyára nem győzheti meg őket semmi, nem még az sem, hogy a Balkán félszigetre küllebbezett Ausztria hasonlíthatatlanul gyengébb lenne, mint a jelenlegi Ausztria-Magyarország.

Az osztrák tartományok elvesztéséért nem lenne megfelelő kárpótlás az Alduna vidékének s a Balkán-félszigetnek bekebelezése egész Konstantinápolyig. A terület kicserélésnek ez a neme rövidülést okozna a Habsburgoknak a katonai és a gazdasági segélyforrásokban. Különösen a gazdasági segélyforrásokat még Magyarország sem pótolhatná hosszú időn át bármi hatalmas fellendülés által. A Habsburgok átalakult monarchiája, a belső szerkezet képzelhetlenül zilált voltáról nem is szólva, minden tekintetben inferioritásra jutna: függő viszonyba, az osztrák tartományok által kiegészített óriási német birodalomtól. A politikus nagy gyermekeknek való eme mese képtelenség, megvalósíthatlan ábránd, szükségtelen, sőt veszélyes Európa s a világ érdekeire nézve. Az ily mesék keletkezésének kezdetben az is volt indoka, hogy Ausztria képtelennek látszott belső konszolidációjának létesítésére. Ma már azonban Ausztria-Magyarország a legkonszolidáltabb monarchiák közé tartozik. A keleti dislokációra tehát semmi szükség nincs, sőt kizárja azt a számtalan ok közt kiváló mértékben éppen Ausztria-Magyarország belső egyensúlya s ennek alapján kifejlődött hatalmi ereje.

4. Az osztrák-magyar keleti politika átalakulása.

Ismételten történt utalás Ausztria-Magyarország keleti politikájának átalakulására. Ez átalakulás lépést tartott a pánszláv törekvések dekadenciájával s a keleti kérdés természetének megváltozásával. De legkivált az osztrák-magyar monarchia konszolidációjával. Minél inkább megszilárdultak a Habsburgok monarchiájának belviszonyai, s minél erőteljesebben bontakozott ki e monarchia két állama, különösen pedig Magyarország, a monarchia keleti politikája annál öntudatosabb és bátrabb lett.

Ép oly sajátságos mégis, mint igaz, hogy e politika alapjainak lerakása akkor kezdődött, a midőn a keleti horizon még telve volt rémekkel, s az osztrák-magyar monarchia belügyei telve voltak veszedelmekkel.

A Metternich-féle keleti politika nem volt tartható, mely a jelen század elejétől a sadovai csatáig politikai koránját képezte az osztrák diplomatáknak. De Ausztriának régibb politikájára sem lehetett visszatérni.

A múlt század, még a töröknek Magyarországból való kiűzése után is, tele volt Ausztriának Oroszország szövetségében véghez vitt támadásaival. II. József hajlandó volt Oroszországgal megegyezni a török birodalom felosztása iránt is, de persze a bécsi politika ekkor még nem számolt le a keleti kérdés következményeivel.

Oroszország magatartása a francia forradalom s az első császárság idején, de leginkább a jelen század első nagy keleti háborúja, a melyben Oroszország győzelmes hadai szinte Konstantinápoly kapuiig nyomultak előre, maradandó életre keltették nemcsak Franciaország és Anglia, hanem egyszersmind első sorban Ausztria politikusaiban a konzervatív érdekeket.

A Metternich-féle örökségből Ausztriának azonban távolról sem volt vezérszerepe a keleti kérdés irányában. Indokoltan mondhatta I. Miklós cár Sir S. H. Seymour angol követnek a krími háború kitörése előtt, hogyha Oroszország és Anglia megegyeznek a keleti kérdésben, a többi hatalom nem számít. Ez a megjegyzés főleg Ausztriára s annak a keleti kérdésben alárendelt szerepére vonatkozott. Németország akkor még nem létezett; Poroszország alig hogy hajlamot mutatott a keleti kérdés iránt való érdeklődésre. A mi pedig Franciaországot illeti, az oroszok hajlíthatatlan autokrata uralkodója célzatos mellőzésben részesítette a francziák császáraját s ekkép Franciaországot, mely pedig később a krími kérdésben a vezér és döntő szerepet vitte.

A régi Ausztria keleti politikája a mozdulatlanságot és változatlanságot akarta rádiktálni a Balkán-félszigetre s Oroszország azon jogos gyanú alatt állott, hogy e politikával szemben a forradalmi törekvések pártfogója. Továbbá, hogy a porta ellen fellázadó népeket eszközökül akarja használni a kelet meghódítására. E felfogásnak, melyet az úgynevezett konzervatív hatalmak osztottak, két természetes következménye lett. Az egyik az volt, hogy a Balkán félszigeten támadt minden zavar és forrongás nagy válság előjele gyanánt tűnt föl. A másik az, hogy a balkáni népek, a törökökön kívül, a konzervatív hatalmakat is elnyomóiknak tartották, s Oroszországgért rajongtak, mint védőjük és felszabadítójukért.

A keleti szlávokat ez a politika szükségkép belekergette a

pánszlávizmusba. És ha ez a politika meg nem változik és az úgynevezett konzervatív hatalmak a legutolsó orosz-török háború alatt és után is ragaszkodnak e politikához, nemcsak az európai konfliktusokat nem lehet vala kikerülni, hanem egyszersmind a pánszlávizmus összefűző kapcsolatai nem pattogtak volna szét.

Az új keleti politika, a mely Oroszországnak többet ártott Sebastopol bevételénél, s a pánszlávizmust egyedül volt képes a decentralizált szláv eszme segítségével felbontani, konkurencziát csinált Oroszország számára a balkáni népek rokonszenvének megnyerésében. És az által, hogy e keleti szlávok nemzeti individualitását kifejtteni igyekezett, a szuronyok erdejénél is hatalmasabb korlátokat emelt a Balkán-félszigeten Oroszország előtt. E korlát akkor sem dől le, habár Oroszország iránt a Keleten itt-ott újabb rokonszenv nyilatkozik. Nincs többé egyetlenegy szláv néptörzs sem Keleten, sem Nyugaton, a mely a pánszlávizmus által kínált faji egységért hajlandó volna feláldozni nemzeti egyéniségét. Az orosz közeledés dacára a bolgár nép szívében sokkal mélyebben gyökerezik nemzeti függetlenségének tudata, hogy csak a legcsekélyebb aggodalom is fen foroghatna, mikép Oroszország a bolgár népet hatalmi terjeszkedésének eszközévé tehetné.

Ezen új keleti politika mellett lehetséges a szabad kéz és szabad mozgás politikája a Balkán térszéken nagyobb emóciók és veszélyek nélkül. Az új keleti politika sikerei nélkül Oroszország bulgáriai szereplése a legélesebb konfliktusokat idézte volna fel. A gyakorlati eredmény szempontjából mindegy; de a történeti igazság előtt nem lehet közönyös azon kérdés: ki hozta létre e gyökeres változást Ausztria-Magyarország s így a konzervatív hatalmak keleti politikájában?

Beust e téren is, mint a francia-porosz háború idején s a Hohenwart-féle alkotmány- és államválság terén magának tulajdonítja az érdemet. De egyik esetben sem lép fel a jognak és igazságnak azon erősségeivel, mint épen a keleti politikában történt fordulatot illetőleg.

Tagadhatatlan tény, hogy Beust osztrák-magyar külügyministerségének mindjárt kezdetén politikai alaptételévé választotta a versenyzést Oroszországgal, nem a fegyveres hatalmi téren, hanem a balkáni népek rokonszenvének megnyerésében. Emlékirataiban Beust előadja ezt, valamint azt is, hogy Oroszországot rokonszenv-monopolizáló szerepéért a párisi szerződésnek a pontusi kérdésre vonatkozó részében való megszüntetése által akarta

kárpótolni. Határozottan írta 1867 január 1-én Metternich berezgeknek Parisba:

„Il est iroossible de se dissimuler que les remédes á l'aide desquels an a cherché, dans le cours des dernières années, á maintenir le status quo en Orient se sönt montrés insuffisants á maitriser des difficultés que chaque jour est venu acroitre . . . La physionomie de l'Orient prise dans son ensemble se présente donc aujourd'hui sons un aspect essentiellement diífférent de celui qu'elle avait en 1856-et les stipulations de cetté époque, aussi bien que les conventions spéciales dönt elles furent suivies, dépassées qu'elles sönt, sur plus d'un point important, par les. événements survenus depuis, ne suífisent plus aux nécessités de la situation actuelle.“

És ezek kapcsán Beust előadta, hogy Oroszországot fel kell menteni a párisi szerződés által, hajóhadát illetőleg reárótt kötelezettségtől. Kétségkívül eszes, sőt merész vállalkozás volt ez a Szászországból importált külügyminiszter részéről. De az 1868-iki vörös könyv bevezetésében önmaga volt kénytelen elismerni akciójának sikertelenségét. „Az Ausztria-Magyarország részéről tett indítvány — úgymond — nem felelt meg a hozzá kapcsolt várakozásnak. Jellemző, hogy a nyugati udvarok leginkább azon kedvezmények ellen tettek kifogást, melyek Oroszország hozzájárulásának kieszközlését czélozták. Sőt még azon különös és teljesen alaptalan vád is átcshellant a válaszokon, hogy a kezdeményezés a bécsi kabinetnek Oroszországgal való megegyezéséből származott.“,

A későbbi események azonban megmutatták, hogy Beust kísérléte más okokon szenvedett hajótörést. Bismarck hatalmas keze működött Beust és Ausztria ellen, Gorcsakow pedig szívesen közreműködött Bismarckkal, mert tudta, hogy küszöbön vannak oly események, a melyek Oroszországra nézve lehetővé teszik, hogy önmaga tépje szét a párisi szerződést. Különben is czári ura II. Sándor, a ki örökölte Miklós czár haragját és elkeseredettségét Ausztria ellen, nem fogadott volna el ajándékot a hálátlan kezéből.

Beustnak csak embrióban jelentkezett rendszerváltozása, nagyszabású és végleges kibontakozásra gróf Andrassy Gyula által jutott. E nagy államférfiú maradandóbb emléket állított fel maga számára a keleti politika állandó fixírozása, mint bármily más providenciális tette által.

5. Ausztria-Magyarország és Oroszország a Keleten.

Szerencse, úgy Ausztria-Magyarországra, mint a Keletre, hogy a Habsburgok monarchiája belső konszolidációjára jutott, a török kérdés megoldásának küszöbén. Mennyi idő fog elteleni e megoldásig, senki sem mondhatja meg; és csak utólagos mosolyt érdemel a hetvenes évek publicistikájának azon jövendőlése, hogy a török birodalom csak legfeljebb még 10 évig áll fenn.

A legnagyobb politikai kérdések lassan és csak fokról-fokra bontakoznak ki. A forradalmak kivételek s ezeknek is mindig visszaeséseik vannak s így a végkibontakozás még forradalmi bomladozások idején is csak nagy időközökben jut befejezéshez. A keleti kérdésnél nagyobb kérdése Európának nem volt s mégis századokon át fel-felmerült azon politikai naivitás, hogy ezt egyszerre meg lehet oldani. A török uralom tulajdonképpen még meg sem szilárdult Európában, midőn már államférfiak és hadvezérek a törökök kiűzését forgatták agyukban. A magyar történelemből tudva van, hogy már Hunyady János a törökök kiűzésének eszméjével foglalkozott és híres téli hadjárata ez eszmével állt kapcsolatban. A mohácsi vész után pedig, mely a magyar nemzeti királyságot megsemmisítette, királyok, fejedelmek és a római pápa egyében sem törték fejüket, mint a török uralom egyszerre való megsemmisítésén. Soranzo, Velence követe, már 1576-ban kidolgozta a Balkán-félsziget felszabadításának és a török kiűzésének tervét, Cedolini, lessinai püspök pedig VIII. Kelemen pápához 1594-ben benyújtott tervében világosan megjelölte az orthodox vallást, melynek segítségével a keleti keresztényeket fel lehet szabadítani a török uralom alól s így ez uralomnak egyszerre véget lehet vetni Európában. Igen érdekes, hogy a visszatérítés ekkor még nem nyomult előtérbe s Róma meglegedett volna azzal, ha a keleti kereszténység felszabadítása versenytársának, a keleti egyháznak, zászlója alatt történik. Minden fegyveres győzelem, melyet a kereszténység nemzeti különbség nélkül kivívott a török ellen, a keleti kérdés egyszerre való megoldásának programját vonta maga után. Savoyai Jenő ép úgy egyszerre akarta megoldani a keleti kérdést, mint II. Katalin és II. József.

A török uralom hanyatlása a mohácsi vész után szinte azonnal bekövetkezett, mert akkora területekre szélesedett ki, a melyek központját meggyengítették. A civilizátorius képesség

hiányában a török birodalom akkor sem maradhatna fenn állandóan, habár az alsó Duna völgyét nem lépi át s így nem hódítja meg a magyarok fővárosát, és nem fenyegeti a nyugati civilizáció második nagy metropolisát Bécset. De bizonyos, hogy Magyarország nagy részének meghódítása, mint a valódi erőköntül történt vállalkozás, a dekadencia lejtőjére lökte Törökországot. E túlterjeszkedés nélkül a török birodalom sokkal szilárdabb volna a Balkán félszigeten és Ázsiában. A törökellenes nagy reakciót Európában ép a civilizáció védbástyájának, a magyar nemzeti királyságnak ledöntése idézte fel. A nyugati hatalmaknak bár szétforgácsolt hadi ereje valóban a mohácsi vész után csakhamar képes lett volna a törökök kiűzésére, valamint Nagy Károly pánczélos vitézei képesek voltak nyolcz század előtt az avar várgyűrű megsemmisítésére. A barbár hordák nem tarthaták soká magukat, még a középkorban sem, a civilizáció fegyveres hatalmával szemben. A török uralmat életképességének határain messze túl nemcsak a hatalmak versenye, hanem főleg az tartotta fenn, hogy nem lehetett helyére mit tenni. A keleti görög császárságot Bizancz metropolissal központján többé nem lehetett restaurálni. Ez ép oly visszavonhatatlanul megbukott, mint megbukott hét századdal előbb a nyugat-római birodalom, Oroszország csak vallásilag lépett a bizanczi császárság örökségébe, de nem egyszersmind politikailag és katonailag. A Moszkvából Konstantinápolyba való dislokációra s a közbe eső nagy területek meghódítására a czárok birodalma már expanzi vitásának deficizitje miatt sem volt képes. A török uralom hagyatékát más hatalom sem vehette át s így e körülmény a hatalmak versenyesénél jobban megmagyarázza, miért nem sikerülhetett és nem sikerülhet jövőre sem a keleti, a török kérdés egyszerre való megoldása.

Ez a végzetes és csodás kérdés szükségkép a parciális megoldás és kiszámíthatatlan időkig való húzás-halasztás süppedős útjára jutott. A mily mérvben bekövetkezett a balkáni népek felszabadulása s önálló nemzetekké való átalakulása, ugyanazon mérvben haladt előre a keleti kérdés megoldása. Görögország, Moldva és Oláhország, Szerbia és legújabban Bolgárország felszabadulása képezik a lassú kibontakozás és megoldás okozatai, Bosznia és Hercegovina tartományoknak Ausztria-Magyarország által való elfoglalása, a míg egyrészt megállította Törökország belső forradalmait, másrészt szintén egy lépéssel közelebb vitte

a megoldás felé a török kérdést. A bomlás most már Konstantinápoly falai alatt van. Macedonia követni fogja, sőt részben már követte Románia, Szerbia és Bulgária példáját. A belső villogások és forrongások lángja Macedoniából közvetlenül meg fogja csapni azt a félholdat, mely Bizancz felett ragyog. Vájjon Macedonia önálló tartománynyá tud-e fejlődni, vagy pedig Bulgárország és Szerbia fognak-e rajta osztozkodni, ez más kérdés. Ausztria-Magyarország politikája e tekintetben csak az lehet: gátolni a macedonai mozgalmak elharapózását, a meddig csak lehet. De egyszersmind óvakodnia kell, a merev állásponttól, különben mind Bulgária, mind Szerbia Oroszországtól fogják várni vágyaik teljesedését, mint várták a múltban.

A parciális megoldás kátyús és akadály teljes útján a keleti kérdés megoldása soká halasztható, de a végtelenségig nem. Es a mily mérvben képesek lesznek a balkáni népek az önálló életre, ugyanoly mérvben és ugyanazon fokozatokban be kell következnie a török kérdés megoldásának.

Egészen kétségtelen, hogy a keleti beteg embernek, ha nem is éveit, de legalább tizedeit meg vannak számlálva. A keleti kérdés eljutott abba a stádiumba, a midőn komolyan kell gondolkodni, mittevő legyen Európa a kiszenvedett betegnek örökiségével?

Ausztria-Magyarországra nagy hivatás vár, nagyobb, mint bármely hatalomra; mert egyedül Ausztria-Magyarországnak nem lehet semmi haszna a keleti kérdés megoldásából, de származhatik annál nagyobb kára. A többi hatalom egy része különben is kevésbé érdeklődik már a Kelet sorsa iránt, mint régebben. Magában Angliában leszállt a keleti kérdés iránt való érdeklődés, valamely sokkal alacsonyabb fokra, mint ezelőtt. És ennek oka nem az, hogy Anglia hanyatlanék, mint Bismarck állította róla a jóniai szigetek átengedése miatt, hanem azért, mert a keleti kérdés súlypontja decentralizálva van.

A suezi csatorna megnyitása óta Konstantinápoly többé nem gócpontja kereskedelemnek. Egyiptomnak Anglia által történt megszállása, legkiválóbb mértékben mutatja a keleti kereskedelemnek s ennek kapcsán, részben a keleti kérdésnek áthelyezkedését. Legalább Angliára nézve, nem oly fontos többé Konstantinápoly, mint Port-Said és Alexandria.

Az arany szarv fölé gyülemlő felhők villámai nem cikázanak többé oly rémségesen át a nehéz ködök szigetére, Angliára,

mint átczikáztak régen, a harcias hangulatot gyűjtva ott föl. Még mindig valószínűtlennek látszik, hogy Oroszország és Anglia közt, Konstantinápolyt illetőleg egyezmény jöhessen létre; de még sincs kizárva a lehetőség, hogy Anglia bizonyos eshetőségek fölmerülésekor nagyobb súlyt fektetne Egyiptomra, mint a Balkán félszigetre,

Oroszország ez esetben sokkal sikerültebben játszhatna játékát, a portával való szövetséget illetőleg, mint Abdul Aziz idejében. Az orosz pénz nagyobb eredménynyel vásárolhatná meg a háremekben szundikáló basákat és a török birodalom egyéb korhadt oszlopait. A protektorátusig is eljuthatna; s a czár védőjévé lehetne a keleti hitnek és a keleti szlávságnak. De mindez lényegileg nem tenné előnyösebbé Oroszország szerepét s nem oldaná meg véglegesen a keleti kérdést.

Ez a kérdés Európában nem oldható meg, sem protektorátus, sem hódítás által, hanem csakis akkép, hogy a Balkán félszigetet végleges birtokba veendik a balkáni népek, mihelyt ennek ideje elérkezik. Ausztria-Magyarország feladata ez időt nem siettetni, de egyszersmind az események elől ki nem térni, ha azok elérkeznek. Ép azért szinte vezérszerep illeti meg a Habsburgok monarchiáját a keleti kérdésben. Ausztria-Magyarországban meg volna az expanzivitás, hogy a Keleten hódítson. Megmutatta ezt Bosznia és Hercegovina okkupálásával is, a mely két tartomány az osztrák-magyar okkupáció alatt bámulatos fejlődést vett. Még római provinciák sem lettek ily gyorsan a rend, a béke és a kultúra színterévé, mint Bosznia és Hercegovina, hova Ausztria-Magyarország mintegy kényszerítve nyomult be. Nem a hódító vágy lökte oda, hanem a horror vacui; mert lehetetlen volt határait a folytonos anarchiában levő két tartományra rátámasztani. E két tartomány példája mutatja, hogy Ausztria-Magyarországban akkora expanzivitás létezik, hogy képes volna lassanként az egész Balkán-félszigetet hatalmi körébe bevonni s ott az anarchiát renddé, az in-kulturát civilizációvá átváltoztatni.

Oroszország mint már fejtegetve volt, nem bir a hódításra szükséges expanzivitással. De természetes és szinte felesleges ismételni, hogy az expanzi vitásra csak Európában volna szüksége, Ázsiában nem.

A társadalmi és kulturai hódításnak csak némileg magas kulturai fokon is ki kell egészítenie a fegyveres hódítást, különben e hódítás a gyengeség és veszély forrásává lesz.

Föltéve tehát, hogy meghódítaná a Balkán félszigetet, ez volna legnagyobb szerencsétlensége, különösen a mióta a balkán népek nemzeti öntudata föllázad a szlávokban való egyesítés eszméje ellen, s kultúrájuk emelkedik.

Az expanzivitás hiánya mellett a Balkán-félszigeten elhelyezkedő Oroszország örökölné Törökországnak nemcsak tartományait, hanem betegségét is. Eddig csak Lengyelország volt sebezhető pontja, most az egész keleti vonalon sebezhető oldalát tárná fel a világ előtt.

Ausztria-Magyarországot pedig belső viszonyai tiltják el a hódítástól.

Ha Ausztria-Magyarország egyetlen, vagy legfeljebb két nemzetből állana, a németből és a magyarból, feladata egészen más volna a Keleten, mint jelenleg. Más volna akkor is, ha nem alkotmányos monarchia, ha autokraczia és szláv volna, mint Oroszország. A két szláv és autokrata állam közt ekkor okvetlenül kitörendő küzdelem végeredményének problémájával szükségtelen foglalkozni. Annál sürgősebb, mert Ausztria sem szláv, sem autokrata állammá nem lehet. De csak ezen egyetlen paradox esetben léphetne fel hódítólag Ausztria a Keleten.

Ausztria-Magyarország mint német, magyar, szláv, román és latin népek által lakott politikai alakulás sem a dualizmus, sem a foederalizmus alapján nem vihet hódító szerepet sem a Nyugaton, sem a Keleten.

A Balkán-félszigeten támadó nemzeti államok meghódítását teljesen kizárják az osztrák magyar monarchia nemzetiségi és alkotmányos viszonyai. Veszélyes borulás következne be akkor e viszonyokra, ha a Balkán-félsziget önállóságra törekvő szláv népei bevonatnának a Habsburgok közvetlen uralma alá.

Oroszország nem hódíthatja meg a Keletet, mert hiányzik e hódításhoz népességi és kulturális expanzivitása. Ausztria-Magyarország nem léphet fel hódítólag a Balkán félsziget irányában; de nem azért, mert nincs a hódításhoz szükséges népességi és kulturális expanzivitása, hanem azért, mert a dualizmust s a nemzetiségi viszonyokat a monarchia határain belül felforgatná minden nagyobb hódító terjeszkedés.

A csárok és a Habsburgok birodalma között az a különbség, hogy Európa és a Kelet népei egész biztosan tudják, miképp Ausztria-Magyarországra nézve a Kelet meghódítása ki van zárva. Oroszországot illetőleg az eredményre csak mélyreható vizsgálat

után lehet jutni s ez a vizsgálat sem zárja ki legalább a balkáni népek előtt a lehetőséget, hogy a csárok mégis akarnak hódítani.

Oroszország oly félelmes balhíttel terjesztett maga felől, hogy még akkor sem akarnak hinni neki, a midőn a viszonyok kényszere alatt őszintén lemondani látszik a hódító terjeszkedésről s hajlandó megelégedni a pusztán protektori szereppel a Keleten.

Oroszország keleti protektoroskodásához mindig gyanú tapad. Ausztria-Magyarország keleti szerepe ment minden gyanútól. Csak természetes lesz tehát, ha a keleti népek ugyanazon sorrendben, mint a Balkán-félszigeten kibontakoztak, Ausztria-Magyarországban pillantják meg barátaikat.

A legelső volt ezen az úton Szerbia, majd Románia. Utánuk fognak következni, a legújabb szófiai események daczára a többi Balkán államok, a régi, az új és a leendő alakulások.

Ausztria-Magyarország politikája csak az lehet: lehetőleg előmozdítani a balkáni népek nemzetté és állammá tömörülését, hogy keleti határán szilárd konfigurációkra támaszkodhassék. A meddig tehát Szerbia, Bulgária, Macedonia stb. balkáni tartományok végleg konstituált alakot nem öltenek, addig Ausztria-Magyarország s vele a hármasszövetség konzervatív politikát fog követni.

A midőn azonban a Balkán-félszigeten szilárd alakulások jönnek létre, vagy az ily alakulások létrehozhatók lesznek, Ausztria-Magyarországnak többé nem leendő érdekében a beteg ember istápolása. Akkor a Balkán-félsziget a balkáni népeké lesz. De csak akkor, ha e balkáni népek oly kifejlődést és szilárd állami alakulást mutatnak, hogy míg egyrészt Oroszország nem uralkodhatik általuk a beteg ember örökségében, másrészt szilárd vonalat tudnak adni, a melyre a monarchia, névszerint Magyarország keleti határai rátámaszkodhatnak.

Ez lesz a keleti kérdés balkáni részének megoldása.

A mondottakból megérthető először az, hogy a keleti kérdés terhe jelenleg Ausztria-Magyarországon és Oroszországon van. A Kelet súlypont dislokációja következtében, nemcsak Anglia, hanem egyszersmind Francia- és Olaszország is megcsappant érdeklődéssel nézik a keleti dolgokat.

Németországra nézve a keleti kérdés csak annyiban nem közönyös, a mennyiben orosz hatalmi kérdés rejlik alatta. Egyébként a német nemzet csak közvetve Ausztria-Magyarország által van belebonyolítva a keleti kérdésbe. Azon mese ugyanis, mely-

ről már említés történt, hogy Németország Ausztria-Magyarországot a Balkán-félszigetre akarja áthelyezni, nem más, mint a fölhevített agy túlzó működése.

De habár a keleti kérdés Oroszországon és Ausztria-Magyarországon fordul meg legelső sorban, ebből nem következik, hogy a Habsburgok monarchiája és a csárok birodalma kibékíthetlen ellentétek alapján szükségkép ellenséges viszonyba sodortatik. Az előadottak tán némi meggyőző erővel bizonyították, hogy Ausztria-Magyarország nem a k a r h a t és Oroszország nem k é p e s hódítani a Balkán félszigeten.

Azon arányban, a mint ezt Oroszország belátja — s a protektorátusi törekvések daczára, mindinkább kezdi belátni — tisztulni fog a helyzet s teljesen barátságossá válhatik a viszony Ausztria-Magyarország és Oroszország között.

Annál inkább, mert a keleti kérdés súlypontja Oroszországra nézve is dislokálást nyert.

Konstantinápolyból és az arany szarvtól áthelyezkedett Örményország és Kis-Ázsiára s általában a Keletre.

II. Katalin terve a Balkán-félszigetet illetőleg megbukott.

Oroszország itt nem hódíthat. De nincs is egyéb szüksége a Fekete-tenger és a Bosporus táján, mint csak az, hogy szabadon közlekedhessek a Fekete tengerről a szorosokon át, úgy kereskedelmi, mint hajóhadaival. Valódi tengeri hatalmasság Oroszország másképp nem lehet. Hódi tó törekvéseinek számára pedig megmérhetetlen területeket kínál Ázsia. Ha a nagy osztozkodás idején a Balkán félszigetről ki is lesz zárva nemcsak Oroszország, hanem minden hatalom, a zsákmány és az örökséglesés politikája valamennyire nézve kielégítést nyerhet a Földközi-tenger ázsiai és afrikai partvidékein.

Oroszország már akkor beatus possidens lehet Örményországban, mely rá nézve sokkal értékesebb leend, mint lett volna Bolgárország, vagy akár Macedónia; mert támpontját képezendi azon világhódításnak, mely Oroszországra, mint diadalmas győzöre vár, nemcsak az Amur és Sir Dária vidékein, hanem korlát és határ nélkül egész Ázsiában. A horror vacui, a fix határok hiánya végzetszerűen löki Oroszországot előre a nagy ázsiai ismertbe és ismeretlenbe, mint az üstökösök ismert és ismeretlen égi tájékon vándorolnak kozmikus útjaikon.

Hódító útjain Oroszország meg nem állhat, a míg csak szilárd konfigurációkat nem talál Anglo-Indiában és Chinában.

Világrészünk összes hatalmai között Anglia mellett csak Oroszország van hivatva nagy világrészek elfoglalására és megcivilizálására. Szédítő magasságú hivatás ez, mely a világtörténelemben csak kevés fajnak adatott.

Oroszország népe és a csár birodalma a Kelet végtelenségében gondviselészerű misszióval bír; de balkáni hivatása már kezdetben tévedés és nagy önáltatás volt. Az egész balkáni kérdés atommá törpül össze azon óriási s a gondviselés által kivételesen becézett népeknek adott misszióhoz képest, melylyel az orosz nép bír Ázsiában, s melyet ha megold, az emberiség és a világtörténelem múzsája hódolva fog meghajolni a csárok, Oroszország és az orosz nép előtt.

Csalatkozások nélkül a nagy lemondások fájdalmasak Vigasztalás nélkül a nagy szomorúságok lesújtók. De Oroszországnak volt elég csalatkozása a balkáni népekben, s van elég vigasztalása ázsiai hivatásában. Az arany szarv fényes kupolás városa volt a délibáb, mely csalogatta s útvesztőjébe vitte. Az igaz realitás és nagyság fénye többé nem az aranyos kupolákról, hanem Ázsia magános sivatagairól ragyog Oroszországra.

Oroszország akciójának változtatásába szintén a végzetserűség is belejárt. Kultúrája, történelme s vallás viszonyai indokát képezik e végzetességnek.

Czivilizatorius hivatás Európában még soká nem vár Oroszországra. Egyes nagy emberei daczára Oroszország óriási embertömegét alig hogy érintette a polgárisultság pálmaága.

Nagy elmaradottsága kifejezésre jut a már említett francia publiczista szerint is, maga naptára által. A hány nappal van késedelemben az orthodox kalendárium, az egész művelt világ által elfogadott Gergely-féle naptár mögött, tán ugyanannyi századdal elmaradt Oroszország a nyugati kultúrától.

A Kelet és Nyugat közt nemcsak vallási, hanem egyszersmind kultúrai szakadás történt. Nem tartozik ide azon kérdésnek vizsgálata, vajjon a teljes mozdulatlanságot képviselő orthodox vallás, vagy pedig a vallási motívumok által megerősödött cespotizmus oka e, a keleti keresztények, különösen pedig az oroszok kultúrai elmaradásának.

A nagy pánszlávok egész Katkowig a Kelet és Nyugat. közti kultúrai különbséget ragyogó kép kifestésére használták fel, mely képen a szigorúan fegyelmezett, vallásos, tekintélynek hódoló,

de ős erőforrásokkal rendelkező orosz nép regencnitora a „romlott“ és „erkölcstelen“ nyugoti civilizációnak.

A jövő hajnal fényében elmélyedő orosz hazafiak azonban tévedtek, midőn a Kelet és Nyugat kultúrája közt n e m b e l i különbséget akartak látni és nem a haladási különbözetet. A Kelet kulturái deficitjét, melyből még nagy haszon káromolhat. Oroszországra.

A latin, germán és magyar kultúra még kiszámíthatlan időkig fog virágozni. Semmi jel sem mutatja, hogy a nyugoti népek műveltsége hasonlítana a görög római műveltséghez a dekadencia lejtőjén. A szlavizmus sem nozgosítja azon barbár tömegeket, melyek kioltották a római civilizáció fényét, hogy bennük és általuk megerősödvé lobbanjon az lángra. De nem kétséges, hogy a nyugoti civilizáción a kifáradásnak itt-ott előjele mutatkozik. Azon óriási munka, melyet a nyugoti civilizáció végez hosszú ezredévek alatt, valóban fárasztó hatást gyakorolhat. Oroszország kevés részt vett e harcban. Tétlensége tán nem pusztá pangás, hanem tán erőgyűjtés. És midőn a nyugoti népek egynémelyike fáradtan vonul félre, Oroszország pihent és századokon át gyűjtött erőit nagy sikerrel alkalmazhatja a civilizáció munkájának folytatására.

És akkor teljesedik, de csak részben a lángelelkű orosz publicisták álma. Oroszország nem egy korhadó civilizációt fog feldűlni és azt mással helyettesíteni, hanem a nyugoti civilizáció számára új és megmérhetlen erőforrásokat nyújt.

A természet a legravaszabb számító és csodálatos oekonomus. Világrészeket tart fenn a késő civilizáció számára, melyek mint Afrika belseje, ma még hozzáférhetlenek, de valamikor a civilizációnak fényes metropolisai lesznek ott. Népeket is ép így tart rezervában. Ezek most nyugosznak. A világi és egyházi despotizmus fogva tartja őket mereven. Valamikor azonban, a midőn a civilizációnak új elemekre lesz szüksége, a jövő számára ezen fen tartott tömegek megmozdulnak. Tavaszi áradást és rügyezést hoznak akkor létre. De ekkor már nem lesz nemzetiségi különbség.

A faji gyűlölködés mint a kígyó, ki fog veszni az emberiség újjá születő paradicsomából.

TARTALOM.

Lap

Előszó	I.
I. Fejezet. Dissolving-view	1
II. Fejezet. A dualisztikus monarchia.....	9
III. Fejezet. Oroszország és az osztrák belügyek.....	23
IV. Fejezet. A szlavizmus mint bontóerő	28
V. Fejezet. A pánszláv eszme átalakulása.....	39
VI. Fejezet. A dualizmus ellen.....	52
1. A magyar függetlenségi törekvés	52
2. Dakoromanizmus	61
3. Szlavizmus	65
VII. Fejezet. Tartományi rendszer és államegység	86
VIII. Fejezet. Jövendőbeli alakulás.....	97
IX. Fejezet. Parlamentarizmus és alkotmányosság	111
X. Fejezet. A Kelet.....	119
1. A grand view.....	119
2. Az orthodox vallás, mint a pánszlávizmus ellensége	122
3. Ausztria-Magyarország keleti dislokációja.....	126
4. Az osztrák-magyar keleti politika átalakulása	128
5. Ausztria-Magyarország és Oroszország a Keleten.....	132